

TYÖDISKURSSIT TOIVO PEKKASEN JA KALLE PÄÄTALON TEOKSISSA
TEHTAAN VARJOSSA JA NUORUUDEN SAVOTAT

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
11.5.2021

Sanja Laaninen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Aiempi tutkimus	5
1.3. Aineistona kaunokirjallisuus	10
1.3.1. Omaelämäkerrallisuus ja fiktiiviset päähenkilöt	12
1.3.2. Aineistoteosten keskeiset tapahtumat	14
2. TEOREETTISET JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	19
2.1. Diskurssintutkimuksen lähtökohtia	19
2.2. Keskeiset käsitteet	20
2.3. Kohti analyysia – lähiluku ja työn representaatio	25
2.4. Kriittinen diskurssianalyysi	30
3. TYÖDISKURSSIT	33
3.1. Velvollisuuskurssi	34
3.2. Arvostuskurssi	39
3.3. Tyyli-, paikka- ja aikadiskurssi	47
3.4. Osallisuuskurssi	53
3.5. Taitodiskurssi	60
3.6. Näyttämiskurssi	65
3.7. Kutsumuskurssi	70
3.8. Yhteenveto	78
4. PÄÄTÄNTÖ	86
LÄHTEET	92
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Pro gradu -tutkielmassani tutkin työdiskursseja eli työstä puhumisen tapoja ja työn merkityksiä suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Tarkastelun kohteenani ovat fiktiiviset henkilöhahmot¹, jotka etsivät omaa paikkansa yhteisössä ja yhteiskunnassa. Olen valinnut tutkielmani aineistoksi kaksi kaunokirjallista teosta: Toivo Pekkasen *Tehtaan varjossa* (1932) sekä Kalle Päätalon *Iijoki-sarjaan* kuuluvan *Nuoruuden savotat* (1975). *Tehtaan varjossa* -teoksessa kuvataan päähenkilön Samuelin elämää tehdastyöläisenä sisällissodan jälkeisinä vuosina, ja *Nuoruuden savotat* puolestaan sijoittuu ajallisesti sarjan minäkertojen Kallen nuoruusvuosiin 1930-luvulla. Jo teosten nimet tuovat esille kaksi erilaista työmiljöötä, tehdas- sekä savottamiljöön, ja näitä keskenään vertaillen pyrin luomaan kuvaa työn merkityksistä eri ihmisille erilaisissa yhteisöissä eri aikoina.

Kalle Päätalon pääteoksena pidetään 26-osaista *Iijoki-sarjaa*, jonka 25 ensimmäistä osaa ilmestyivät vuosina 1971–1995 ja viimeinen osa vuonna 1998 (ks. Ylönen 2013: 30; Keskimaa 2018: 18). *Tehtaan varjossa* on puolestaan Toivo Pekkasen läpimurtoteos, jolla hän saavutti maineensa työväenkirjailijana (ks. esim. Koskela 1990: 299–300; Mäkelä 2002: 74–77; Herajärvi 2003: 72). Aineistoteokseni ovat hyvin erilaisia keskenään, ja molemmilla teoksilla voikin nähdä omanlaisensa pyrkimykset kaunokirjallisina teoksina.² *Iijoki-sarjalla* on merkittävä dokumentaarinen arvo sekä kielen että kulttuurin kuvaajana pitkältä aikaväliltä, sillä sarja on läpileikkaus kirjailijan oman sukupolven elämästä 1920-luvulta 1960-luvulle (ks. esim. Vehviläinen 1978: 165; Ylönen 2013: 91, 225; Leiviskä (tulossa)). Kalle Päätalo itse kertoo *Iijoki-sarjaansa* koskevista tavoitteistaan näin:

Kuvata kussakin sarjan kirjassa omalla, rehellisellä näkemykselläni tapahtumia, yleensä asioita ja aikaa, jota silloin on eletty. Samoin kirjoittaa asioista, joitten esille nostaminen on tehnyt kipeää itselleni ja lähiomaisilleni. Arvostelijoitteni mielestä olen kirjoittanut liian pikkutarkasti ja vain arkisen elämän asioista ja ihmisistä. – – Vasta tämän vuosikymmenen aikana ovat kriitikot ruvenneet yleisemmin löytämään teksteistäni arvoja. Esimerkiksi, että kirjoissani on eläviä ihmisiä ja kuvataan asiantuntemuksella aikaa, jonka ohi olemme jo peruuttamattomasti eläneet. (Kalle Päätalon puheesta Päätalo-arkiston avajaisissa 2.7.1999.)

¹ *Henkilöhaamon* käsitettä avaan tarkemmin alaluvussa 1.3.1.

² Kirjallisuuden tehtävistä ja tavoitteista esim. Sepänmaa 1987: 10–11. Aineistoteoksiini liittyvistä kirjallisista pyrkimyksistä kerron tarkemmin alaluvussa 2.3.

Tehtaan varjossa -teos puolestaan on ilmestymisestään saakka osallistunut yhteiskunnalliseen keskusteluun (ks. esim. Kare 1952: 8–15; Ahti 1967: 63–64; Mäkelä 2002: 74–77). Pekkasen tuotannossa edustui uudenlainen, moderni kirjallisuuden henkilöahamo: valistunut ja yhteiskuntaa kriittisesti tarkasteleva työläinen, jota sosialismin aate ei kiinnostanut (Ahti 1967: 64; ks. myös Kirstinä 2017: 165–166). Kansalaissodan päättyminen, teollisen yhteiskunnan synty sekä yhteiskunnan luokkajärjestelmä luovat kehykset Samuelin tarinalle. Sodan jälkeinen jälleenrakennus näyttäytyy työläistaustaisen Samuelin näkökulmasta ongelmallisena, kuten seuraavasta katkelmasta kuvastuu:

Kansalaissodan aikana oli laitos tietenkin ollut suljettuna, mutta nyt aloiteltiin taas töitä vähän kerrassaan. – – Insinöörit, jotka juuri äsken olivat olleet sotimassa omia työmiehiään vastaan, hommasivat näitä vihollisiaan nyt pois vankileireistä, sillä työt piti saada kunnollisesti käyntiin ja he tarvitsivat ammattimiehiä. Isänmaa, jonka itsenäisyys oli lunastettu veljesverellä, piti saatettaman nyt hyvinvointiin ja kukoistukseen työllä. Siinä työssä sai Samuelkin olla mukana. (Tehtaan varjossa, jatkossa TV, 20.)

Molemmissa aineistoteoksissani työnteon tematiikka on hyvin laaja, ja tässä tutkielmassa tarkastelen työdiskursseja nimenomaan teosten päähenkilöiden Samuelin ja Kallen näkökulmasta. *Työn* käsite kiinnostaa minua monestakin eri lähtökohdasta. Olen kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka suuri vaikutus työllä voi ihmisen identiteettiin sekä asemaan yhteiskunnassa olla. Parhaimmillaan voimme olla ylpeitä ammattitaidostamme, mutta toisaalta työ ja varsinkin työn puute synnyttävät epätasa-arvoa. Näen työn kulkevan punaisena lankana ihmisen elämässä – työtä *tehdään*, siitä jää aina jokin jälki seuraaville työn tekijöille. Tehtaan varjossa -teoksessa ja yllä esitetyssä katkelmassa työllä voidaan nähdä myös eheyttävä merkitys – työnteolla korjataan sitä, mitä on tullut rikotuksi. Työnteko on yhteiskunnallinen velvollisuus ja samalla arvo itsessään (Nuutinen 2017: 8). Suomalaisessa kulttuurikontekstissa työ määritellään usein kodin ulkopuolella tehtäväksi palkkatyöksi tai paikaksi, jossa työtä tehdään. Näin ollen työhön *mennään* ja työssä *ollaan*. (Hiidenmaa 2000a: 26; vrt. Nuutinen 2017: 7.) Tässä tutkielmassa käsitän työn merkityksen moninaisempana.

Aloitin työdiskurssien tutkimisen kandidaatintutkielmassani *Ahkeruus on onnen lähde. Työdiskurssit osana kasvutarinaa Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä* (Laaninen 2018), jossa tarkastelin työstä puhumisen tapoja suhteessa veljesten kasvukertomukseen.

Seitsemässä veljeksessä työ nähdään velvollisuutena edistää sekä omaa että koko yhteisön hyvinvointia. Toisaalta veljekset kokevat työntöön merkitykselliseksi vasta sitten, kun he kokevat osallisuutta yhteisöönsä. Seitsemässä veljeksessä työ ja kokemus työntöön merkityksellisyydestä sitovat veljekset osaksi yhteiskuntaa (ks. myös alaluku 1.2.).

Työlle on annettu eri yhteyksissä erilaisia merkityksiä. Työdiskurssien³ tarkastelu tässä tutkielmassa rakentuu ajalliselle ja kulttuuriselle jatkumolle työstä puhumisen tavoista sekä työlle annetuista merkityksistä. Diskurssintutkijana näen ajallisen jatkumon rakentuvan kerroksittain: uusi sukupolvi rakentaa uuden kerroksen aina edellisen sukupolven tunteiden, kokemusten ja tietojen varaan. Näin ajatellen myös diskurssit ovat ajan saatossa syntyneitä ja kantavat mukanaan merkityksiä eri ajanjaksoilta (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 61). Pason (2007: 231) mukaan käsitykset työntööstä ja työn merkityksistä siirtyvät sukupolvelta toiselle kulttuuriperintönä. Sanaan *kulttuuriperintö*⁴ liittyy prosessi, jossa mennyt ja nykyinen aika kohtaavat (Karhunen 2013: 267). Työntöön malli opitaan, mutta samalla työlle annetut merkitykset siirtyvät sukupolvelta toiselle myös kielien välityksellä. (Paso 2007: 231.) Sanakirjoissa *työ*⁵ sisältää monenlaisia merkityksiä. Sillä voidaan tarkoittaa muun muassa ’tietoisesti jonkin tehtävän suorittamiseen tähtäävää toimintaa, kovaa ja ankaraa ponnistusta tai urakkaa, vaivannäköä, raadantaa, työskentelyä, toimintaa, suoritusta, tehtävää, askaretta, toimea, virkaa, tekotapaa, kädenjälkeä tai tuotetta’ (KS 2020 s.v. *työ*). *Työ*-sana⁶ esiintyy kielessä myös yhdyssanan edusosana, jolloin sen merkitys laajenee entisestään (ks. PS 1994 s.v. *työ*; VISK 2008 § 404).

Seuraavaksi tuon esille tutkimuskysymykseni sekä avaan hieman tutkielmani teoreettisia lähtökohtia. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

³ *Diskurssin* käsitettä avaan tarkemmin alaluvussa 2.2.

⁴ *Kulttuuriperintö* on poikkitieteellinen termi, joka on olennainen varsinkin humanistisilla tieteenaloilla (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013: 7).

⁵ Sanalla *työ* on etymologinen vastine kaikissa lähisukukielissä sekä mordvassa. Sanan alkupe-
räiseksi asuksi on rekonstruoitu **tewe*. Levikkinsä suppeudesta huolimatta *työ* on yleensä katsottu
vanhaksi ja omaperäiseksi sanaksi, mutta sille on ehdotettu myös germaanista lainaetymologiaa.
Suomen kirjakielessä *työ*-sana on esiintynyt Agricolasta ja tämän aikalaisista alkaen. Agricolan
teksteissä esiintyy myös yhdyssanat *työjuhta* ja *työmies*. (Häkkinen 2004: s.v. *työ*.)

⁶ Nuoruuden savotoissa substantiivi *työ* esiintyy itsenäisesti ilman määriteosia 185 kertaa, koko
Iijoki-sarjassa 9 543 kertaa (Oulun yliopisto 2019).

- Mitä työdiskursseja aineistosta aktivoituu, ja millaisia puhumisen tapoja sekä merkityksiä näihin diskursseihin sisältyy?
- Millaiset kielelliset piirteet näitä diskursseja aktivoivat?

Tutkielmani analyysi on laadullista. Tavoitteeni on nostaa esille aineistoteoksissa säännöllisesti esiintyviä työdiskursseja sekä tarkastella, millaiset kielelliset piirteet näitä diskursseja aktivoivat. Lisäksi vertailen aineistoteoksia keskenään ja tarkastelen, kuinka työdiskurssien sisältämät puhumisen tavat sekä työlle annetut merkitykset poikkeavat toisistaan.

Tutkielmani lähtökohtana on systeemis-funktionaalinen kielikäsitelmä, jossa kieli nähdään sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja jäsentäjänä. Kieli ei vain kuvaa jo olemassa olevaa todellisuutta, vaan se jatkuvasti synnyttää uusia merkityksiä ja muokkaa jo olemassa olevia näkemyksiä. (Ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 9, 18–20; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 27–29.) Systeemis-funktionaalisessa lähestymistavassa siis tarkastellaan, miten ihmiset käyttävät kieltä ja millaisia merkityksiä kieli synnyttää (tästä lisää alaluvussa 2.1.). Tutkimusmenetelmänä hyödynnän Norman Faircloughin (1995 [1989]: 109–168) kriittisen diskurssianalyysin mallia ja tarkastelen työstä puhumisen tapoja analysoimalla aineistosta sanastollisia, kieliopillisia ja tekstirakenteellisia osa-alueita (ks. alaluku 2.4.). Aineistoni läpikäymisessä ja rajaamisessa hyödynnän kirjallisuudentutkimuksen alalta lähilukua (ks. alaluku 2.3.).

Hypoteesini pohjautuu kandidaatintutkielmani (Laaninen 2018) tutkimustulokseen, jossa työllä voidaan nähdä olevan suuri merkitys yhteisöön ja yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta. Lisäksi kokemus oman työn merkityksellisyydestä vahvistaa Jukolan veljesten kokemusta omasta osallisuudestaan sekä mahdollisuuksistaan vaikuttaa oman yhteisönsä toimintaan. Kandidaatintutkielmani pohjalta eksplikoinkin, että työn merkityksellisyys vaikuttaa ajasta riippumatta merkittävällä tavalla siihen, millaiseksi kokee oman osansa yhteiskunnassa.

Pro gradu -tutkielmani johdannon seuraavissa alaluvuissa esittelen aiempaa tutkimusta (1.2.) sekä käsittelen kaunokirjallisuutta kielitieteellisen tutkielman aineistona (1.3.). Luvussa 2 esittelen tutkielmani teoreettisia ja metodologisia lähtökohtia niin, että ensin

avaan systeemis-funktionaalista kielikäsitystä (2.1.) sekä esittelen tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä (2.2.). Seuraavaksi lähestyn analyysia ja avaän tarkemmin diskurssien nimeämisprosessia sekä aineistoni läpikäyntiä lähiluvun keinoin (2.3.). Luvun 2 viimeisessä alaluvussa käsittelen kriittisen diskurssianalyysin menetelmää ja kerron, kuinka hyödynnän sitä tutkielmassani (2.4.). Luvussa 3 analysoin aineistoni, ja tämän luvun viimeisessä alaluvussa (3.8.) teen vielä kokoavan yhteenvedon analyysini keskeisimmistä tutkimustuloksista. Luvussa 4 eli päätännössä esittelen tutkimustulokseni suhteessa tutkimuskysymyksiin ja pohdin jatkotutkimusaiheita. Tutkielmani liitteessä on molemmista aineistoteoksistani lukukohtaiset taulukot, joissa kerron tiivistetysti molempien teosten keskeisimmistä tapahtumista tutkimusaiheeni kannalta. Näihin taulukoihin olen lisännyt myös analyysissa esiintyvien aineistokatkelmien katkelmanumerot. Näin lukijan on helppo tarpeen mukaan perehtyä analyysissa esittelemieni yksittäisten aineistokatkelmien kontekstiin laajemmin.

1.2. Aiempi tutkimus

Tutkimusmenetelmänä hyödynnän kriittistä diskurssianalyysia, jossa yhdistyy kielitieteellinen sekä yhteiskuntatieteellinen tutkimusote. Lisäksi aineistoni on kaunokirjallisuutta, joten teoreettisessa ja metodologisessa työskentelyssäni hyödynnän myös kirjallisuudentutkimuksen lähestymistapoja (ks. alaluvut 2.2. ja 2.3.). Tämän vuoksi olen tutkielmaani varten perehtynyt kielitieteellisten tutkimusten lisäksi myös muiden alojen tutkimuksiin. Tässä luvussa esittelen tutkimuksia kirjallisuuden, historian, yhteiskunta- ja kulttuuritieteen sekä kielitieteen aloilta. Samalla tuon esille, kuinka hyödynnän eri tutkimusten elementtejä omassa tutkielmassani. Esittelemieni tutkimusten kirjo on melko kirjavaa siitäkin syystä, ettei työdiskursseja ole nykyisen tietoni valossa aiemmin tutkittu suomalaisesta kirjallisuudesta kriittisen diskurssianalyysin menetelmää hyödyntäen.⁷ Tässä luvussa pyrin sijoittamaan oman tutkielmani osaksi muuta tutkimuskenttää.

Kalle Päätalon tuotanto kiinnostaa tutkijoita eri tieteenaloilta. Marraskuussa 2019 Kalle Päätalon syntymästä tuli kuluneeksi sata vuotta, ja Oulun yliopiston humanistinen tiedekunta yhteistyössä kaupunginkirjaston kanssa järjesti kunniatohtorinsa kunniaksi

⁷ Tästä poikkeuksena on kandidaatintutkielmani (Laaninen 2018), jota esittelen tässä alaluvussa.

tieteellisen Kalle Päätalo tutkijoiden silmin -symposiumin Oulun kaupungin pääkirjastossa 8.11.2019. Symposiumissa oli puhujina Päätalon tuotantoon perehtyneitä tutkijoita eri tieteenaloilta⁸. Tässä luvussa esittelen tarkemmin symposiumissa puhuneen Ritva Ylösen (2013) väitöskirjaa ”Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus” sekä Sari Keskimaan (2018) väitöskirjaa ”Kalle Päätalon Iijoki-sarja kielielämäkertana”.⁹

Ritva Ylönen (2013) tutkii Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanottoa ja vaikutusta kirjallisuustieteen väitöskirjassaan ”Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus”. Tutkimuksen aineistona ovat teossarjan ilmestymisajan kritiikit, lehtikirjoitukset ja lukijakirjeet, ja näiden pohjalta Ylönen luo kuvaa teossarjan kirjallisuushistoriallisista, yhteiskunnallisista ja yksilöllisistä merkityksistä. Ylönen hyödyntää tutkimuksessaan hermeneutiikkaa, jossa on kyse tulkintojen tekemisestä ja ymmärryksen syventämisestä¹⁰. Ylösen väitöskirja luo kuvaa siitä, kuinka suuri vaikutus kirjailija Kalle Päätalolla ja hänen tuotannollaan on ollut sekä yksittäisten lukijoiden osalta että kollektiivisesti. Kirjallisuusteoreettisena lähtökohtana tutkimuksessa hyödynnetään reseptioestetiikkaa.

Sari Keskimaa (2018) tarkastelee kielitieteellisessä väitöskirjassaan ”Kalle Päätalon Iijoki-sarja kielielämäkertana” Iijoki-sarjan kieltä kielielämäkerrallista lähestymistapaa käyttäen. Tutkimuksen keskiössä on metakieli, eli kieli, jota käytetään kielestä – kuten eri murteista – puhuttaessa. Metakieli kuvaa kieltä ja sen ilmiöitä, kuten kielenpiirteitä, sekä kieleen liittyviä asenteita ja arvomaailmaa (Keskimaa 2018: 39). Tutkimuksen kohteena on Iijoki-sarjan fiktiivinen päähenkilö Kalle, eli siinä ei tarkastella kirjailija Kalle Päätalon kielikäsityksiä. Keskimaa (2018) hyödyntää teoreettisessa viitekehyksessään sosiolingvistiikan suuntauksista variaationalyysiä, kansanlingvistiikkaa sekä monikielisyiden tutkimusta. Näiden lisäksi myös kirjallisuudentutkimuksen lähestymistavat

⁸ Symposiumin puhujat ja puheenvuorot: Sari Keskimaa ”Iijoki-sarja – kielentutkijan aarreaitta”; Harri Mantila ”Rousto-Ville – mies ja murre”; Maija Saviniemi ”Iijoki-sarja sähköisenä aineistona. Esimerkkinä Kallio-Herkko kielenkäyttäjänä”; Hannu Puhakka ”Päätalo-tutkimushankkeen lyhyt esittely”; Jukka Mustonen ”Päätalon tuotanto lääketieteellisestä näkökulmasta”; Matti Leiviskä ”Päätalon teokset historiallisena aineistona”; Pekka Kaarninen ”Kalle Päätalo elokuvissa”; Riitta ja Vilja Päätalo ”Oma isä ja isoisa tutkimuskohteena”; Ritva Ylönen ”Iijoki-sarja lukijoiden mielen apteekkina”; Sanna Karkulehto ”Päätalon tuotanto sukupolvikokemuksena ja kulttuurisena varantona”.

⁹ Kalle Päätalon tuotantoa on tutkittu myös useissa pro gradu -tutkielmissa eri tieteenaloilla.

¹⁰ Hermeneutiikasta kerron oman tutkielmani näkökulmasta alaluvuissa 2.2. ja 2.3.

kulkevat muun teorian rinnalla. Iijoki-sarja on pituudeltaan yli 17 000 sivua, joten tutkimusaineistona se on todella laaja. Tarkastellakseen kielellisiä yksityiskohtia sekä hahmottaakseen tekstin kokonaisrakennetta Keskimaa (2018: 57) hyödyntää analyysiprosessissaan lähilukua. Hyödynnän myös itse tässä tutkielmassa lähilukua, josta kerron tarkemmin alaluvussa 2.3. Keskimään (2018: 37) mukaan kaunokirjallisuuden kielitieteellinen tutkimus on fennistiikassa painottunut dialektologiaan eli murteentutkimukseen ja myös variaationalyysi kietoutuu osaksi dialektologiaa.

Laura-Kristiina Moilanen (2008) on tutkinut Suomen historiaa käsittelevässä väitöskirjassaan ”Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana” talonpoikaisuutta ja suomalaista identiteettiä suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Tutkimuksesta hahmottuu käsitys talonpoikaisesta identiteetistä ja arvomaailmasta. Merkittävimpänä arvona näyttäytyy työ, ja tutkimuksessa tarkastellaan työnteon merkityksiä talonpoikaisyhteisössä. Moilanen (2008: 18) käsittää kirjallisuuden ennen kaikkea aikalaiskokemuksen jäsentäjäksi, jolloin kaunokirjallisten teosten merkitys on lähtöisin niiden kokemusmaailmaa jäsentävästä funktiosta. Kirjallisuudella on suomalaisuutta ja suomalaista arvomaailmaa rakentava ja jäsentävä merkitys. Kalevi Nikki (1991) on puolestaan tutkinut kirjallisuustieteellisessä väitöskirjassaan ”’Suomen poika pellollansa’. Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa” talonpoikien henkilökuvia ryhmitellen kirjallisuuden talonpoikia eri aikakausien mukaan. Kuvaus alkaa vuosilta 1850–1900 ja päättyy maaseudun murrokseen 1970-luvulta 1980-luvulle. Tutkimuksessaan pyritään antamaan kokonaiskuva suomalaisesta talonpojasta kaunokirjallisuuden kuvaamana sekä talonpojan henkilöhahmoon liittyvistä muutoksista ajan saatossa. Nikki (1991: 183–207) selittää näiden muutosten johtuvan muun muassa romantiikan ja realismin tyyllisuuntauksista, aatteellisten ja yhteiskunnallisten liikkeiden vaikutuksista, talonpoikaiskuvausten tematiikasta ja kirjailijan kirjallisista pyrkimyksistä.

Elina Martikainen (2013) on tutkinut yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden väitöskirjassaan ”Kirjoitettu sota. Sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917–1959)”, mitä sota on merkinnyt suomalaisille kirjailijoille. Martikaisen väitös on olennainen oman tutkielmani kannalta erityisesti sen vuoksi, että kyseessä on diskurssianalyttinen tutkimus ja yhtenä aineiston muotona siinä on suomalainen kaunokirjallisuus. Martikainen (2013: 45) on nimennyt käsittelemänsä diskurssit vastakohta-asettelun mukaisesti, ja samankaltaista vastakohta-asettelua hyödynnän myös omassa tutkielmassani

tarkastelemalla eroja ja yhtäläisyyksiä kahden eri teoksen välillä. Martikainen (2013: 31) tuo myös esille diskurssien dialogisen luonteen, eli diskurssit käyvät vuoropuhelua muiden, usein juuri vastakkaisten diskurssien kanssa.

Eija Paso (2007) ja Maija Saviniemi (2015) hyödyntävät kielitieteellisissä väitöskirjoissaan tutkimusotteena kriittistä diskurssianalyysia. Pason (2007) väitöskirja ”Työkyky merkitsee. Työkyvyn merkityksen ja maailman rakentuminen lehtiteksteissä” käsittelee työkykyyn liittyvien merkitysten rakentumista lehtiteksteissä. Saviniemen (2015) väitöskirja ”On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit” puolestaan käsittelee toimitushenkilökunnan kielenhuoltotietoja, -käytäntöjä ja -diskursseja. Liisa-Maria Lehto (2018) hyödyntää kielitieteellisessä väitöskirjassaan ”Korpusavusteinen diskurssianalyysi japaninsuomalaisten kielipuheesta” tutkimusmenetelmänä diskurssien ja korpusmetodien yhdistelmää. Lehto (2018) tutkii väitöskirjassaan japaninsuomalaisten kielidiskursseja eli kielistä puhumisen tapoja. Omassa tutkielmassani hyödynnän Pason (2007), Saviniemen (2015) sekä Lehton (2018) käsityksiä diskurssista (ks. alaluku 2.2.).

Laura Heikkisen (2021) pro gradu -tutkielma ”Maakuntalehtien esimiesten kielenhuolto-diskurssit” jatkaa Saviniemen (2015) aloittamaa tutkimusaihetta niin ikään kriittisen diskurssianalyysin keinoin. Heikkinen tutkii työssään maakuntalehtien esimiesten kielikäsitteitä sekä heidän puheestaan aktivoituvia kielenhuoltodiskursseja. Heikkinen (2021: 25–29) soveltaa tutkielmassaan Faircloughin (1995 [1989]: 109–168) kriittisen diskurssianalyysin kolmijakoa Saviniemen tavoin (2015: 199). Tässä tutkielmassa sovellan tätä samaa kolmijakoa tutkimusmetodina (ks. tarkemmin alaluku 2.4.).

Sally Hunt (2015) esittelee artikkelissaan ”Representations of Gender and Agency in the Harry Potter series” tutkimustaan sukupuolen suhteesta toiminnan kuvaamiseen lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Artikkelin on osa laajempaa tutkimusta, jossa aineistona on myös kolme C. S. Lewisin Narnia-sarjaan kuuluvaa teosta. Artikkelissaan Huntin (2015: 269) tavoitteena on tuoda näkyväksi, miten kolmessa eri Harry Potter -teoksessa¹¹ nais- ja miespuoliset henkilöahmot toimivat eri tavoin erityisesti vaaran uhatessa.

¹¹ Teokset ovat J. K. Rowlingin Harry Potter and the Philosopher’s Stone (1997), Harry Potter and the Prisoner of Azkaban (1999) ja Harry Potter and the Deathly Hallows (2007).

Tutkimusmenetelmänä Hunt (2015: 268–273) hyödyntää korpusavusteista kriittistä diskurssianalyysia. Tutkimuksen kohteena on sanaston tarkastelu Faircloughin (ks. esim. 1995 [1989]: 109–168) analyyysimallin mukaisesti. Huntin mukaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkiminen paljastaa sukupuoleen liittyviä asenteita, jotka vallitsevat aina tietyssä yhteiskunnassa tietyssä aikana. Kirjoja lukemalla lapset ja nuoret omaksuvat yhteiskunnan odotuksia siitä, millä tavoin eri sukupuolten kuuluisi toimia. (Hunt 2015: 266–267). Henkilöhahmojen toiminnan kuvaaminen osoittautuu selvästi sukupuolittuneeksi Harry Potter -teoksissa (ks. lisää Hunt 2015: 282–283).

Kandidaatintutkielmassani *Ahkeruus on onnen lähde. Työdiskurssit osana kasvutarinaa Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä* (Laaninen 2018) olen tarkastellut työstä puhumisen tapoja eli työdiskursseja veljesten kasvukertomuksen näkökulmasta. Veljesten aikuiseksi kasvu vaikuttaa työdiskursseihin merkittävästi, sillä työstä puhumisen tavat muuttuvat olennaisesti teoksen loppupuolella. Aikuiseksi kasvun myötä veljesten suhtautuminen työntekoon muuttuu. Kandidaatintutkielmassani olen rajannut aineiston sanojen *työ*, *toimi* ja *työskennellä* esiintymisten mukaan. Tutkimus on laadullista, mutta tarkastelen myös *työ*, *toimi* ja *työskennellä* sanojen määrällisiä esiintymisiä eri työdiskursseissa (ks. myös Saviniemi 2015: 90). Aineistosta aktivoituu kuusi päädiskurssia: valtadiskurssi, yhteisödiskurssi, agraaridiskurssi, kutsumusdiskurssi, kansan sivistys -diskurssi ja kehitysdiskurssi. Nämä diskurssit ovat osittain samoja kuin tässäkin tutkielmassa: kutsumusdiskurssi (alaluku 3.7.) aktivoituu *Tehtaan varjossa* -teoksessa ja *Nuoruuden savotoissa* hyvin samankaltaisena kuin *Seitsemässä veljeksessä*kin, ja kandidaatintutkielmani yhteisödiskurssi on puolestaan hyvin samankaltainen osallisuusdiskurssin (alaluku 3.4.) kanssa. Myös muiden diskurssien kohdalla voi nähdä samankaltaisuuksia (tästä lisää luvuissa 3 ja 4). *Seitsemässä veljeksessä* *työ*-sanaa käytetään silloin, kun puhutaan töistä, jotka ovat veljeksille epämieluisia – *työhön* ryhtyminen on haastavaa ja sitä vältellään. Kandidaatintutkielmassani korostuu työnteon yhteisöllinen merkitys. Työ nähdään velvollisuutena edistää sekä omaa että koko yhteisön hyvinvointia. Toisaalta veljekset kokevat työnteon merkitykselliseksi vasta sitten, kun he kokevat osallisuutta yhteisöönsä.

1.3. Aineistona kaunokirjallisuus

Kaunokirjallisuuden sisältämä fiktiivinen puhe on ikään kuin kolmas kielimuoto, joka sijoittuu kirjoitetun kielen ja luonnollisen puheen välille (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 11). Luonnollisen arkipuheen sekä fiktiivisen puheen välillä on eroja, sillä fiktiivinen puhe on aina jollakin tavoin muokattua ja tyyliä (Koivisto & Nykänen 2013: 9). Myös Eagleton (1991: 10) avaa kirjallisuuden kielen olevan tavalliseen arkipuheeseen verrattuna intensiivistä ja järjestelmällisesti arkipuheesta poikkeavaa. Näen kaunokirjallisuudella juuri näiden ominaisuuksiensa puolesta kyvyn kertoa omasta ajastaan sekä aikansa ihmisten kokemuksista ja tunteista jotakin sellaista, joka muuten jäisi piiloon. Myös Moilanen (2008: 18) esittää, että kirjallisuudella on tärkeä merkitys juuri aikalaiskokemuksen jäsentäjänä. Aikalaiskokemuksen jäsentäjänä kaunokirjallisuudella näyttäytyy kollektiivisesti merkittävä rooli. Martikainen (2013: 16–17) huomauttaa, että vaikka kaunokirjallisuus ei kuvaakaan sosiaalista todellisuutta suoraviivaisesti, se kuitenkin jäsentää sitä ja ehdottaa uusia tapoja käsitellä jo elettyä elämää. Suomalainen kaunokirjallisuus muodostaaakin eräänlaisen kansakunnan kollektiivisen muistin (Martikainen 2013: 16–17; ks. myös Leiviskä (tulossa)). Esimerkiksi kirjailija Kalle Päätalon yksityiskohtaiset ja elävät kuvaukset Suomen historian – ja varsinkin Koillismaan historian – vaiheista ovat hyvin voineet olla vaikuttamassa kirjailijan ikätovereiden muistoihin menneistä ajoista. Näin Päätalon teokset ovat osaltaan muodostamassa kansakunnan yhteistä muistijälkeä. (Leiviskä (tulossa).)

Työn kulttuuriset ihanteet elävät vahvasti suomalaisessa kirjallisuudessa. Moilasan (2008: 52) mukaan suomalaisessa kirjallisuudessa on korostunut maaseudun ja talonpoikaiston kuvaus, jossa on kyse kehittyvän ja eteenpäin pyrkivän väestönosan elämäntavan ja mielenmaiseman kuvaamisesta. Näin ollen suomalaisen proosan yhdeksi päähenkilöksi on vähitellen noussut yksinpärjäävä mies, jolle työnteko näyttäytyy kunnia-asiana ja jopa ihmisarvon mittarina. Suomalainen kertomakirjallisuus on uusintanut tällaista kertomuksen mallia, joka on peräisin eletystä elämästä. (Moilanen 2008: 51–52; ks. myös Nikki 1991: 13–15.) Nikki (1991: 43) kuitenkin huomauttaa, että suomalaista talonpoikaa käsittelevän kirjallisuuden historia on lyhyt verrattuna suomalaisen talonpojan todelliseen historiaan.

Suomalaisuuden eri tulkintojen keskeisiä rakentajia olivat 1800-luvulta lähtien kansalliskirjailijamme J. L. Runeberg ja Sakari Topelius, jotka loivat kuvan suomalaisen kansan syvimmästä olemuksesta (Moilanen 2008: 9; ks. myös Kirstinä 2000: 75–82). Runebergin luomassa Saarijärven Paavo -runossa elää myytti talonpojasta, joka uskossaan Herraan ei luovuta työssä, vaikka menettää toistamiseen satonsa raekuurolle ja hallalle: ”Herra koettaa vaan, ei hylkää meitä, leivo leipään puolet petäjäistä, minä kaivan ojaa kaksin verroin, mutta Herralta mä varron kasvun (Runeberg 1987).” Saarijärven Paavon henkilö-hahmossa korostuu ahkeruus, periksiantamattomuus ja toisaalta nöyryys, kun sadon viimein kukoistaessa hän antaa osan sadostaan naapurilleen (ks. myös Helkama 2015: 19). Samoin Topelius kiteytti Maamme kirjassa suomalaisen kansan ja yksilön luonteen keskeisimmät ominaisuudet. Maamme kirja on kirjoitettu ennen kaikkea oppikirjaksi, jolloin sillä on kaunokirjallisenä teoksena kasvattava ja opastava tehtävä (ks. Mäkinen 1981: III–XIV):

Joko maata kynnät tai merillä purjehdit tai käsilläsi työtäsi teet tai taloutta hoidat tai tiedoillasi hyödyt tai jollakin muulla kunniallisella tavalla leipäsi ansaitset, niin katso, että teet hedelmälliseksi sen, mikä ennen autiota oli. Katso, että jälkeesi jätät jotakin parempaa kuin se, minkä itse otit vastaan. Kun näin teet, niin teet työtä maasi hyödyksi. Ei mikään työ ole niin vähäarvoista, ettei se Jumalalle kel-paisi tai isänmaata hyödyttäisi. Mutta se on tehtävä rakkaudella ja uskollisella ahkeruudella. (Topelius 1981: 11.)

Yllä esitetyssä katkelmassa kuvastuu työnteon yhteisöllinen ja uutta rakentava merkitys. Samoin työnteon voi nähdä itsessään arvona, koska katkelmassa kaikki työ nähdään hyödyllisenä, kunhan työntekijänä itse vain sitoutuu työhönsä ja omistautuu sille. Helkama (2015: 31) esittää, että suomalaisten – kuten muidenkin kansojen – omakuva on melko pysyvä. Kysymykseen ”Millaisia me suomalaiset olemme?” vastataan nykypäivänä ehkä melko samoin kuin 1800-luvulla. Tätä omakuvaa kannattelevat kansalliset kertomukset, kuten runo Saarijärven Paavosta tai Maamme kirja. Nämä kansalliset kertomukset kuvaavat arvomaailmaamme, ylläpitävät kansallista identiteettiämme ja varmasti myös muokkaavat sitä, kuten Aleksis Kiven Seitsemän veljestä osoittaa. (Ks. lisää Helkama 2015: 31–33.) Tutkielmani aineistoteokset, Tehtaan varjossa ja Nuoruuden savotat, ottavat oman paikkansa tässä kansallisten kertomusten joukossa.

1.3.1. Omaelämäkerrallisuus ja fiktiiviset päähenkilöt

Omaelämäkerralla tarkoitetaan sellaista kirjallista kuvaustapaa, jossa kertoja itse on kertomuksensa pääosassa, jolloin kertoja itse myös määrittelee, mitä kertomus sisältää ja mitkä ovat kertomuksen kannalta merkittävimmät sisällöt. Päinvastoin kuin päiväkirjat¹², omaelämäkerrat tehdään muun kirjallisuuden tavoin ulkopuolisten lukijoiden luettaviksi ja arvioitaviksi. Omaelämäkerrassa keskeistä on kertojan persoonallinen ja subjektiivinen ote kertomukseen. (Stark 2011: 33–34.) Martikainen (2013: 47–48) huomauttaa, että elämäkerrat luokitellaan tietokirjallisuudeksi, jolloin lukijalla on odotus teoksen totuudenmukaisuudesta. Kuitenkin elämäkerrat eroavat eletystä elämästä jo senkin vuoksi, että teoksen tapahtumien ja kirjoitushetken välillä on usein jopa vuosikymmeniä¹³ (Martikainen 2013: 47–48). Rahkonen (1995: 143) mainitsee, että elämäkertatutkimuksen kenttä on jakautunut kahteen leiriin: heihin, jotka etsivät nimenomaan totuutta, ja heihin, jotka etsivät hyviä tarinoita. Myös Gide (1967: 232) pohtii omaelämäkerrallisessa tunnustus-kirjassaan ”Ellei vehnänjyvä kuole” totuudenmukaisuutta ja tuo esille, että koska omaelämäkerrat ovat aina vain osittain totuudenmukaisia, on mahdollista, että romaanissa päästään jopa lähemmäksi totuutta.

Tehtaan varjossa ja Nuoruuden savotat ovat molemmat *omaelämäkerrallisia*¹⁴ romaaneja (ks. esim. Mäkelä 2002: 34–41; Ylönen 2017: 12), vaikkakin hyvin eri tavoin toisiinsa nähden. Pekkasen varsinainen omaelämäkerta on hänen viimeisenä teoksenaan julkaistu Lapsuuteni, jossa kirjailija muistelee lapsuuttaan ja nuoruuttaan Kotkassa kivityömiehen poikana ja perheen vanhimpana lapsena. Lapsuuteni päättyy sisällissodan loppumisen aikoihin, ja tästä puolestaan alkaa Tehtaan varjossa -teoksen Samuelin tarina. Näillä teoksilla on kuitenkin omaelämäkerrallisessa mielessä selvä ero, sillä Tehtaan varjossa on selvästi romaani, joka ei edes yritä olla tarkasti omaelämäkerrallinen (Mäkelä 2002: 34). Mäkelän (2002: 35) mukaan Samuel Oinon nuoruutta voidaan kuitenkin pitää kirjailijan oman nuoruuden kuvana, jos yksityiskohtien osalta ei olla liian tarkkoja. Keskeisimmiksi omaelämäkerrallisiksi piirteiksi Mäkelä (2002: 47) nostaa esille kotkalaisen miljöön sekä

¹² Martikainen (2013: 48) esittää, että päiväkirja- ja kirjeteokset sisältävät enemmänkin kirjoittajan spontaaneja ajatuksia.

¹³ Esimerkiksi vuonna 1919 syntynyt kirjailija Kalle Päätahti oli 54-vuotias Nuoruuden savottojen ilmestymisvuonna 1975.

¹⁴ Ks. esim. Saresma 2007: 66–69.

tunnelmien ja tapojen kuvauksen. Karkama (1971: 111) puolestaan lähestyy Samuel Oinon kirjailija Pekkasen alter egona.

Iijoki-sarjasta on puolestaan käytetty monenlaisia nimityksiä, kuten kansankuvaus, omaelämäkerrallinen romaani, kehitysromaani, dokumenttiromaani, sosiaalinen romaani, realistinen romaani, viihderomaani sekä kronikkaromaani (Ylönen 2013: 72–73; ks. myös Vehviläinen 1978: 165). Keskimaa (2018: 24) huomauttaa, että omaelämäkerran määrittely ei ole yksiselitteistä. Iijoki-sarjaa voidaan tarkastella omaelämäkertana ja kansankuvauksena, mutta lajimäärittelystä tekee haastavaa dokumenttien käyttö, runsaat dialogit, muistamisen ongelmat sekä totuuteen pyrkimisen ja sen toteutumisen välinen ristiriita (Keskimaa 2018: 24). Työnteon näkökulmasta Nuoruuden savotoissa on kuvattu hyvin yksityiskohtaisesti erilaisia työnteon vaiheita metsätöissä. Tällaisella yksityiskohtaisella työnteon kuvauksella on valtava dokumentaarinen arvo, kun työnteon tavat ajan saatossa ovat muuttuneet ja yhä muuttuvat. Tämä muutos kuvastuu myös seuraavasta katkelmasta:

Minä ja yleensä me ponttuilla pistelehtimään tottuneet Jokijärven pojat olimme alkaneet ikävöidä ponttuita ja niitten päällä vorokkia pyörittäviä tukkilaisia heti kun moottorihinaajien uutuuden viehäytys oli väljähtynyt. Ja minä sainkin nähdä vielä ponttuun, vieläpä olla elämäni ensimmäisen ja viimeisen kerran työmiehenä ponttuun päällä. Tämä tapahtui kun olin viimeistä kertaa Korvuanjoella tukinlassussa. (Nuoruuden savotat, jatkossa NS, 466.)

Mäkelä (2002: 33) tuo esille, että jokaisessa omaelämäkerrallisessa muistelmassa on ikään kuin sisään rakennettu kertomuksensa ja Lapsuuteni-teoksessa – samoin kuin Tehtaan varjossa¹⁵ – se on *matka kirjailijaksi* (ks. alaluku 3.7.). Sekä Pekkasen että Päätalon matkaa menestyväksi kirjailijaksi värittävät lapsuuden kokemukset köyhyydestä ja toisten armoilla olemisesta. Päätalo ymmärsi isänsä sairauden merkityksen kirjallisen uransa näkökulmasta vasta aikuisena. Isän sairastuminen ja perheen ajautuminen kunnaneläviksi tekivät Päätalosta kirjailijana erityisen. (Ylönen 2017: 31–32.) Myös Pekkasen kokemukset hänen lapsuutensa köyhistä ajoista ovat olleet vaikuttamassa hänen kirjallisen tuotantonsa sisältöön (ks. esim. Mäkelä 2002: 19–33).

¹⁵ Tämä näkyy varsinkin Tehtaan varjossa -teoksen varhaisimmissa käsikirjoituksissa (ks. Ahti 1967: 113–115).

Vaikka molemmat aineistoteokseni voidaankin luokitella omaelämäkerrallisiksi, tässä tutkielmassa tarkastelen kuitenkin molempia aineistoteoksia fiktiivisinä romaaneina ja Samuelia ja Kallea fiktiivisinä henkilöhahmoina. Yleistettynä ja yksinkertaistettuna *henkilöhahmolla* tarkoitetaan 'ihmisiä, joita kirjallisuudessa kuvataan', mutta tämä määritelmä ei ole kuitenkaan täysin ongelmaton (ks. Käkelä-Puumala 2014: 240–241). Tässä tutkielmassa tarkoitan henkilöahmolla 'ihmisen kuvaa ja ihmisen kaltaista' (Käkelä-Puumala 2014: 240; ks. myös Keskimaa 2018: 51). Näin ollen aineistoteosteni päähenkilöt Samuel ja Kalle kuvaavat aikansa ihmistä – vaikka he eivät ole todellisuutta, vaan kirjailijoiden luovan työn tuotosta, he kuitenkin kuvaavat ja ilmentävät todellisia ihmisiä omana aikanaan. Nuoruuden savottojen päähenkilö Kalle Pääatalo on samanniminen kuin kirjailija Pääatalo itsekin, mutta Keskimään (2018: 24–25) tavoin viitatessani kirjailijaan tuon tämän selkeästi esille käyttäen nimen edessä määritettä kirjailija. Fiktiivisestä Kallesta puhun pääsääntöisesti käyttäen pelkästään etunimeä Kalle.

1.3.2. Aineistoteosten keskeiset tapahtumat

Tässä alaluvussa esittelen aineistoteosten keskeiset tapahtumat lyhyesti niiltä osin, jotka ovat erityisesti analyysini kannalta merkityksellisiä. Tutkielmani liitteessä on molemmista aineistoteoksistani vielä lukukohtaiset taulukot, joissa kerron laajemmin ja yksityiskohtaisemmin teosten keskeisistä tapahtumista ja henkilöhahmoista. Näihin taulukoihin olen lisännyt myös analyysissä esiintyvien aineistokatkelmien katkelmanumerot. Näin analyysia lukiessa voi tarpeen mukaan perehtyä aineistokatkelmien kontekstiin laajemmin.

Tehtaan varjossa -teoksen tapahtumat sijoittuvat pieneen satamakaupunkiin Kotkaan¹⁶. Eletään kesää 1918, sota on juuri päättynyt, ja kaikkialla kaupungissa on surua ja nälkää. Kaksitoistavuotiaan Samuel Oinon isä on ollut vangittuna punaisten vankileirillä, ja kotiin palattuaan tämä kuolee pian. Samuel jää yksin äitinsä ja kolmen pikkusisaruksensa kanssa. Sodan jälkeen orvoiksi jääneitä punaisten lapsia lähetetään Pohjanmaalle lastenkoteihin. Samuel ei halua luopua pikkusisaruksistaan, ja hän aloittaa seuraavana syksynä

¹⁶ Tehtaan varjossa -teoksen tapahtumat sijoittuvat selvästi rannikkokaupunki Kotkaan, vaikkei teoksessa kaupungin nimeä mainitakaan. Samoin on ilmeistä, että Samuelin työpaikkana oleva tehdas on tunnistettavissa Enso-Gutzeitin selluloosatehtaaksi. (Ahti 1967: 228.)

työt konepajassa voidakseen pitää perheensä yhdessä. Myös Samuelin äiti työskentelee yömyöhään saakka, joten Samuelin on oman työpäivänsä jälkeen vielä huolehdittava sisaruksistaan.

Samuel, neljätoistavuotias poika, oli tullut kotiin yhdeksäntuntisen työpäivän jälkeen, laittanut ruokaa, lakaissut roskat lattialta, tehnyt vuoteet, asettanut pienimmät sisaruksensa nukkumaan ja nukkui jo itsekkin väsyneenä päivän vaivoista, herätäkseen taas aamulla toista samanlaista päivää varten. (TV, 22.)

Samuel aloittaa työt samassa konepajassa, jossa hänen isänsä ennen sotaa työskenteli. Konepajassa on oma hierarkiansa, ja Samuel joutuu aloittamaan työuransa sen pohjalta. Samuel lakaisee konepajan lattiaa ja joutuu työkavereidensa kiusaamaksi. Tämä kiusaaminen synnyttää Samuelissa ihmisvihan, ja hän vielä jonakin päivänä ajattelee kostavansa. Samuelin asema paranee, kun hän pääsee osittain sattuman kaupalla työkaluviilajan apulaiseksi. Halmeesta tulee Samuelin oppi-isä.

Aiemmin hyvin pärjännyt työläisperhe menettää isän kuoleman seurauksena entiset ystävänsä ja tuttunsa, mutta Samuel kuitenkin löytää itselleen kaksi uutta ystävää Eemilin ja Fransin. Tätä kolmikkoa yhdistää kiinnostus kirjallisuuteen. Joka ilta he kävelevät ympäri kaupunkia, milloin missäkin, ja keskustelevat kirjallisuudesta ja yhteiskunnan tilanteesta. Eemilistä tulee johtajahahmo, jota Samuel ja Frans ihailevat ja seuraavat. Myöhemmin Eemilin alkaessa tapailemaan erästä tyttöä Samuel ja Frans huomaavat, ettei heillä ole toisilleen ilman Eemiliä juuri mitään sanottavaa. Eemilin ja Fransin lisäksi Samuelin elämässä on hänen serkkunsa Pekka Valve, joka on vakaumuksellinen sosialisti. Samuelin perheen kurja tilanne on omiaan ruokkimaan Pekka Valveen yhteiskunnallisia teorioita. Samuel huomaa ajan kuluessa, ettei jaa serkkunsa kanssa samoja arvoja.

Samuelin perhe vaurastuu ja saa takaisin paikkansa hyvin pärjäävänä työläisperheenä, kun Samuelin sisarukset kasvavat ja osallistuvat myös osaltaan perheen kuluihin. Elämä on vuorottelua tehdastyön ja vapaa-ajan välillä. Samuel alkaa tapailla Elsa, erään varakkaamman talon taloudenhoitajaa. Elsa toivoo yhteistä kotia ja perhettä Samuelin kanssa, mutta Samuel ei halua kiirehtiä vedoten äitiinsä ja sisaruksiinsa, joista haluaa edelleen huolehtia. Todellisuudessa Samuel ei halua naimisiin, ei lapsia, ei rakentaa Elsalle taloa. Heidän ajatusmaailmansa ja arvonsa eivät kohtaa.

Taloa hän ei tule rakentamaan, sitä ei Elsan tarvitse odottaakaan. Mutta jos Elsa haluaa tietää, mitä hyötyä lukemisesta on, niin hän voi sanoa ainoastaan, että hän aikoo kasvattaa itsestään ihmisen, jos vastauksesta nyt sitten on hänelle mitään hyötyä. – – Vai niin, että emmekö me sitten ole jo ihmisiä? Emme, hölmöjä me olemme, nälkäisiä elukoita, joiden korkein muoto ja ihanne on kylläinen, omassa talossaan asuva porvari. (TV, 123.)

Elämä kulkee eteenpäin ja Samuel sen mukana. Eemil on muuttanut Amerikkaan ja kirjoittaa toisinaan Samuelille. Samuel ei enää tunnista kirjeistä vanhaa ystäväänsä. Samuel eroaa Elsasta, Pekka Valve kuolee, samoin Samuelin äiti. Sisarukset muuttavat omilleen, ja Samuel jää yksin asumaan perheen kotiin. Frans on juonut työpaikkansa, ja kovilla pakkasilla Samuel ottaa Fransin luoksensa yöpymään. Samuel työskentelee työkaluvii-laajana, ja hänellä on oma oppipoika. Sitä mukaa kun Samuel vaurastuu, hänen kirjahyl-lynsä sisältö kasvaa. Samuel on alkanut myös kirjoittaa sanomalehtiin. Elämä on edelleen vuorottelua työn ja vapaa-ajan välillä.

Nuoruuden savotat -teoksen¹⁷ tapahtumat sijoittuvat pääosin Taivalkoskelle heinäkuusta 1936 syksyyn 1937, jolloin teoksen minäkertoja ja päähenkilö Kalle on seitsemäntoista-vuotias. Kallen perheessä ja yhteisössä eletään näinä vuosina melko seesteistä aikaa: Kal-len isä Hermann (jatkossa Herkko) on hiljattain toipunut viisi vuotta kestäneestä sai-raudestaan, taloustilanne on kohentunut pula-ajan jäljiltä, eikä vielä osata aavistella tule-vaa sotaa. Perheen vanhimpana lapsena Kalle kantaa oman vastuunsa perheen elättämi-sestä, ja elämä pyöriikin pitkälti töiden ympärillä. Kalle ja Herkko työskentelevät metsä-työmiehinä, ja työt määräytyvät vuodenaikojen kierron mukaan (ks. tarkemmin esim. Sa-tokangas 2007: 125–129). Eletään aikaa, jolloin metsätyömiehille työtä on tarjolla paljon ja myös palkat ovat kohonneet. Teoksen juonellinen kokonaisrakenne muodostuu Kallen savottatöiden sekä tulevaisuuden suunnittelun ympärille.

Kesällä 1936 Kalle työskentelee setänsä Kummun Kallen luona heinänteossa. Kummussa asuu myös Kallen isoisä Aukusti Pääatalo (jatkossa Ukkeli), joka on kova tekemään työtä, vaikka on lähes sokea. Työtä tehdään varhaisesta aamusta iltaan saakka. Kummun hei-nänteon jälkeen Kalle lähtee Herkon kanssa eräälle metsäpalstalle pöllintekoon, ja he yö-pyvät Hoikkalassa. Illat Kalle viettää kaimansa Hoikkalan Kallen kanssa urheillen ja

¹⁷ Ylösen (2013: liite 6) sekä Keskimaan (2018: 23) väitöskirjassa esitetään tiivistetysti koko Ii-joki-sarjan keskeiset tapahtumat.

urheilulehtiä selaillen. Hoikkalan Kalle on Kallea muutaman vuoden vanhempi, ja hänen on määrä lähteä seuraavan vuoden toukokuussa Mikkeliin asepalvelukseen.

Syksyllä Kalle työskentelee Hautalan metsäpalstalla pöllinteossa ja tienaa matkarahaa Oulun-reissulleen. Kalle on saanut luvan tehdä reissun Ouluun, josta hän ostaa pyhävaatteet sekä isälleen maalipensselin. Lisäksi Kallella on tavoitteena kuunnella, miten kaupungissa puhutaan, jotta hän osaisi kirjoittaa kaupunkiin sijoittuvan kertomuksen. Kalle lukee paljon kaunokirjallisuutta ja harjoittelee kirjoittamista. Mahdollisuuksiaan ryhtyä kirjailijaksi hän peilaa muun muassa työväenkirjailija Toivo Pekkaseen, joka on saavuttanut suuren suosion kirjailijana vain kansakoulupohjalta. Herkko ei pidä poikansa kirjallisisista harrastuksista ja syyttääkin ”poikansa pilaamisesta” Satusedäksi kutsuttua Antti Lohilahtea, joka kertoi kolmevuotiaalle Kallelle tarinoitaan samalla kun muurasi Kallen kotona Kallioniemessä vanhan pirtin uunia (ks. esim. Ylönen 2017: 62–63). Kallen kirjallisista harrastuksista tulee usein riitaa. Kirjapinot kulkevat kuitenkin Kallen mukana savotoissa, kun usein yövytään jossakin muualla kuin Kallioniemessä. Kirjastoon tulee kesällä kävellen ja talvella hiihtäen muutama peninkulma matkaa (ks. esim. Marttinen 1995: 22–23), joten Kalle vuorottelee kirjastoreissuissa ystäviensä Hoikkalan Kallen ja Toivon kanssa.

Ensilumen sataessa Kalle työskentelee jälleen Kummun Kallelle kelohonkien kaadossa työparinaan Ukkeli. Tästä jatkuu tukinkaato Kummussa, johon Herkkokin osallistuu. Kalle on veljensä Mannen kanssa tienannut pyytämistään linnuista, ja veljekset pimittävät osan rahoista itselleen. Lasten tienaat rahat ovat ensisijaisesti perheen yhteistä rahaa, jota äiti Riitta-Stiina (jatkossa Riitu) säilöo mahdollisuuksien mukaan Raamatun väliin. Pimittämillään rahoilla Kalle ostaa Mika Waltarin teoksen Aiotko kirjailijaksi? Äidilleen Kalle kertoo hankinnastaan, ja Riitu tukee Kallea tämän kirjallisissa pyrkimyksissä.

Talvella Kalle ja Herkko työskentelevät parkkuutyössä. Kallelta sujuvat joutuisasti fyysisistä voimaa vaativat työt. Kalle kuuluu nuoresta iästään huolimatta ensirivin työmiesten joukkoon. Keväällä Kalle lähtee varaisänsä¹⁸ Jaakko Hiltulan (jatkossa Hiltu-Jakki) matkassa Lohijoelle uittoon. Uitossa ollaan viikkokausia ja työtä tehdään vuorokauden ympäri. Tällä reissulla Kalle saa kuulla, että Hoikkalan Kalle on tehnyt sotaväessä ollessaan

¹⁸ Ks. esim. Ylönen 2017: 92.

itsemurhan. Ystävän kuolema jää vaivaamaan Kallea. Vuosi on kulunut, ja eletään jälleen kesää. Kesä kuluu taas Kummussa kontuhommissa ja syksyllä pöllinteossa.

Tehtaan varjossa ja Nuoruuden savotat ovat kaunokirjallisina teoksina hyvin erilaisia keskenään, kuten edellä esitetyistä kuvauksista voi huomata. Tehtaan varjossa on oma juonnellinen kokonaisuutensa, vaikkakin sen voi nähdä myös Lapsuuteni-teoksen parina. Nuoruuden savotat on puolestaan yksi teos laajasta teossarjasta, ja se avaa lukijalleen vain reilun vuoden mittaisen ajanjakson aikuisuuden kynnyksellä olevan Kallen elämästä. Kirstinä (1999: 188) esittää, että Päätalon tuotannossa draama ei tapahdu itse juonessa vaan pienissä kohtauksissa ja ihmisten kohtaamisissa. Meretoja ja Mälikalli (2013: 15–16) myös huomauttavat, että romaani on kaunokirjallisuuden lajina niin moninainen, että jokaisen yksittäisen romaanin kohdalla on kysyttävä erikseen, mikä on sen sisäinen logiikka, joka tekee siitä mielekkään kokonaisuuden.

2. TEOREETTISET JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

2.1. Diskurssintutkimuksen lähtökohtia

Tutkielmani lähtökohtana on systeemis-funktionaalinen kielikäsitelmä, jossa kieli nähdään sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja jäsentäjänä. Kieli ei vain kuvaa jo olemassa olevaa todellisuutta, vaan se jatkuvasti synnyttää uusia merkityksiä ja muokkaa jo olemassa olevia näkemyksiä – kielellä siis luodaan todellisuutta. (Eagleton 1991: 76–77; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 9, 18–20; Luukka 2000: 135, 137–138; Pälli 2003: 11; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 17.) Kielenkäyttäjinä siis konstruoimme eli merkityksellistämme maailmaa. Hyvin usein merkityksellistäminen tapahtuu vastakohtien kautta, kuten *työ* ja *työttömyys*, *köyhä* ja *rikas*, sekä näiden ääripäiden väliin sijoittuvalla hienovaraisemmalla erottelulla (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 9, 18–20; ks. myös Martikainen 2013: 31). Vastakohtana kielen konstruktivisuudelle on kielikäsitelmä, jossa kieli nähdään välineenä saada tietoa jo olemassa olevista tosiasioista. Tällöin kieltä ei nähdä todellisuuden osana, vaan ikään kuin siltana todellisuuteen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 9, 18–20.)

Systeemis-funktionaalisessa lähestymistavassa tarkastellaan, miten ihmiset käyttävät kieltä ja millaisia merkityksiä kieli synnyttää. Tämä on myös diskurssintutkimuksen lähtökohta. Kiinnostuksen kohteena ei ole kielen rakenne itsessään, vaan se, mitä kielellä *tehdään*. Kielellä on siis sosiaalista todellisuutta rakentava ja jäsentävä merkitys (ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 9, 18–20; Fairclough 1995 [1989]: 22–27; Pietikäinen 2000: 196–197; Pälli 2003: 11; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 27–29). Kielitieteen tehtävänä on selvittää, miten kielellä luodaan merkityksiä (Luukka 2000: 138). Kielen toiminnallinen ja tilanteinen tutkimusote eroaa merkittävästi strukturalistisesta kielentutkimuksesta, jossa tutkimuksen kohteena ovat lausetta pienemmät yksiköt ja niiden rakenteellinen tarkastelu. Strukturalismin jälkeinen aika 1960- ja 1970-luvuilla synnytti aivan uudenlaista tieteidenvälistä tutkimusta, jossa yhteiseksi tutkimuskohteeksi nousi kielen ja yhteiskunnan välinen suhde. Tätä uutta tutkimisen tapaa ja sen mukanaan tuomia muutoksia on kutsuttu *kielelliseksi käänteeksi*. Kielentutkimuksen osalta tämä tarkoitti kiinnostusta kielen todelliseen käyttöyhteyteen ja kielen kontekstuaalisiin merkityksiin. (Pietikäinen 2000: 191; Pälli 2003: 19–20; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 27–29.)

Diskurssintutkimuksessa kielenkäyttö ja sosiaalinen toiminta kietoutuvat yhteen, eli samalla kun merkityksellistämme kielellisesti maailmaa, synnyttämme toimintaa. Kielellä ja sosiaalisella todellisuudella on vastavuoroinen suhde: kieli kertoo ajasta, paikasta, normeista ja rakenteista, mutta samalla se vaikuttaa niihin ja muuttaa niitä. (Fairclough 1995 [1989]: 22–27; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 14–15, 27–31.) Fairclough (1995 [1989]: 22) korostaa, että kieli on olennainen osa yhteiskuntaa eikä sitä voi tarkastella yhteiskunnasta irrallisena osana.

2.2. Keskeiset käsitteet

Tässä alaluvussa avaan tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä. Tutkielmani analyysi perustuu työhön liittyviin merkityksiin, ja näiden merkitysten pohjalta nimeän aineistosta aktivoituvat työdiskurssit. *Merkityksen* ja *diskurssin* käsitteet siis ovat tutkielmani kannalta kenties olennaisimpia. Lisäksi avaan *tekstin* ja *kontekstin* käsitteitä sekä kontekstin osalta pohdin lukijan roolia kaunokirjallisen aineiston tulkinnassa.

Merkityksen käsite on kielitieteessä keskeinen, koska kieli perustuu merkitysten välittämiseen, mutta samalla käsite on kiistanalainen (Riemer 2010: 2–3; Nieminen 2019: 141, 143). Sanasemantiikassa merkitys voidaan yksinkertaisesti nähdä mentaalisenä oliona, jolloin tietyn sanan merkitys syntyy kontekstista irrallaan olevasta mielikuvasta. Kielenkäyttö ei kuitenkaan ole kontekstistaan irrallaan (ks. myös Fairclough 1995 [1989]: 151; Lehtonen 2000: 67–72; Paso 2007: 20), joten tämän vuoksi esimerkiksi sanakirjoissa on hakusanoille erilaisia merkityksiä eri näkökulmien perusteella. (Nieminen 2019: 144–147.) Kielitoimiston sanakirja esimerkiksi määrittää sanalle *työ* yksitoista eri merkitystä (KS 2020 s.v. *työ*; ks. myös alaluku 1.1.), jolloin *työllä* voidaan tarkoittaa eri asioita kontekstin mukaan.

Pason (2007: 20) tavoin näen merkityksen olevan olennainen osa kieltä ja syntyvän aina kontekstissaan. Työhön liittyvät merkitykset nousevat esille aineistosta, mutta ne eivät kuitenkaan ole kielijärjestelmään automaattisesti kuuluvia merkityskompetensseja, vaan ne saavat muotonsa vasta kontekstin valossa. (Lehtonen 2000: 26.) Lehtonen (2000: 213) avaa merkitysten muodostumista analyysimallilla, jossa liikutaan tekstin, lukijan ja kontekstin tasoilla. Lähtökohtana tässä analyysimallissa on se, että merkitysten raaka-aineina

toimivat tekstit saavat merkityksensä vasta kohdatessaan kontekstit ja lukijat (Lehtonen 2000: 213; ks. myös Mikkonen 2014: 65–67). Lukuisat tulkinnat ovat mahdollisia, mutta niiden kaikkien on liikuttava sellaisten tyypillisten odotusten ja todennäköisyyksien rajoissa, jotka kirjailijan teokselleen antama merkitys sallii. Samoin kaunokirjallinen teos saattaa merkitä eri asioita eri ihmisille eri aikoina, mutta kyse on pikemminkin teoksen merkitsevyydestä (*significance*) kuin sen merkityksestä (*meaning*). Näin ajateltuna kaunokirjallinen teos voi merkitä eri asioita eri lukijoilla eri aikoina, vaikka teos ei kuitenkaan kirjailijan tai kirjoittamisajankohdan näkökulmasta näitä tulkittuja merkityksiä sisältäisi. Merkitsevyydet siis vaihtuvat ajan kuluessa ja maailman muuttuessa. (Eagleton 1991: 80–81.)

Merkitys-sanana etymologia on jo itsessään kiinnostava. Substantiivi *merkitys* on johdettu verbistä *merkitä*, joka on suomen kirjakielissä esiintynyt Agricolasta ja kaikista samanaikaisista käsikirjoituksista alkaen. Merkitys-sanalla tarkoitetaan ’sitä, mitä jokin tarkoittaa, ilmaisee, esittää, symboloi; sanan tai ilmauksen informaation sisältöä; sisältöä; olemusta; arvoa; tärkeyttä’ (KS 2020 s.v. *merkitys*). Tässä tutkielmassa liikun merkitysten osalta kahdella eri tasolla. Ensinnä tarkastelen aineistoteoksistani (luvussa 3) kielellisten ilmausten, kuten *työmies* ja *mölläri*, merkityksiä, ja varsinkin sanasemantiikan osalta hyödynnän eri sanakirjoja ja muita lähteitä. Toiseksi tarkastelen työhön liittyviä merkityksiä laajemmin: millaisia merkityksiä työllä on Samuelille ja Kallelle? Näiden merkitysten pohjalta nimeän aineistosta aktivoituvat työdiskurssit (ks. tarkemmin seuraava alaluku 2.3.).

Diskurssin käsitettä on määritelty eri tieteenaloilla monin eri tavoin. Diskurssintutkimusta myös tehdään yhä enemmän eri tieteenaloilla, minkä vuoksi diskurssin käsite on entisestään laajentunut (Luukka 2000: 133–135; ks. myös Pietikäinen 2000: 191–192). Tässä tutkielmassa käyttämäni diskurssin käsitteeseen yhdistyy sekä kielitieteen että yhteiskuntatieteiden näkemyksiä diskurssista. Kielitieteellistä diskurssintutkimusta ja kriittistä diskurssianalyysia yhdistää mielenkiinnon kohdistuminen kielenkäyttöön niin puhuttuna kuin kirjoitettunakin kielenä. Yhteiskuntatieteiden diskurssintutkimuksen kanssa kriittinen diskurssianalyysi puolestaan jakaa näkemyksen diskurssista tapana hahmottaa ja jäsentää maailmaa. Yhteiskuntatieteellisessä diskurssianalyysissä sosiaalisista ilmiöistä ja rakenteista liikutaan kieleen päin, kun taas kielitieteellisessä diskurssianalyysissä lähdetään liikkeelle kielestä. (Pietikäinen 2000: 191–192; ks. myös Lehto 2018: 72.)

Ranskan *discours* tarkoittaa 'puhetta, esitelmää, juttelua ja jaarittelua'. Latinan *discursus* puolestaan tarkoittaa 'ympäriinsä juoksemista'. Erikielisten vastineiden merkitykset luovat diskurssista hyvin laajaa kuvaa. Diskurssin käsite sai 1960–1970-luvuilla kielitieteessä, kuten muillakin tieteenaloilla, teoreettisempia merkityksiä, kun tavoitteena oli tehdä eroa strukturalistiseen kielentutkimukseen, jossa keskeisenä tutkimuskohteena oli kielen rakenne, ei käyttöyhteys. (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 27–28.)

Tässä tutkielmassa tarkoitan diskurssilla erilaisten puhetapojen luomaa merkityskokonaisuutta, joka muodostaa työstä puhumiselle tietyn yhtenäisen aihepiirin tai näkökulman¹⁹ (ks. esim. Pietikäinen 2000: 192; Paso 2007: 35; Saviniemi 2015: 26). Työstä voidaan puhua erilaisista näkökulmista, kuten esimerkiksi velvollisuuden näkökulmasta. Tällaiset puhumisen tavat aktivoivat velvollisuusdiskurssia (ks. alaluku 3.1.). Puhumisen *tavalla* on yhteys yksilöllisiin tottumuksiin tai tietyissä yhteisöissä vallitseviin käytäntöihin (KS 2020 s.v. *tapa*). Näin tulee esille diskurssien sosiokulttuurinen luonne, jolloin diskurssit ovat puhujayhteisönsä tunnistettavissa, opeteltavissa ja käytettävissä (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 61). Myös Fairclough (1995 [1989]: 22–23) painottaa diskurssin sosiaalista luonnetta. Käsitän diskurssin samoin kuin Paso (2007: 35) ja Saviniemi (2015: 26). Paso (2007: 35) tarkoittaa diskurssilla teksteissä esiintyviä puhetapoja ja merkitysjärjestelmiä, joilla rakennetaan tutkimuksen aiheeseen, työkykyyn, liittyvää maailmaa. Samoin Saviniemi (2015: 26) tarkoittaa tutkimillaan kielenhuoltodiskursseilla teksteissä esiintyviä merkitysjärjestelmiä, joilla rakennetaan kielenhuoltoon liittyvää maailmaa. Yhtä lailla omassa tutkielmassani työdiskurssit luovat kuvaa siitä, millaisiksi muodostuvat aineistosteosteni käsitykset työstä.

¹⁹ Määrittelyni diskurssista pohjautuu foucault'laiseen ajatukseen diskurssista. Ranskalainen filosofi ja yhteiskuntateoreetikko Michel Foucault (1926–1984) on yksi diskurssintutkimuksen alulepanijoista, ja hänen ajatuksensa vaikuttavat diskurssintutkimuksen taustalla vielä nykypäivänäkkin (Fairclough 1992: 55–56; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 29, 33). Foucault (2005: 141–156) määrittää diskurssin joukoksi väitelausumia, ilmauksia, jotka muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, diskursiivisen muodostelman. Nämä diskurssit ovat kiteytyneitä puhumisen tapoja, jotka ovat sidoksissa historiaan ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Kielen todellisuutta rakentava olemus tulee esille Foucault'n ajatuksessa, että diskurssit muokkaavat puhunnan kohdetta tietynlaiseksi ja näin vaikuttavat myös kielenkäyttäjien ajatusmaailmoihin. Diskurssit ovat käytänteitä – eivät vain staattisia merkkijoukkoja –, jotka ohjaavat ihmisten toimintaa. (Foucault 2005: 141–156; ks. myös Paso 2007: 34; Mäntynen & Pietikäinen 2019: 33.)

Diskurssin käsite on syytä erottaa **tekstin** käsitteestä, joka on myös olennainen käsite tutkielmassani. Teksteillä tarkoitan tutkimusaineistoani. Molemmat teokset, Nuoruuden savotat sekä Tehtaan varjossa, ovat tekstikokonaisuuksia, joista analyysissäni nostan tarkastelun kohteiksi yksittäisiä tekstikatkelmia²⁰. Diskurssit syntyvät näistä teksteistä tulkinnan tuloksina (vrt. Martikainen 2013: 30). Diskurssit eivät siis ole analyysin raakamateriaalia, toisin kuin tekstit ovat (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 28; vrt. Luukka 1995: 51). Tulkintoja syntyy tutkijan ja aineiston välisen dialogin myötä, ja tätä dialogia ohjaavat tutkimuskysymykset ja -tavoitteet. Diskurssianalyttinen tutkimusote mahdollistaa monenlaiset tulkinnat, mutta dialogi tutkijan ja aineiston välillä täytyy aina tehdä läpinäkyväksi, ja tulkinnan täytyy perustua aineistoon. (Juhila 1999: 212–213.) Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta on myös syytä tehdä ero *tekstin* ja *teoksen* välille, koska puhun läpi tutkielmani aineistoteoksista. Keskinen (2014: 92–93) esittää, että tekstikriitikolle *teos* on abstrakti idea ja *teksti* puolestaan aineellinen toisinto siitä (vrt. Barthes²¹ 1993: 160–161). Tutkielmassani käsitän *tekstin* ja *teoksen* Keskinen (2014: 92–93) tavoin, jolloin varsinainen analysoinnin kohteeni on teksti, jonka pohjalta merkitykset ja tulkinnat syntyvät. Käsitteenä *teos* puolestaan sisältää myös nämä merkitykset ja tulkinnat. *Teos* on siis kirjallinen tuote, jota voi edustaa joko yksi tai useampi tekstin versio, kuten saman teoksen eri käsikirjoitukset²² (Tekstuaalitieteiden sanasto, s. v. *kirjallinen teos*; ks. myös Keskinen 2014: 92).

Kielen sosiaaliseen luonteeseen kuuluu olennaisesti se, että kielenkäyttö on yhteydessä **kontekstiinsa**²³ (ks. esim. Luukka 2000: 138). Keskinen (2014: 97) mukaan kontekstilla voidaan tarkoittaa eri tutkimuskonteksteissa eri asioista, joten käsite on hyvä määritellä jokaisessa tutkimusasetelmassa erikseen. Jokainen kielellinen lausuma, teksti tai puheenvuoro on aina ainutkertainen, koska sen merkitys rakentuu vasta suhteessa kontekstiin. Toisin sanoen minkään sanan, ilmauksen, tekstin tai diskurssin merkitys ei ole pysyvä. (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 22, 37–52.) Kirjallisuudentutkimuksessa konteksti liittyy eri tulkintoihin ja siihen, millaisia merkityksiä kaunokirjallisesta teoksesta muodostetaan

²⁰ Näitä katkelmia kutsun analyysissäni aineistokatkelmiksi (ks. luku 3).

²¹ Barthes (1993: 160–161) käsittää teoksen aineelliseksi ja tekstin aineettomaksi. Teosta pidetään kädessä, ja teksti puolestaan realisoituu kielessä (ks. tarkemmin Barthes 1993: 159–168).

²² Tehtaan varjossa -teoksen kohdalla viittaan myös teoksen varhaisempiin käsikirjoituksiin (ks. esim. alaluku 3.3.). Ne eivät kuitenkaan ole osa analysoitavaa tekstiä, vaan ne syventävät tekstistä nousevia tulkintoja ja merkityksiä.

²³ *Konteksti* tulee latinan kielen sanasta *contextus*, joka tarkoittaa ’yhdistämistä’ esimerkiksi puomalla (Keskinen 2014: 97).

(Keskinen 2014: 99). Tämä näyttäytyy tutkielmassani erityisesti siinä, että tulkitSEN tutkijana aineistoteoksiani oman aikani valossa (ks. myös Eagleton 1991: 80–81). Kirjallisuuden tulkinnassa on siirrytty 1900-luvun loppupuolella tarkastelemaan teosten kulttuurisia ja yhteiskunnallisia näkökulmia sen sijasta, että tarkasteltaisiin yksittäisen teoksen suhdetta kirjailijan elämään, koko tuotantoon tai esteettisiin tyylikausiin. Näin ollen teoksia on alettu tulkitsemaan kontekstuaalisten merkitysten näkökulmasta. (Ojajärvi & Työlähti 2017: 7–8.)

Tässä tutkielmassa tarkoitan kontekstilla lähinnä tekstitasoa, teosten tapahtuma-aikaa ja -paikkaa sekä luennan tasoa. Tekstin tasolla yksittäiset tekstikatkelmat liittyvät osaksi laajempaa tekstiyhteyttä, eli tulkintoja tehtäessä tulee ottaa huomioon teksti kokonaisuudessaan. Toisaalta taas molemmat aineistoteokset sijoittuvat osaksi muitakin teoksia, kuten Nuoruuden savotat osaksi Iijoki-sarjaa. Vaikka analyysin osalta tarkastelen vain tätä yhtä Iijoki-sarjan teosta, saatan joidenkin tulkintojen perusteluissa viitata myös sarjan muihin osiin tai kirjailija Kalle Päätaloa käsitteleviin muihin materiaaleihin, kuten haastatteluihin. Samoin Tehtaan varjossa -teosta on toisinaan kiinnostavaa verrata Pekkasen omaelämäkerralliseen romaaniin Lapsuuteni tai muihin kirjailijaa ja hänen tuotantoaan käsitteleviin materiaaleihin. Näiden muiden materiaalien käyttö liittyy analyysissäni tulkinnan ja selittämisen tasoihin (ks. tarkemmin alaluku 2.4.).²⁴ Tutkielmani ei ole suoraan korpusavusteista, mutta hyödynnän Kalle Päätalon Iijoki-sarjan korpusaineistoa (Oulun yliopisto 2019) tutkielmani eri osissa (vrt. Lehto 2018). Lähinnä hyödynnän korpusta eri sanojen määrällisien esiintymien tarkastelussa tai tutkin, millaisissa yhteyksissä eri sanavalintoja Iijoki-sarjassa käytetään.

Kirjallisuudentutkimuksen kentälle kuuluu tutkimusalueena lukijatutkimus²⁵, joka on tutkimusalueena varsin nuori: lukijasta puhutaan tutkimuskohteena vasta 1960–70-luvulta lähtien. Viitataan tähän tutkimusalueeseen siinä mielessä, että näen oman roolini lukijana²⁶

²⁴ Kuten alaluvussa 1.3.1. esitän, tutkin työdiskursseja fiktiivisten henkilöhahmojen näkökulmasta.

²⁵ Lukijatutkimuksen kolme keskeisintä suuntausta ovat fenomenologinen tutkimus, reader-response-tutkimus sekä reseptiotutkimus (ks. Alanko-Kahiluoto 2014: 206–239.) Tässä tutkielmassa esitetyt ajatukset lukijakäsityksistä pohjautuvat lähinnä fenomenologiseen tutkimukseen ja filosofi ja kirjallisuudentutkija Roman Ingardenin ajatuksiin, joita on esitelty teoksessa Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä (Alanko-Kahiluoto 2014: 206–239).

²⁶ Seuraavassa alaluvussa 2.3. kerron lähiluvun yhteydessä tarkemmin omasta suhteestani aineistoteoksiin.

olevan myös merkittävä osa aineistoteosten kontekstia. Luennan tasolla tulee näkyväksi se, että tarkastelen tutkimusaineistoa omien kokemusteni sekä oman aikani valossa. Fenomenologisen näkemyksen²⁷ mukaisesti lukeminen on aktiivista toimintaa, jossa lukija rakentaa ja konkretisoi teoksen mielessään. Näin teoksesta syntyy kokonaiskuva ja teos herää lukijalleen eloon. (Alanko-Kahiluoto 2014: 207–209.) Toisaalta taas tämä luennan taso on kiinnostava juuri historiallisen kontekstin valossa. Tulkinnan teoriassa eli hermeneutiikassa²⁸ puhutaan kaksoiskontekstisuudesta: teoksen kirjoitushetki ja lukemisen hetki poikkeavat toisistaan, mikä asettaa ehtoja tulkinnalle. Näin ajateltuna teoksen merkitys muuttuu jatkuvasti eri tulkintojen kautta, ja juuri nämä muutokset ovat merkittäviä. (Mikkonen 2014: 68–69.) Näkisin näiden muutosten sekä uusien tulkintojen olevan keskeisiä myös diskurssintutkimuksessa, jossa kielellä nähdään olevan sosiaalista todellisuutta muokkaava ja rakentava merkitys. Ylönen (2013: 62) selventää hermeneutiikan olevan jatkuvaa liikettä kokonaisuuden ja sen osien välillä. Näin ollen yksittäiset ilmiöt tulevat ymmärretyiksi kokonaisuuden ja kontekstin kautta, ja kokonaisuus puolestaan ymmärretään sen yksittäisten piirteiden kautta.

2.3. Kohti analyysia – lähiluku ja työn representaatio

Tutkielmani analyysi etenee laajemmista temaattisista kokonaisuuksista – työn representaatiosta, merkityssisällöistä eli diskursseista ja tulkinnasta – kohti yksityiskohtaisempaa kielen tarkastelua. Aineistoni on laajuudeltaan noin kahdeksansataa sivua, ja molemmissa aineistoteoksissa työnteon tematiikka on hyvin keskeisessä asemassa. Ennen yksityiskohdista kielen tarkastelua on olennaista muodostaa teoksista kokonaiskuva ja lukijana eläytyä teosten henkilöhahmojen maailmaan ja kokemuksiin. Näen kaunokirjallisuuden ensisijaisesti taiteenlajina, joka kykenee välittämään ihmisten kokemuksia ja tunteita aina sukupolvelta toiselle.

²⁷ Ks. fenomenologiasta esim. Eagleton (1991: 67–105).

²⁸ Hermeneutiikka käsittelee tulkinnan ehtoja eli tulkintaa ohjaavia sääntöjä. Modernin hermeneutiikan alku sijoittuu 1800-luvulle Saksaan, jossa humanistit, kielitieteilijät ja filosofit alkoivat kehittää tieteen metodeja. Näillä uusilla metodeilla haluttiin luoda vastapainoa luonnontieteiden metodien rinnalle. Hermeneutiikassa tieto muodostuu tulkitsijan, tekstin ja kontekstin vuorovaikutuksesta. (Ks. lisää Mikkonen 2014: 65–67; ks. myös Ylönen 2013: 62–64 & Eagleton 1991: 67–105.)

Kandidaatintutkielmassani (Laaninen 2018) tarkastelin Seitsemästä veljeksestä sanojen *työ*, *toimi* ja *työskennellä* esiintymisiä. Tämä rajausta oli perusteltu sen vuoksi, että minua kiinnosti tutkia, millaisia merkityksiä nämä sanat saavat osakseen ja toisaalta millaisissa yhteyksissä sanoja *työ* ja *toimi* käytetään. Tässä tutkielmassa lähestyn aineistoani lähiluvun avulla. Olen edelleen kiinnostunut varsinkin *työ*-sanan esiintymisistä (ks. esim. alaluku 3.3.), mutta tässä tutkielmassa pyrin tarkastelemaan työhön liittyviä merkityksiä laajemmin. *Työ* esiintyy Nuoruuden savotat -teoksessa ilman määriteosia, kuten *työmies*, 185 kertaa (Oulun yliopisto 2019), mutta silti työstä puhutaan läpi aineistoteosten myös silloin, kun *työ*-sanaa ei mainita, kuten alaluvun 3.1. aineistokatkelmassa 5: ”Että tienatasiin yhdessä ja sammaan kassaan iis siihen saakka kun joutut sotaväkkeen. Ei joutusi kokemaan nuo pienimmät lapset sammaa kurjuutta” (NS, 608).

Tässä tutkielmassa hyödynnän kirjallisuudentutkimuksen alalta lähilukua voidakseni aineistoni laajuudesta huolimatta käydä sen systemaattisesti läpi. Voidakseni tarkastella aineistoteoksia kokonaisuudessaan minun täytyy tutkijana tuntea nämä teokset hyvin. Varsinaisten aineistoteosteni lisäksi olen tutustunut Toivo Pekkasen ja Kalle Päätalon tuotantoa käsittelevään kirjallisuuteen. Tämä on auttanut varsinkin Nuoruuden savotat -teoksen kontekstin ymmärtämisessä, sillä Nuoruuden savotat on osa 26-osaista teossarjaa. Lisäksi Toivo Pekkasen omaelämäkerrallinen teos Lapsuuteni on auttanut minua sijoittamaan Tehtaan varjossa -teoksen sen historialliseen kontekstiinsa. Näiden teosten sanotaan myös toimivan toisiaan täydentävänä teosparina, sillä Tehtaan varjossa alkaa siitä, mihin Lapsuuteni päättyy (ks. Mäkelä 2002: 34–37). Sepänmaa (1987: 13–14) esittää, että kauno-kirjallisia teoksia on mahdollista käsitellä teoskohtaisesti tai suhteessa kirjailijan muihin teoksiin. Tässä tutkielmassa tarkastelen teoksia teoskohtaisesti, ja analyysini on aineistolähtöistä. Sovellan kuitenkin Sepänmaan (1987: 13–14) esittämää jakoa siinä mielessä, että hyödynnän Pekkasen ja Päätalon muuta tuotantoa, haastatteluja sekä muuta kirjallisuutta analyysini tulkinnan ja selittämisen tasoilla (näistä tarkemmin tutkimusmetodin osalta alaluvussa 2.4.).

Alun perin kirjallisuudentutkimuksen uskriittiseen koulukuntaan²⁹ yhdistetty termi *lähiluku* (*close reading*) viittaa nykypäivänä väljästi kaikkeen huolelliseen ja ymmärtävään

²⁹ Ks. esim. Eagleton (1991: 56–66).

kaunokirjallisen teoksen tulkintaan (Pöysä³⁰ 2010: 331). Keskeistä lähiluvussa on useaan kertaan tapahtuva lukeminen sekä dialogi tekstin ja lukijan välillä. Toisto mahdollistaa sen, että tarkasteltava tutkimuskohde pysyy koko ajan samana. Lukemistapa voi kuitenkin lukemiskertojen välissä muuttua. (Pöysä 2010: 338–340.) Olen itse lukenut molemmat aineistoteokseni kaksi kertaa läpi edeten alusta loppuun. Tämä lisäksi olen lukenut teosten eri osia läpi lukuisia kertoja keskittyen lähinnä niihin kohtiin, joissa työ on keskiössä. Tässä kohden on mainittava, ettei kumpikaan näistä aineistoteoksesta ollut minulle entuudestaan tuttu. Toivo Pekkasen muuta tuotantoa tunsin jonkin verran ja olin lukenutkin, mutta Kalle Päätalo oli minulle kirjailijana vieraampi. Aineistoteosteni ensimmäisillä lukukerroilla keskeistä oli teosten maailmoihin ja henkilöhahmoihin eläytyminen. Tällä eläytymisellä oli oikeastaan vaikuttava rooli tutkielmani teossa, sillä löysin toisen aineistoteokseni, Tehtaan varjossa, lukiessani Nuoruuden savottoja ensimmäistä kertaa. Nuoruuden savottojen päähenkilö Kalle lainaa kirjastosta Toivo Pekkasen uutuusteoksen, Tehtaan varjossa, ja romaani tekee häneen vaikutuksen. Samuel Oinossa on paljon sellaista, johon Kalle samaistuu. Itse tutkijana puolestani kiinnostuin tutkimusaiheeni näkökulmasta siitä, että sekä Samuel että Kalle joutuvat nuorina kantamaan vastuuta perheensä elättämisestä. Jäin pohtimaan, kuinka tämä näyttäytyisi työstä puhumisen tavoissa ja työn merkityksissä. Lisäksi ajattelin, että tehdastyö pienessä satamakaupungissa mahdollistaisi kiinnostavan vertailun Kallen savottatöihin.

Lähiluvun avulla etenen tutkielmassani kohti analyysia. Näin ollen lähiluku toimii ikään kuin analyysin esivaiheena, jossa pyrin luomaan kokonaiskuvan aineistosta sekä rajamaan aineiston tutkimusaiheeni mukaisesti. Työ ja työnteko ovat merkittävässä osassa molemmissa teoksissa, joten lähiluvun avulla olen rajannut aineistoani. Ensinnä olen nostanut aineistosta esille sellaisia työhön liittyviä merkityksiä, jotka toistuvat teoksissa usein. Tämän tein konkreettisesti kahden ensimmäisen lukukerran aikana niin, että aina kun aineistoteoksessa puhuttiin työnteosta, lisäsin sivun ylälaitaan muistilapun merkiksi. Tähän lappuun kirjoitin muutamalla sanalla ylös, *mistä todella puhutaan*, kun puhutaan työstä. En siis referoinut teoksen tapahtumia, vaan kirjoitin muistiin ikään kuin työhön liittyviä merkityksiä, näkökulmia tai teemoja. Muistilapuissani lukee esimerkiksi: velvollisuus; ei ole muuta vaihtoehtoa; ihmisarvo on yhteydessä työnteokseen; tarve näyttää;

³⁰ Pöysä (2010: 331–332) mainitsee lähiluvun poikkitieteellisyyden ja tarkastelee lähilukua folkloristiikan näkökulmasta artikkelissaan *Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina*.

kilpailu. Pian lukiessani huomasin, että samat näkökulmat alkoivat toistua usein. Koska tarkasteltavanani on kuitenkin kaksi hyvin erilaista teosta, on selvää, etteivät kaikki työhön liittyvät merkitykset näyttäyty yhtä keskeisinä molemmissa teoksissa. Tämän vuoksi olen nostanut analyysissani esille sellaisia työhön liittyviä merkityksiä, jotka muodostavat teosten välille vuoropuhelua. Näiden pohjalta olen nimennyt seitsemän työdiskurssia. Analyysissani (luvussa 3) tarkastelen kriittisen diskurssianalyysin menetelmää hyödyntäen yhteensä 54:tä eri aineistokatkelmaa. 28 näistä aineistokatkelmista on Tehtaan varjossa -teoksesta ja 26 Nuoruuden savotoista.

Analyysini lähtee liikkeelle työn representaatiosta eli siitä, kuinka aineistoteoksissa kuvataan työntekoa ja millaisen kontekstin valossa työ näyttäytyy teoksissa. Tehtaan varjossa sekä Nuoruuden savotat ovat työnteon kuvaajina hyvin erilaisia keskenään: teokset sijoittuvat ajallisesti eri ajanjaksoihin, ja myös teosten miljööt poikkeavat toisistaan. Alkuun onkin mielekästä sijoittaa päähenkilöt Samuel ja Kalle omiin ympäristöihinsä ja tuoda esille työn merkityksiä juuri heidän oman elämänsä lähtökohdista ja näkökulmista. Alaluvussa 1.3.2. esittelen molempien aineistoteosten tapahtumat lyhyesti. Tämä tutkielman liitteenä on perusteellisempi katsaus aineistoteosten keskeisiin tapahtumiin ja henkilöihin. Myös analyysissä esiintyvät aineistokatkelmat ovat numeroituna tämän tutkielman liitteestä, jotta jokaisen aineistokatkelman kohdalla voi halutessaan perehtyä teosten laajempaan fiktiiviseen kontekstiin.

Lisäksi otan analyysissani huomioon sen, että eri teoksilla voi nähdä erilaisia pyrkimyksiä ja tavoitteita. Tehtaan varjossa on yhteiskuntakriittinen teos (ks. esim. Ahti 1967: 63–64; Mäkelä 2002: 74–77), ja päähenkilön Samuelin kasvutarina kuvataan yhteiskunnallisia kehyksiä vasten. Ahti (1967: 129) kuitenkin huomauttaa, että Pekkasen asemaa varsinaisena työläiskirjailijana on syytä tarkastella kriittisesti³¹. Nuoruuden savotat puolestaan on osa laajaa teossarjaa, jossa kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti minäkertojan elämänvaihteita ja kasvutarinaa. Iijoki-sarjalla on myös merkittävä dokumentaarinen arvo kielen ja kulttuurin kuvaajana. Kirjailija Kalle Päätalon mukaan Iijoki-sarja on läpileikkaus hänen oman sukupolvensa elämästä 1920-luvulta 1960-luvulle. Juuri tämän sukupolven

³¹ 1930-luvulla työläiskirjailijan ja taidekirjailijan välillä nähtiin selvä ero, ja Pekkasen nähtiin nimenomaan edustavan näistä jälkimmäistä. Seuraavina vuosikymmeninä Pekkasen työläiskirjailija-asema on kuitenkin nostettu aina säännöllisesti esille. (Ahti 1967: 343–348; ks. *työläiskirjailijan* määritelmistä esim. Kare 1952: 5–15; Salmi-Niklander, Suodenjoki & Uusitalo 2010: 11; Koivisto 2010: 147–185.)

kokemukset ovat merkittäviä siitä syystä, että yhteiskunnassa on tapahtunut lyhyessä ajassa suuria murroksia, kuten sota, nopea kaupungistuminen ja lama. (Ylönen 2013: 46, 59). Tällaisia lähtökohtia vasten on siis selvää, että myös kielelliset ilmaukset ja piirteet palvelevat kokonaisuutta ja korostavat teosten tiettyjä pyrkimyksiä ja tavoitteita. Ylönen (2013: 332) mainitsee, että 1970-luvulla ilmestyneissä kritiikeissä kirjailija Kalle Päätalo verrattiin usein kirjailija Väinö Linnaan. Päätalo sopi Linnan rinnalla realismin kuvaajaksi, mutta poliittinen kannanotto Päätalon tuotannosta puuttui täysin. Lukijoita kirjailijan epäpoliittisuus ja neutraali suhtautumistapa miellytti. (Ylönen 2013: 332.) Vehviläinen (1978: 195–196) taas huomauttaa, että Päätaloa ei pidetä yhteiskunnallisena kirjailijana, koska hän tuotannossaan hämärtää luokka-asetelmia, ei nosta niitä keskiöön. Kalle Päätalo eli lapsuutensa ja nuoruutensa sellaisessa yhteiskunnassa, jossa luokat toimivat lomittain – selviä luokkarajoja ei ollut, tai ainakaan niitä ei nostettu esille (Vehviläinen 1978: 195). Ahti (1967: 129) muistuttaa, että Pekkasen yhteiskuntakriittisyys Tehtaan varjossa -teoksessa ei ole hyökkäävää, vaan toteavaa ja objektiivista.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä kysyn, millaisia merkityksiä työ saa aineistoteoksissa osakseen. Kuten jo edellisessä alaluvussa (2.2.) tuon esille, nämä työhön liittyvät merkitykset nousevat esille aineistosta, mutta ne eivät kuitenkaan ole kielijärjestelmään automaattisesti kuuluvia merkityskompetensseja, vaan ne saavat muotonsa vasta kontekstin ja tulkinnan valossa. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 28; Lehtonen 2000: 26.) Tämä tutkimuskysymys toimii lähtökohtana diskurssien nimeämiselle. Diskurssit syntyvät teosten kokonaiskuvan ymmärtämisen, tulkinnan ja eläytymisen kautta. Ymmärtäminen liittyy olennaisesti hermeneutiikkaan, jota avaan tarkemmin alaluvussa 2.2. Ylönen (2013: 63) mukaan hermeneutiikassa ymmärtäminen on ilmiöiden merkitysten oivaltamista. Omassa tutkielmassani tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että yhteiskunnalliset olosuhteet, perheolosuhteet ja perheen taloudellinen tilanne vaikuttavat siihen, että sekä Samuelin että Kallen oli tehtävä työtä, jota he eivät kokeneet kutsumukseksi, ja näin he siirsivät omaa kutsumustaan myöhemmäksi (ks. kutsumusdiskurssin osalta alaluku 3.7.). Teoksista esille nousevien merkityskokonaisuuksien pohjalta nimeän molemmille aineistoteoksille yhteiset diskurssit. Näen diskurssien kuuluvan olennaisesti aineistoteosten maailmaan sisältyviin lainalaisuuksiin, joita määräävät yhteiskunnalliset, historialliset, yhteisölliset ja poliittiset seikat. Nämä lainalaisuudet ovat syvällä teosten kerronnassa, osa teosten kerronnallista rakennetta. Diskurssit eivät kuitenkaan ole kielestä

irrallisia, vaan yksityiskohtaisella kielenpiirteiden tarkastelulla tuon näkyväksi sen, millaiset kielelliset valinnat näitä diskursseja aktivoivat.

2.4. Kriittinen diskurssianalyysi

Tutkimusmenetelmällä tarkoitetaan teoreettiseen lähtökohtaan perustuvaa tapaa analysoida aineistoa. Diskurssintutkimuksessa ei ole vain yhtä mahdollista menetelmää, vaan menetelmä valitaan sen mukaan, mikä on paras tapa analysoida aineistoa ja ratkaista tutkimuskysymyksiä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 163.) Hyödynnän tässä tutkielmassa Norman Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin menetelmää, jonka Fairclough esittelee kirjassaan *Language and Power* (1995 [1989]: 109–168). Fairclough (1995 [1989]: 110; 1992: 225) itse painottaa, että hänen menetelmänsä kaikki osa-alueet eivät sovellu kaikkiin tarkoituksiin ja sitä kannattaa käyttää paremminkin analysoinnin oppaana kuin kopioida koko menetelmä sellaisenaan. Tässä luvussa kerron, kuinka sovellan Faircloughin menetelmää omassa tutkielmassani.

Faircloughin (1995 [1989]: 17–27) mukaan analyysin lähtökohtana on kielen suhde yhteiskuntaan. Kieli on muovautunut yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin sopivaksi, ja toisaalta kielen käyttö taas vaikuttaa yhteiskuntaan sitä rakentavana elementtinä. Kieltä ja yhteiskuntaa ei siis voida erottaa toisistaan, vaan molemmat vaikuttavat toisiinsa. Näin ollen kielellä luodaan ja ylläpidetään erilaisia valtasuhteita, jotka toisaalta mahdollistavat yhteiskunnan toiminnan mutta toisaalta aiheuttavat epätasa-arvoisuutta. (Fairclough 1995 [1989]: 17–27.) Kriittisessä diskurssianalyysissä juuri sana *kriittinen* yhdistää kielitieteellisen tarkastelun osaksi yhteiskunnallista tarkastelua. Kriittisyydellä tarkoitetaan tapaa lähestyä yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ongelmia ja tuoda niitä näkyviksi (Fairclough 1995 [1989]: 5; Pietikäinen 2000: 193). Suomalaisista kielitieteellisistä tutkimuksista yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ongelmia ovat tutkineet muun muassa Paso (2007), Saviniemi (2015), Meriläinen (2020) ja Heikkinen (2021). Katson kriittisen diskurssianalyysin sopivan hyvin tutkielmani teoreettiseksi viitekehykseksi, koska työ kietoutuu vahvasti osaksi yhteiskunnallisia rakenteita ja myös osaltaan mahdollistaa yhteiskunnan olemassaolon. Erilaiset työstä puhumisen tavat rakentavat käsityksiämme työstä. Kriittinen ote myös mahdollistaa minulle tutkijana väylän tarkastella tutkimustuloksiani suhteessa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Nuolijärvi (2002: 16–17) huomauttaa, että kielitieteilijän

tehtävänä ei ole asettua yhteiskuntatieteilijän rooliin, mutta kielen yhteyttä eri yhteisöihin ja laajemmin yhteiskuntaan voi kuitenkin tuoda näkyväksi. Omassa tutkimuksessani ei ole tavoitteena lähteä ratkaisemaan työhön liittyviä epäkohtia yhteiskunnassa, mutta otan analyysissani huomioon sen, että epäkohtia varmasti on. Kieltä ei kuitenkaan voi erottaa sosiaalisesta maailmasta, joten tutkijan on väistämättä myös pystyttävä tulkitsemaan yhteisöä ja kulttuuria (Pälli 2003: 19).

Fairclough jakaa kriittisen diskurssianalyysin metodologisen työskentelyn kolmeen eri osa-alueeseen: 1) sanaston tarkasteluun, jossa keskitytään sanojen sisältämiin merkityksiin, kuten arvottaviin sanavalintoihin sekä metaforiin ja kuvainnolliseen kielenkäyttöön, 2) kieliopin tarkasteluun, jossa liikutaan kieliopillisten piirteiden ja lauserakenteiden tasolla, sekä 3) tekstirakenteiden tarkasteluun, jossa tarkastellaan tekstien eri osia suhteessa toisiinsa ja kokonaisuuteen. Kaikissa näissä osa-alueissa tarkastellaan puheen tai tekstin taustalla olevia merkityksiä. (Fairclough 1995 [1989]:110–112.)

Omassa tutkielmassani liikun näillä kaikilla metodologisen työskentelyn osa-alueilla, kuitenkin selvästi eniten sanaston osa-alueella. Sanaston osalta kiinnitän huomiota sanavalintojen merkityksiin ja toisaalta sellaisiin sanavalintoihin, joiden taustalla voi nähdä asenteellisuutta tai halua vaikuttaa kielellisin keinoin, kuten substantiivilausekkeet *sinnikko ja vankka työmies* ja *mölläriin kahtelu*. Sanaston osalta tarkastelen myös verbivalintoja, jotka luovat kuvaa työnteon merkityksistä, kuten *täytyi rientää vain työhön, hyökäsin jatkamaan työtäni, työtä on tehtävä*. Kieliopin osalta tarkastelen muun muassa lauserakenteiden pääluokkaa, eli ovatko lauseet aktiivi- vai passiivimuotoisia, sekä sellaisia lauserakenteita, jotka toistuvat aineistossa usein, kuten nesessiiviset rakenteet. Kieliopillinen tarkastelu tuo ennen kaikkea syvyyttä sanaston tarkasteluun, sillä se tuo näkyväksi muun muassa erilaisia valtasuhteita (ks. esim. alaluku 3.4.), kuten lauseessa *Hänestä aiotaan kasvattaa työkaluviilaaja*.

Tekstirakenteiden tarkastelu liittyy tutkielmassani siihen, että yksittäiset aineistokatkelmat liittyvät osaksi laajempaa tekstiyhteyttä (ks. *kontekstin* käsite alaluvusta 2.2.). Analysoidessani yksittäisiä aineistokatkelmia huomioin niiden yhteyden muihin tekstin osiin. Toisaalta tekstirakenteiden tarkastelu yhdistää sanaston ja kieliopin tarkastelun siinä mielessä, että toisinaan puhumisen tapa voi yhden aineistokatkelman aikana selvästi muuttua (ks. esim. alaluku 3.1. katkelma 5). Karkama (1971: 9) esittää, että kaunokirjallisen

teoksen rakennetta on mahdollista tarkastella jonkin teoksen henkilöhahmon näkökulmasta, jolloin kokonaisrakenne muodostuu eri henkilöiden välisestä suhteiden verkosta. Omassa tutkimusasetelmassani tekstin rakenteellinen tarkastelu muodostuu pitkälti juuri näin, koska tarkastelen työdiskursseja Kallen ja Samuelin näkökulmasta ja työdiskurssit syntyvät vuorovaikutuksessa muihin henkilöhahmoihin ja koko yhteisöön. Samuelin elämää pystyn tarkastelemaan enemmän kehityskertomuksena (ks. Ahti 1967: 121), koska Tehtaan varjossa -teoksessa Samuelin elämää kuvataan lapsuudesta aikuisuuteen saakka. Näin ollen tuon esille myös puhumisen tavoissa esiintyvän muutoksen Samuelin aikaiseksi kasvun osalta. Nuoruuden savotoissa Kallen elämää kuvataan vain reilun vuoden ajanjakson ajalta, joten tätä teosta en tarkastele samalla tavoin kehitysromaanin näkökulmasta.

Tässä tutkielmassa esittelemäni kielelliset piirteet – sanavalinnat, kieliopilliset piirteet sekä tekstinosien tarkastelu – luovat kuvaa siitä, millaiset kielelliset valinnat nimeämiäni työdiskursseja aktivoivat. Aineiston laajuuteen nähden on kuitenkin selvää, että hyvin erilaiset kielenpiirteet voivat aktivoida näitä diskursseja, ja tässä tutkielmassa esittelen näistä vain pienen osan. Tietyt kielenpiirteet kuitenkin toistuvat teoksissa säännöllisesti. Aineiston lähiluku (ks. luku 2.3.) mahdollistaa sen, että esittelemäni kielenpiirteet ovat pääosin sellaisia, jotka toistuvat läpi aineiston ja näin ollen rakentavat osana teosten kerrota laajempia merkityskokonaisuuksia. Faircloughin (1995 [1989]: 26, 109–166) mukaan tekstin tarkasteluun liittyy kolme eri tasoa: kuvauksen (*description*), tulkinnan (*interpretation*) ja selittämisen (*explanation*) taso. Kuvauksen tasolla tarkastellaan, millaisia kielellisiä piirteitä tekstissä esiintyy. Tulkinnan tasolla keskeistä on vuorovaikutteinen suhde tekstiin: merkitykset syntyvät vasta tulkinnan tuloksena. Selittämisen tasolla puolestaan huomioidaan sosiaalinen konteksti, kuten historialliset ja yhteiskunnalliset näkökulmat. (Fairclough 1995 [1989]: 26.) Omassa tutkielmassani tuon kuvauksen tasolla näkyväksi, millaisia sanastollisia, kieliopillisia ja tekstirakenteisiin liittyviä kielellisiä piirteitä aineistossa esiintyy. Tulkinnan tasolla puolestani nostan esille erilaisia työhön liittyviä merkityksiä. Näiden merkitysten pohjalta myös nimeän aineistosta aktivoituvat työdiskurssit. Selittämisen taso näyttäytyy tutkielmassani siinä, että pyrin löytämään syitä, jotka vaikuttavat näiden työdiskurssien taustalla. Analyysissani (luku 3) liikun vapaasti näiden tekstin tarkastelun tasojen välillä (vrt. Saviniemi 2015: 199; Heikkinen 2021: 26–27).

3. TYÖDISKURSSIT

Tässä luvussa esittelen aineistosta aktivoituvat työdiskurssit, joita on yhteensä seitsemän. Ne ovat velvollisuusdiskurssi, arvostusdiskurssi, tyyli-, paikka- ja aikadiskurssi, taitodiskurssi, osallisuusdiskurssi, näyttämisdiskurssi sekä kutsumusdiskurssi. Käsittelen molempia aineistoteoksia jokaisessa diskurssiluvussa erikseen vertaillen niitä kuitenkin keskenään. Alaluvussa 3.8. teen vielä yhteenvedon kaikista työdiskursseista sekä niitä aktivoivista kielellisistä piirteistä. Luvussa 4 eli päätännössä esittelen vielä tutkimustulokseni suhteessa tutkimuskysymyksiin ja pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

Kuten edellä on tullut esiin, tutkielmani analyysi on laadullista. Tavoitteeni on nostaa esille aineistoteoksissa esiintyviä työdiskursseja sekä tarkastella, millaiset kielelliset piirteet näitä diskursseja aktivoivat. Aloitan työdiskurssien tarkastelun velvollisuusdiskurssista, koska velvollisuus työntekoon ja vastuu perheen elättämisestä yhdistävät Samuelia ja Kallea vahvasti. Velvollisuus luo molemmissa aineistoteoksissa myös motiivin työn-teolle, joten tästä diskurssista on luonnollista aloittaa työdiskurssien tarkastelu. Muutoin diskurssit esitetään sellaisessa järjestyksessä, joka mahdollistaa analyysin etenemisen mahdollisimman jouhevasti. Diskurssien tarkat määrälliset esiintymät eivät ole tässä tutkimusasetelmassa olennaisia, eikä tällaisia tarkkoja esiintymiä aineistoni laajuus huomioon ottaen olisi edes mahdollista tehdä (ks. Keskimaa 2018: 59; Juhila & Suoninen 1999: 241; vrt. esim. Heikkinen 2021: 43). Sen sijaan tuon analyysissäni kyllä esille, aktivoituvatko diskurssit säännöllisesti läpi teoksen, jolloin ne kuljettavat teoksen kerrontaa ikään kuin punaisena lankana eteenpäin ja muodostuvat teemoiksi, vai jäävätkö ne pikemminkin marginaaliin. Nämä havaintoni perustuvat aineistoteosten lähilukuun (ks. alaluku 2.3.). Koska vertailen kahta hyvin erilaista teosta keskenään, on kiinnostavaa tehdä myös havaintoja siitä, mikä toisessa teoksessa nousee keskeiseksi diskurssiksi ja toisessa ei niinkään. Kaikki esittelemäni työdiskurssit ovat kuitenkin sellaisia, jotka aktivoituvat molemmissa aineistoteoksissa, mutta esiintyvyys voi vaihdella paljonkin. Mainitsen alaluvussa 2.3., että teoksilla voi nähdä erilaisia pyrkimyksiä ja tavoitteita, ja koska kielelliset ilmaukset ja piirteet palvelevat teosten kerronnallista kokonaisuutta, tietyt diskurssit korostuvat teoksissa toisia näkyvämmiin.

Käytän termiä *aineistokatkelma* esitellessäni esimerkkejä aineistostani. Tämä on luontevaa siitä syystä, että aineistoni on kaunokirjallisuutta. Tarkastelun kohteenani on 54 eri

aineistokatkelmaa, jotka havainnollistavat näitä seitsemää diskurssia. Työdiskurssit myös limittyvät keskenään, eli samasta aineistokatkelmasta voi aktivoitua usea työdiskurssi³². Analyysissani tarkastelenkin toisinaan samaa aineistokatkelmaa eri työdiskurssien yhteydessä. Näin ollen tässä tutkielmassa esille tuomani aineistokatkelmat muodostavat yhte-näisen kokonaisuuden, josta kuvastuu erilaisia työhön liittyviä merkityksiä.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen aineistoteoksista aktivoituvat työdiskurssit. Jokaisessa alaluvussa kerron ensin tiivistetysti, millaisesta työdiskurssista on kyse ja millaiset kiel-nenpiirteet diskurssia aktivoivat. Kielenpiirteiden kuvaus on metodologisen työskentelyni ensimmäinen vaihe (ks. Fairclough (1995 [1989]: 109–139). Olen vielä jokaisessa alalu-vussa koonnut diskursseja aktivoivat kielenpiirteet taulukoihin (taulukot 1–7). Näistä tau-lukoista on kuitenkin otettava huomioon se, että yksittäiset kielenpiirteet, kuten sanastol-liset valinnat, aktivoivat työdiskursseja aina suhteessa laajempaan tekstiyhteyteen ja muu-hun kontekstiin. Katson Saviniemen (2015: 205) tavoin, ettei mikään kielenpiirre yksis-tään muodosta diskurssia (vrt. Hiidenmaa 2000b: 176), vaan diskurssit muodostuvat eri kielellisten piirteiden kokonaisuuksista. Kielenpiirteiden kuvauksen jälkeen metodologi-nen työskentelyni jatkuu tulkinnan ja selittämisen tasoilla (ks. Fairclough 1995 [1989]: 26, 140–166). Tulkinnan tasolla nostan esille erilaisia työhön liittyviä merkityksiä, ja näi-den merkitysten pohjalta olen myös nimennyt aineistosta aktivoituvat työdiskurssit (ks. tarkemmin alaluvusta 2.3.). Selittämisen tasolla pyrin löytämään syitä, jotka vaikuttavat näiden työdiskurssien taustalla.

3.1. Velvollisuusdiskurssi

Velvollisuus luo molemmissa aineistoteoksissa keskeisen perustan työnteolle. Samalla velvollisuus oman perheen elättämisestä synnyttää työnteolle motiivin. Sekä Samuel että Kalle perheen vanhimpina lapsina joutuvat kantamaan taloudellista vastuuta perheestään. Tehtaan varjossa -teoksessa velvollisuusdiskurssi aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen ja

³² Myös Saviniemi (2015) ja Heikkinen (2021) kuvaavat tutkimiansa kielenhuoltodiskurssien li-mittymistä toisiinsa. Sekä Saviniemen (2015) että Heikkisen (2021) tutkimuksissa lähes kaikki diskurssit limittyvät keskenään. Heikkinen (2021: 77) tekee huomion, että tietyt diskurssit limit-tyvät herkemmin toistensa kanssa, kuten ammatti- ja laatudiskurssi, jolloin näiden diskurssien mielletään täydentävän toisiaan. Omassa tutkielmassani en varsinaisesti tarkastele, mitkä diskurs-sit limittyvät keskenään, mutta tuon kuitenkin näkyväksi diskurssien limittymisen.

näin vaikuttaa teoksen kerronnassa merkittävällä tavalla. Diskurssia aktivoivat säännöllisesti toistuvat välttämättömyyttä ilmaisevat verbirakenteet, kuten nesessiiviset rakenteet *oli otettava vastatakseen, on seisottava, on tehtävä* (katkelmat 2–4) ja *täytyi rientää* (katkelma 21 alaluvussa 3.3.). Myös Kallelle työnteko on velvollisuus, mutta hän suhtautuu työhön toisin. Kallen työnteossa näkyy tavoitteellisuus, ja hän pikemminkin *pääsee* työhön (ks. alaluku 3.6.). Näin ollen velvollisuusdiskurssi ei esiinny Nuoruuden savotoissa yhtä toistuvasti kuin Tehtaan varjossa -teoksessa, vaikka luokin keskeisen perustan työnteolle. Nuoruuden savotoissa velvollisuusdiskurssia aktivoivat vertailevat ilmaukset, kuten *sinä paranet päivä päivältä kun minä rapistun* (katkelma 1), sekä modusten käyttö, kuten konditionaalin käyttö pyyntönä tai vetoomuksena. Alla olevassa taulukossa 1 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielenpiirteet, jotka aktivoivat velvollisuusdiskurssia.

TAULUKKO 1. Velvollisuusdiskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Verbit	<i>eivät ole saaneet valita, ovat joutuneet, on sysätty, menen</i>
		Kommenttiadverbiaali	<i>kyllä</i>
		Partikkeli	<i>kai</i>
		Toisto	<i>hänen, Samuelin</i>
	NS		-
Kielioppi	TV	Nesessiiviset verbi- ja lauserakenteet	<i>nyt oli kai hänen, Samuelin, otettava vastatakseen</i>
	NS	Konditionaali	<i>tienattasiin, ei joutusi kokemaan, rupejaisi olemaan, järjestäsit, saisit käyvä</i>
		Vertailevat lauserakenteet	<i>olet nykyisi minnua parempi tienestimies</i>
		Kehotus	<i>Mutta tiehän voileipää ja syö kahvin kansa!</i>

Velvollisuudella tarkoitetaan 'sitä, mitä jonkun pitää tehdä säädösten, asemansa, sitoumuksensa, omantuntonsa tai muun sellaisen vuoksi' (KS 2020 s.v. *velvollisuus*). Tehtaan varjossa -teoksessa velvollisuus perheen elättämisestä ikään kuin laskeutuu

Samuelin harteille, ja taustalla on useita eri tekijöitä. Kukaan ei sanoita Samuelille ääneen tämän tulevia velvollisuuksia, mutta katkelmissa 1 ja 2 sanattomana vaikuttajana on äidin itku. Katkelman 2 kontekstissa Samuel valvoo yöllä vuoteessaan ja kuulee äitinsä itkun.

- (1) *Ei sinun tarvitse itkeä eikä mennä mihinkään töihin, äiti. **Minä kyllä menen työhön** ja lapset jäävät kotiin.* (TV, 17.)
- (2) *Heillä on edessä kovat ajat: vuokraa on maksamatta, kauppiaille on velkaa. He olivat odottaneet, että isä kotiin tultuaan selvittäisi nämä asiat, mutta nyt hänessä ei ollut enää odottamista, **nyt oli kai hänen, Samuelin, otettava vastatakseen** niistä. Isä oli kyllä aikanaan ollut reima ja kunnon mies, ja kun hän oli kerran sellaisen miehen poika, ei hänkään aikonut jättäytyä huonommaksi...* (TV, 18.)

Katkelman 1 ilmauksessa *minä kyllä menen työhön* kommenttiadverbiaali *kyllä* vakuuttaa tilanteen todennäköisyyttä (ks. VISK 2008 § 999). Katkelman 2 ilmaus *nyt oli kai hänen, Samuelin, otettava vastatakseen* on velvollisuusdiskurssin näkökulmasta kiinnostava. Siinä esiintyvä modaalinen partikkeli *kai* ilmaisee puhujan arvelua ja oletusta asiointilasta (VISK 2008 § 1603). Lisäksi nesessiivinen verbiliitto *oli otettava* ilmaisee pakkoa tai velvoitetta tehdä jotakin (ks. VISK 2008 § 1581). Juuri Samueliin kohdistuvaa velvoitetta korostetaan toistamalla hänen nimensä, *hänen, Samuelin*. Myös seuraavissa katkelmissa (3–5) esiintyy nesessiivisiä verbirakenteita.

- (3) *Mutta **työtä on** kuitenkin **tehtävä, on tehtävä** kesällä ja talvella, niin kauan kuin elää. Mutta kesällä voi sentään ajatella aina iltaa, **voi odotella aivan tyynesti, milloin vapaus koittaa, ja saa olla aivan oma itsensä** niin myöhään kuin jaksaa olla valveilla.* (TV, 44.)

Katkelmassa 3 esiintyvä nesessiivirakenne *on tehtävä* ilmaisee välttämättömyyttä ja velvollisuutta (VISK 2008 § 1580), ja toiston myötä merkitys tehostuu. Työ kuvastuu välttämättömänä taakkana, jota on kannettava *niin kauan kuin elää*. Ilmauksessa *voi odotella aivan tyynesti, milloin vapaus koittaa, ja saa olla aivan oma itsensä* elämä rakentuu työn ja vapaa-ajan vuorotteluun – työssä olo on vapauden odottelua. Työtä tekemällä Samuel täyttää velvollisuutensa perhettään kohtaan ja asettuu työntekijänä sellaiselle paikalle, johon ei oikein sovi, kuten katkelmasta 4³³ ilmenee:

³³ Tätä katkelmaa käsitellään myös seuraavassa alaluvussa 3.2. arvostusdiskurssin näkökulmasta.

- (4) *He ovat työmiehiä³⁴, Samuel työskentelee konepajassa ja Ville lautatarhassa, koska se on **ainoa keino** hankkia **välttämättömiä tarvikkeita**, mutta ei työntekokaan ole se asia, mitä he hautovat ajatuksissaan. Ei, koneteollisuuden kehitys tai maailman puutavaramarkkinat eivät kiinnosta heitä lainkaan, sillä Samuel **pitää** paljon enemmän kirjallisuudesta ja Ville urheilusta. Työnteko on pikemminkin **välttämätön paha**, joka **estää** heitä **antautumasta** kokonaan harrastuksilleen ja siten **saavuttamasta** siinä **mahdollisimman korkeata tulosta**. Etevä ammattimiehen maine ei myöskään houkuttele heitä, sillä he **eivät ole saaneet valita** ammattejaan, he **ovat joutuneet** niihin. Heidät **on** kuin **sysätty** johonkin koloon, joka juuri silloin, kun he tarvitsivat paikkaa elämässä, sattuu olemaan vapaana, ja siinä heidän nyt **on seisottava**, jos mieli elää.* (TV, 76.)

Katkelmassa 4 velvollisuuteen liittyy välttämättömyyttä. Velvollisuuden voi halutessaan jättää täyttämättä, mutta välttämättömyys merkitsee 'ehdottomuutta, väistämättömyyttä ja pakkoa' (KS 2020 s.v. *välttämättömyys*). Verbimuodot *eivät ole saaneet valita, ovat joutuneet, on sysätty* ja *on seisottava* kuvastavat tätä vaihtoehdottomuutta. Vaihtoehdottomuus näyttäytyy siinä, ettei Samuelilla tai hänen veljellään ole mahdollisuutta vaikuttaa siihen, mitä työtä he tekevät. Joku tai jokin muu on päättänyt heidän paikastaan. Mäkelä (2002: 113) huomauttaa, että nykyajan valossa voi olla vaikea ymmärtää luokkayhteiskunnan vaihtoehdottomuutta ja elämän muuttumattomuutta, koska elämme toisenlaisessa yhteiskunnassa. Työ tarjoaa Samuelille elämän perusedellytykset sekä vapauden toteuttaa itseään vapaa-ajalla, mutta työ itsessään ei näyttäydy hänelle merkityksellisenä. Työn merkityksellisyyden näkökulmasta keskeistä on se, ettei kyseinen työ ole hänen oma valintansa. Päinvastoin työ kuvataan esteenä: se *estää antautumasta* sellaiselle toiminnalle, josta Samuel *pitää*. Verbi *saavuttaa* ja substantiivilauseke *mahdollisimman korkeata tulosta* liittyvät Samuelin pyrkimykseen hänen kirjallisissa harrastuksissaan (ks. alaluku 3.7.). Samuelilla on tavoitteita ja kunnianhimoa, mutta ei palkkatyötään kohtaan.

Samoin kuin Samuel, myös Kalle kantaa perheen vanhimpana lapsena vastuuta oman perheensä elättämisestä. Nuoruuden savotat -teos päättyy Kallen ja Herkon väliseen yhteenottoon, jossa kärjistyvät heidän erimielisyytensä Kallen tulevaisuuden työ- ja opiskeluhaaveista sekä hänen kirjallisista pyrkimyksistään. Seuraavassa katkelmassa (5), jossa

³⁴ Substantiivin *työmies* merkityksiä molemmissa aineistoteoksissa käsittelem seuraavassa alaluvussa 3.2.

puhujana on Herkko, tulee esille Kallelle osoitetut odotukset ja velvollisuudet perheen vanhimpana lapsena.

- (5) – *Sen tiijät itekki, että meijjän tallous rupejaa lyyhäämään pahan kerran jos sinä lähet. On ilimi tottuus, että olet nykyi minnua parempi tienestimies. Ja sinä paranet päivä päivältä kun minä rapistun... Kun on eläny niin kurjan lapsuuden minkä mehi Ukkelin pahnue, ei semmosta toivosi omille lapsilleen. Vaikka kyllä teillä vanahemmilla lapsilla oli kurjaa jälkeeseen jääneinä vuosina... Että **tienattasiin** yhdessä ja sammaan kassaan ies siihen saakka kun joutuut sotaväkkeen. **Ei joutusi kokemaan** nuo pienimmät lapset sammaa kurjuutta. Sitte **rupejaisi jo olemaan** vuorostaan Mannesta tienestiappua... **Järjestäsit** sotaväen jälkeeseen oman elämäsi. Sitte **saisit käyvä** vaikka kouluja, jos päättä riittää ja varasi sallii... Mutta **tiehän** voileipää ja **syö** kahvin kansa! (NS, 608.)*

Katkelmassa 5 Kallen isä vetoaa Kallen tunteisiin, jotta tämä siirtäisi tulevaisuuden urasuunnitelmiaan myöhemmäksi. Nuoruuden savotoissa eletään ajanjaksoa, jolloin metsämiehille riittää työtä ja palkatkin ovat nousseet. Työhön kykenevälle on siis tarjolla työtä, ja palkka on parempi kuin menneinä pulavuosina.

Katkelman 5 viisi ensimmäistä virkettä rakentuvat pääosin indikatiivimuotoisista lauseista, kun Herkko kertoo Kallelle, kuinka tärkeä osa tällä perheen elättäjänä on. Herkko myöntää jääneensä pojastaan jälkeen tienesteissä ja käyttää vertailevia lauserakenteita *olet nykyi minnua parempi tienestimies ja sinä paranet päivä päivältä kun minä rapistun*. Herkko ehkä haluaa osoittaa hyväksyntää ja arvostusta kehumalla Kallen työteliäisyyttä ja nostamalla hänet työmiehenä itsensä yläpuolelle³⁵. Katkelman 5 kuudennesta virkkeestä lähtien Herkon puhe muuttuu pyynnöksi tai vetoomukseksi hänen alkaessa käyttää säännöllisesti konditionaalimuotoa (VISK 2008 § 1659). Verbimuodot *tienattasiin*, *ei joutusi kokemaan*, *rupejaisi*, *järjestäsit* ja *saisit käyvä* ilmentävät pyyntöä tai vetoomusta. Toisaalta Herkko ei odota Kallen vastaavan, vaan päättää puheensa kehotukseen ja käskyyn *tiehän voileipää ja syö kahvin kansa!* Näin ollen Herkon puheenvuoron voisi myös tulkita ikään kuin muistutukseksi Kallen velvollisuuksista perhettään kohtaan.³⁶

³⁵ Tästä lisää arvodiskurssin kohdalla seuraavassa alaluvussa 3.2.

³⁶ Kallen isä Herkko käyttää muissakin kohdin teosta eri yhteyksissä samaa kielellistä keinoa eli oman mielipiteensä ilmaisua vaihtaakseen puheenaihetta ja näin ollen päättääkseen keskustelun.

3.2. Arvostusdiskurssi

Arvostusdiskurssi näyttäytyy aineistoteoksissa toisiinsa verrattuna hyvin erilaisena. Nuoruuden savotoissa diskurssi aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen, Tehtaan varjossa -teoksessa harvemmin. Keskeisenä erona teosten välillä on se, että Nuoruuden savotoissa arvostusdiskurssi liittyy työntekijän ominaisuuksiin, kun taas Tehtaan varjossa diskurssi liittyy paremminkin työntekijän asemaan hierarkkisessa järjestelmässä. Nuoruuden savotoissa arvostusdiskurssi aktivoituu, kun Kallesta puhutaan metsätyömiehenä. Kallella on työntekijänä sellaisia ominaisuuksia, joita yhteisössä arvostetaan. Arvostusdiskurssia aktivoivat Kallen työteliäisyyttä kuvailevat sanavalinnat, kuten *sinnikko ja vankka työmies* sekä *tarttuu työhön kiini eikä meinottele* (katkelma 11). Arvostusdiskurssia aktivoivat myös sellaiset rinnasteiset virkerakenteet, joissa esiintyy vastakohtaisuuksia, kuten katkelmassa 14: *Töissäsi olet ensirivin miehiä, ja kuitenkin sinulla on muita joutavia vinkeitä*. Tehtaan varjossa -teoksessa arvostusdiskurssi puolestaan liittyy Samuelin asemaan työntekijänä, ei niinkään siihen, että Samuelia arvostettaisiin työntekijänä. Diskurssia aktivoivat sanavalinnat, jotka kuvaavat Samuelin asemaa työyhteisössä. Arvostusdiskurssi tuo esille myös arvostuksen puutteen, jota molemmissa teoksissa vahvasti ilmaistaan. Alla olevassa taulukossa 2 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielenpiirteet, jotka aktivoivat arvostusdiskurssia.

TAULUKKO 2. Arvostusdiskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Substantiivi- ja adjektiivilausekkeet	<i>kurja olento, varmaankin hyvin tyhmä, asema, ainoana kunnianhimona ja tunnustettu kyky, työmies</i>
		Metafora	<i>kuiva oksa</i>
		Verbit	<i>herätti sääliä, ärsytti, tahtoo tehdä työtä ja menestyä</i>
	NS	Substantiivilausekkeet	<i>sinnikko ja vankka työmies, ensirivin miehiä, joutavia vinkeitä, työmies, ahne ja rouhakka työmies, joutavointi, minun ”höpö-harrastukseni”, joutavia vinkeitä, joutava tuhertaminen ja mölläriin kahtelu</i>

		Adverbit	<i>ennen, taas</i>
		Adverbiaali	<i>kynähommissa</i>
		Verbit	<i>on lopettanu tenistelyt, laiskana maannu, tarttuu työhön kiini eikä meinottele</i>
Kielioppi	TV		-
	NS	Rinnastukset	<i>Töissäsi olet ensirivin miehiä, ja kuitenkin sinulla on muita joutavia vinkeitä</i>

Samuelin aloittaessa neljätoistavuotiaana työnsä konepajassa hän saa tehtäväkseen laakaista lattioita ja joutuu pian työkavereidensa pilkan kohteeksi. Tehtaassa on oma hierarkiensa, ja Samuel joutuu aloittamaan pohjalta, kuten seuraavasta katkelmasta (6)³⁷ ilmenee:

(6) *Miehet kumartuivat hartaina koneidensa ja viilapenkkiensä yli, heillä oli ikävä. He vilkaisivat Samueliin, kun tämä liikkui heidän lähellään: miten **kurja olento, varmaankin hyvin tyhmä**. Toisissa hän **herätti sääliä**, toisia hän **ärsytti**, ja **vihdoin** eräs nuorimmista kiinnitti hänen selkäänsä hännän, rautalankakoukkuun sidotun trasselitupun. Tämä mainio keksintö herätti suunnatonta riemua Samuelin liikkeessa luuta kädessä ympäri verstasta. (TV,26.)*

Katkelmassa 6 korostuu Samuelin asema työyhteisössä eri näkökulmista. Ensinnäkin kiusaajat ovat *miehiä*, luultavimmin jo aikuisia neljätoistavuotiaaseen Samueliin verrattuna. Samuel kuvataan tekstissä *kurjaksi olennoiksi, varmaankin hyvin tyhmäksi*. Nämä kuvaukset liittyvät Samueliin tekemään työhön, jota ei koeta yhtä tärkeäksi kuin koneiden ja viilapenkkien ylle kumartuneiden miesten työt. Katkelma sisältää jännitteen, jossa miesten *ikävä* ja turhautuminen ovat jo kohdistuneet Samueliin, mutta hänen on tähän saakka annettu hoitaa työtään rauhassa. Adverbiaali *vihdoin* kuvaa jännitteen purkautumista. Samuelilta tuskin jää kiusanteon symbolinen merkitys huomaamatta, ja tämä ei ainakaan vahvista Samuelin kokemusta työnsä merkityksellisyydestä. Samuelin asema työyhteisössä on sellainen, että hän *herätti sääliä* ja *ärsytti*. Koska Samuel hierarkian pohjalla, häntä voi kiusata. Kiusaaminen loppuu, kun Samuel siirretään konepajassa toisiin

³⁷ Tätä aineistokatkelmaa käsitellään myös alaluvussa 3.4. osallisuusdiskurssin näkökulmasta.

työtehtäviin. Samuelista tulee työkaluviilaajan apulainen, ja tämän vuoksi hänen asemansa työyhteisössä muuttuu merkittävästi, kuten katkelmasta 7 ilmenee.

- (7) *Mutta tärkeintä on, että se muuttaa hänen **asemansa** yhdellä iskulla. Työkaluviilaajan apulaisen kanssa ei kukaan halua olla huonoissa väleissä, koska hänen **ystävyydestään on suurta etua** työkalujen särkyessä tai hukkuessa.* (TV, 32.)

Katkelmassa 7 tulee esille tehtaan hierarkia ja asemaan liittyvä valta. Päästessään työkaluviilaajan apulaiseksi Samuel saa valtaa entisiin kiusaajiinsa nähden. Kiusaajat tarvitsevat Samuelin *ystävyyttä*, josta on tarpeen tullen heille *suurta etua*. Uuden aseman myötä Samuelia tuskin arvostetaan työntekijänä yhtään sen enempää kuin aiemminkaan, mutta kyse onkin aseman tuomasta vallasta. Näin ollen uutta asemaa ja sen mukanaan tuomaa valtaa pidetään arvossa, vaikkakin itsekkäistä syistä.

Katkelmassa 4 (alaluku 3.1.) tulee esille se, ettei Samuelia kiinnosta etevän ammattimiehen maine. Katkelmat 8³⁸ ja 9 puolestaan kuvaavat Halmeen ja Eemilin tavoitteita työssään, ja katkelmassa 10 taas avataan Samuelin arvomaailmaa.

- (8) *Hänen lähin esimiehensä on vanha, ystävällinen Halme, jonka **ainoana kunnianhimon**a tässä elämässä on olla **tunnustettu kyky työkaluviilaajana**.* (TV, 32.)
- (9) *Eemilillä on myöskin varma käsityksensä siitä, miten ihmisen on täällä ajassa vaellettava. Enemmän kuin suurta tekoa hän kunnioittaa ylevästi ja puhtaasti elettyä elämää. Sitä hän **pyrkii** itselleen **saavuttamaan**. – **Hän tahtoo tehdä työtä ja menestyä alallaan**.* (TV, 56.)
- (10) *Toverit istuvat piirissä hänen ympärillään, syövät voileipiä ja imevät tupakkaa. He eivät oikein ymmärrä ja epäilevät, ymmärtääkö hän itsekään, mitä puhuu. Sitä paitsi eivät tuollaiset asiat liikuta heitä lainkaan. He ovat **täynnä intohimoja, vihaa ja rakkautta, pyrkimyksiä kohottaa palkkaansa**. – Samuel itse sitä vastoin tuntee olevansa **kuiva oksa**. Hän ei osaa enää todellakaan vihata eikä todella rakastaa – – Mutta pahinta on, että hän on täysin samojen lakien alainen kuin kaikki toisetkin. Hän voi avata huikaisevia perspektiivejä, joissa päivän tapaukset katoavat kokonaan omaan mitättömyyteensä, mutta yhtä tärkeänä kaikkeuden kohtalon kanssa on olemassa hänen oma kohtalonsa. Hän ei voi vapauttaa nälästä eikä rakkauden tarpeesta, hänen on joka päivä taisteltava syömisestään ja naisestaan, vapaudestaan ja oikeuksistaan. Hänen täytyy joka*

³⁸ Tätä aineistokatkelmaa käsitellään lisää laajemmassa tekstikontekstissa alaluvussa 3.4. osallisuusdiskurssin näkökulmasta.

päivä sulkeutua tähän koppiin kahdeksaksi tunniksi viilaamaan työkaluja. (TV, 164.)

Katkelmassa 8 arvostusdiskurssia aktivoivat substantiivilausekkeet *ainoana kunnianhimon* ja *tunnustettu kyky*. *Tunnustaa*-verbi sisältää tässä yhteydessä merkitykset 'pitää arvossa, antaa arvoa tai tunnustusta, arvostaa, kiittää' (KS 2020 s.v. *tunnustaa*). Eemilillä on monestakin asiasta erilainen näkemys kuin Samuelilla, ja työ on yksi niistä. Eemil puhuu työstä toisin kuin Samuel: Eemil *tahtoo tehdä* työtä (katkelma 9), ja Samuelin puolestaan *on tehtävä* työtä (katkelma 3 alaluvussa 3.1.). Lisäksi Eemilillä on tulevaa työtään kohtaan tavoitteena *menestyä*, eli 'toimia tuloksella, suoriutua hyvin ja kehittyä' (KS 2020 s.v. *menestyä*). Samuelilla voi katkelman 4 (alaluku 3.1.) valossa nähdä samankaltaisia tavoitteita kirjallisia harrastuksiaan kohtaan.

Katkelma 10 avaa Samuelin ajatusmaailmaa ja arvoja sekä näiden sisältämää ristiriitaisuutta. Kuten jo aiemmin tässä alaluvussa on tullut esille, Samuelin asema työyhteisössä paranee hänen päästessään työkaluviilaajan apulaiseksi. Aseman kautta Samuel saa uudenlaista arvostusta osakseen. Samuelille kuitenkin tällaiset seikat ovat merkityksettömiä. Katkelmassa 10 Samuelin työtovereiden kuvataan olevan *täynnä intohimoja, vihaa ja rakkautta, pyrkimyksiä kohottaa palkkaansa*. Samuel puolestaan on näihin intohimoihin ja pyrkimyksiin nähden kuin *kuiva oksa*, joka ei tihku intohimoa ja tunteita maallisia pyrkimyksiä kohtaan. *Kuiva oksa* ei pyri valoa kohti elävän oksan tavoin. Samuel on ihmisten ja yhteiskunnan toimintaa sivusta seurattessaan ymmärtänyt, ettei aineellisten asioiden tavoittelu ole yhteiskunnassa kehitystä ja muutosta edistävä voima. Tämän vuoksi Samuel ei itse pyri tavoittelemaan esimerkiksi korkeampaa palkkaa tai parempaa asemaa yhteiskunnassa. Samuel on ikään kuin riisuttu kaikesta tällaisesta. Samuelin elämän dilemma puolestaan on siinä, että vaikka maalliset ja aineelliset asiat, kuten työssä käynti tai syöminen, eivät ole merkityksellisiä hänelle, hänen elämäänsä ihmisenä kuitenkin määrittävät samat lainalaisuudet kuin muillakin (ks. myös Ahti 1967: 124; Karkama 1971: 112–113). Arvostaakseen kirjallisuudesta saamaansa sivistystä hänen on kaiketi arvostettava myös sitä kaikkea aineellista, joka hänelle sen kaiken aineettoman mahdollistaa. On huomattava, että Samuelin elämässä perusedellytykset ovat kunnossa, ja tämän hän tiedostaa itsekin.³⁹

³⁹ Samuel ilmaisee olevansa tietoinen siitä, että jonain päivänä hänellä ei ehkä ole työtä tai hän ei siihen kykene: ”Hän tietää hyvin, ettei tämän tilan pysyvyys ole mitenkään taattua. Häntä saattaa

Nuoruuden savotoissa ei säästellä sanoja, kun pilkataan, siunaillaan tai kehutaan, ja Kallen mielikuva omasta itsestään rakentuukin pitkälti muiden puheiden perusteella (Ylönen 2017: 38). Kalle saa paljon kehuja ahkerana metsätyömiehenä, ja nämä kehut saavat Kallen ponnistelemaan työssään entistä enemmän. Toisinaan Kallen riehumisesta ja heilumisesta (näistä verbeistä lisää seuraavassa alaluvussa 3.3.) savottatöissä jopa varoitellaan: liian kova fyysinen rasitus voi olla haitaksi vielä kasvavassa iässä olevalle nuorelle.

Kallesta puhutaan usein ensirivin tai eturivin työmiehenä⁴⁰ (esim. katkelma 14). Kuvainnollisessa kielenkäytössä määritteellä *ensirivin* tai *eturivin* tarkoitetaan niin sanottua parhaiden joukkoa (KS 2020 s.v. *eturivi*), johon myös Kalle nuoresta iästään huolimatta usein sijoitetaan. Nuoruuden savotoissa *työmies*-sanalla on aivan erilainen merkitys kuin Tehtaan varjossa -teoksessa. Katkelmassa 4 (alaluku 3.1.) ilmauksella *He ovat työmiehiä* viitataan laajemmin työläisten joukkoon, ja substantiivi *työmies* kuvaa Samuelin asemaa yhteiskunnassa. Samuelin on työmiehenä seisottava siinä, mihin hänet asetetaan, eikä vaihtoehtoja juurikaan ole (ks. katkelma 4 alaluvussa 3.1.). Kalle puolestaan haluaa ensirivin työmieheksi, ja työmiehenä olo näyttäytyy hänelle kunnia-asiana. Kallelle kova työnteko mahdollistaa myös yhteiskunnallisen nousun. Tehtaan varjossa -teoksessa kuvataan yhteiskuntaa laajemmasta näkökulmasta kuin Nuoruuden savotoissa. Vaikka keskiössä on työväenluokka, kuvataan työväenluokan elämää kuitenkin suhteessa muihin yhteiskuntaluokkiin. Yhteiskunta taas koostuu erilaisista yhteisöistä, ja Nuoruuden savotoissa kuvataan metsätyömiehistä koostuvaa yhteisöä, jolla on oma arvomaailmansa.

Parhaiden työmiesten joukkoon eivät selvästikään kuulu kaikki metsätyömiehet, ja määritteeseen liittyikin kilpailuasetelma (ks. esim. katkelma 46 alaluvussa 3.6.). Myös

minä päivänä tahansa kohdata vaikkapa työttömyys tai sairaus, hän voi menettää kätensä tai jalkansa tai häneltä voidaan riistää se vähäinen paikka yhteiskunnan koneistossa, josta hän nykyisin saa elatuksensa. Hän ei ole ollenkaan varmistanut elämänsä tuollaista tapausta varten.” (TV, 186.) Tämän katkelman perusteella työstä voidaan Tehtaan varjossa -teoksen kontekstissa puhua jopa itsessään arvona. Myös Nuoruuden savotoissa Herkko puhuu melko usein siitä, että työtä on tehtävä silloin, kun sitä on tarjolla: ”Ei tätä työmiehen autuutta ijättömiin riitä. Se on taas entistä pirullisempi pula-aika eissä...” (NS, 334.)

⁴⁰ Genetiivimäärite *ensirivin* tai *eturivin* esiintyy Nuoruuden savotoissa sekä koko Iijoki-sarjassa usein, kuten *ensirivin työmiehiä*, *ensirivin pirramiehiä*, *ensirivin tukkilaiseksi*, *ensirivin savottamies*, *ensirivin pöllintekijöitä*, *ensirivin jätkäksi*, *ensirivin tukkilaisiin*, *eturivin miehiä*, *eturivin kirvesmiehiä*, *eturivin timpureista*. Kuten näistä esimerkeistä voidaan huomata, määritteet *ensirivin* ja *eturivin* liittyvät usein ammattia kuvaavaan pääsanaan. (Oulun yliopisto 2019.)

seuraavasta katkelmasta (11) kuvastuu kilpailuasetelma, kun Herkko vertaa Kallea toisiin työmiehiin:

- (11) *Isä oli alkanut arvostaa minua veroisenaan työkaverina, eikä pitänyt näitä ajatuksiaan edes omana tietonaan. Liiankin usein hän muisti sanoa Kummussa istuessamme:*
 – *On perkele tuo poika niin **sinnikko ja vankka työmies**, että saapi tulla saman ikäinen mies vaikka Kivennavalta niin **toiseksi jääpi**.*
 – *Kalle on **ahne** ja **rouhakka** työmies. **Tarttuu työhön kiini eikä meinottele**, todisti ajurimme.* (NS, 303.)

Katkelmassa 11 Kallea kuvataan työmiehenä ilmauksilla *sinnikko ja vankka työmies, ahne ja rouhakka työmies* sekä *tarttuu työhön kiini eikä meinottele*. Adjektiivilla *sinnikko*⁴¹ tarkoitetaan 'sinnikästä', 'sisukasta' ja 'peräänantamattomuutta', ja adjektiivilla *rouhakka* puolestaan tarkoitetaan 'reipasta' ja 'railakkaa' (Ylisirniö⁴² 1989 s.v. *sinnikko*). Ilmauksella *vankka työmies* viitataan varmasti Kallen fyysisiin ominaisuuksiin ja voimiin; Kalle kuvataan teoksessa leveäharteisena ja vahvana. Adjektiivi *ahne* esiintyy Iijoki-sarjassa 58 kertaa, ja useimmiten adjektiivilla viitataan juuri työmieheen, kuten *ahne työmiehen alaku, ahne ja hyvä tukkilainen, ahne työmies, ahne mies töille ja ahne mies töissään*. *Ahnehtia*-verbi puolestaan esiintyy Iijoki-sarjassa 66 kertaa, ja se esiintyy usein juuri työnteon kontekstissa. (Oulun yliopisto 2019.) Suomen murteiden sanakirja määrittää *ahneen* merkityksiksi 'ahkera, ututtera, innokas' (SMS 2012 s.v. *ahne*), ja juuri nämä merkitykset korostuvat aineistossa muutoinkin.

Seuraavassa katkelmassa⁴³ (12) puhutaan Herkon sairauden ajoista ja työhön kykenemättömyydestä. Katkelmassa työhön kykeneväisyys kuvastuu ihmisarvon mittarina.

- (12) – *Nehän sanoo, että Pää-Herkko **on lopettanu tenistelyt työhommiin kansa**. Taisi Herkolla kuitenkin sinni pettää, kun kunnan isät käyttivät Pelsonsuota kuokimasa ja rupesivat vaivastalon ruuvisa pitämään...*

⁴¹ Samoin katkelmassa 34 (alaluvussa 3.5.) esiintyvällä verbillä *sinnitellä* viitataan 'sisuun' ja 'peräänantamattomuuteen' (Ylisirniö 1989 s.v. *sinnitellä*).

⁴² Unto Ylisirniön (1989) sanakirjassa "Iltapihti pirtin päälle" selitetään Kalle Päätalon tuotannossa esiintyvää sanastoa. Kyseessä ei ole tieteellinen julkaisu, mutta hyödynnän kuitenkin tätä teosta tutkielmassani muiden sanakirjojen rinnalla, jotta saisin mahdollisimman kattavan kuvan eri sanojen merkityksistä.

⁴³ Tätä katkelmaa käsitellään myös luvussa 3.4. osallisuusdiskurssin näkökulmasta.

Isän sairauden aika oli minulle yhä arka paikka. Kasvoni karahtivat kuumiksi ja Säkki-Kallen sanoista jo arvasin, ettei puhuminen jäisi tähän. Ja olin oikeassa: Jakki alkoi puhua meuhaavalla äänellä ja nokkanaukaisuja päästellen:

*– Vain perkele Herkko ei ole sinnitellessään eikä pahossa sisussaan laiskana maannu! Se oli sairas! Huumeeti sillä Herkolla sassaroi... Helevetin laillako Latvalehtoki rupijaa tuommosia puhumaan, kun **pikku ikä on oltu Herkon kanssa samossa savotoissa.***

*– Herkko **teki ennen töitä**, en minä sitä tarkoittakkaa...*

*– **Ja tekkee taas!** Ei tarte taalata Pelsonsuolle eikä vaivastalolle. Ei ehki Pii-rille... (NS, 64.)*

Katkelman 12 aloitusrepliikissä Säkki-Kalle yhdistää Herkon sairauden työnteon vastustelemiseen. Verbillä *tenistellä*⁴⁴ tarkoitetaan 'vastaan panemista' ja 'viipymistä' (Ylisirniö 1989 s.v. *tenistellä*).

Säkki-Kallen ilmauksesta *on lopettanu tenistelyt työhommiin kansa* kuvastuu yhteisöön kuuluva työnteon kulttuuri, jossa kovaa työntekoa arvostetaan ja pidetään ihmisarvon mittarina. Verbivalinnalla *on lopettanut* ikään kuin otaksutaan, että Herkko vain päätti lopettaa työnteon ja samoin yhtäkkiä päättikin jatkaa työskentelyä – Herkon sairautta Säkki-Kalle ei ota huomioon. Työnteon vastustelu näyttäytyy yhteisön arvoihin ja toimintatapoihin sopimattomalta. Arvostusdiskurssin näkökulmasta on kiinnostavaa, että vaikka Hiltu-Jakki koettaa perustella Herkon työhön kykenemättömyyttä sairaudella ja vedota jopa miesten yhteiseen historiaan, Säkki-Kalle palaa puheessaan silti työntekoon, *teki ennen töitä*, aivan kuin Herkolla ei muita ansioita edes voisi olla. Ikään kuin hyvityksenä Säkki-Kalle nostaa esille Herkon työteliäisyyden, mutta viittaa kuitenkin sairautta edeltäneeseen aikaan adverbialilla *ennen*. Adverbialilla *taas* Hiltu-Jakki puolestaan korostaa Herkon työteliäisyyttä puhehetkellä ja näin ollen koettaa palauttaa Herkon takaisin ”työtä tekevien kirjoihin”.

Seuraavissa katkelmissa (13–15) Kallen ansioita kovana työmiehenä verrataan tämän kirjallisiin harrastuksiin. Puhujana on kertojaäänänen lisäksi Herkko, joka on varmasti poikansa kirjallisten harrastusten kovasanaisimpia vastustajia.

⁴⁴ *Tenistely* esiintyy substantiivina *Iijoki*-sarjassa neljä kertaa, kolme kertaa *Tammettu virta* -teoksessa ja kerran *Nuoruuden savotoissa*. *Tenikoida*-verbi esiintyy sarjassa kerran, *Reissutyössä*-teoksessa, ja *tenistellä*-verbi esiintyy sarjassa 25 kertaa, mutta ei kertaakaan *Nuoruuden savotoissa*. (Oulun yliopisto 2019.)

- (13) – *No yhä, perkele, makovaa nokka kirjassa kiini. Tai: – Vielä saatana rötköttää mahallaan ja on **kynähommissa!** Miksi sinä olet tuommonen...? Heitä **joutavointi** ja puhalla kyntteli! – Enkä minä ollut vain isän mielestä ”tuommonen”:* Kun iltaisin syötyäni laskeuduin lattialle kynttilän ja kirjojeni kanssa, monet jyväään hienontamaan tulleist miehistä ihmettelivät harrastuksiani. – He olivat, useimmat, nähneet ja kuulleet että olin **kova työmies**, mutta kaikille olivat uutta **minun ”höpöharrastukseni”**. (NS, 587.)
- (14) *Töissäsi olet ensirivin miehiä, ja kuitenni sinulla on muita **joutavia vinkeitä**.* (NS, 350.)
- (15) *Ja lopeta sinähi, Kalle, se **joutava tuhertaminen** ja **mölläriin kahtelu** ja ala riisua yöpuulle. Luulisi sinun jo saaneen päivän töistä kylläsi –.* (NS, 411.)

Herkon huudahdukset, kuten *Vielä saatana rötköttää mahallaan ja on kynähommissa!* ja *Heitä joutavointi ja puhalla kyntteli!*, toistuvat säännöllisesti läpi teoksen. Katkelmissa (13–15) Kallen kirjallisia harrastuksia kutsutaan adverbiaali- ja substantiivilausekkeilla *kynähommissa*, *joutavointi*, *minun ”höpöharrastukseni”*, *joutavia vinkeitä*, *joutava tuhertaminen* ja *mölläriin kahtelu*. *Kynähommat* eivät vastaa Herkon käsitystä oikeista töistä, ja usein teoksessa rinnastetaankin Kallen ansiot metsätyömiehenä ja toisaalta ”heikkoudet” kirjallisten harrastusten osalta (katkelmat 13 ja 14). *Mölläriillä*⁴⁵ tarkoitetaan ’kirjaa’ tai ’romania’. Sanalla on kirjoja halventava merkitys, ja *mölläri* kirjan nimenä on osa taivalkoskelaista perinnettä, jossa ihmisille ja myös esineille annetaan ”korkonimiä” (Ylönen 2017: 55–56; Ylisirniö 1989: s. v. *mölläri*).

Vaikka Herkon halventavat ilmaukset Kallen kirjallisia harrastuksia kohtaan usein ma-sentavatkin Kallea, toisaalta isän vastustelut nostattavat Kallessa myös uhmaa ja voittamisen halua (Ylönen 2017: 98). Kalle ei anna periksi kirjallisissa pyrkimyksissään, vaan määrätietoisesti jatkaa työtään vastusteluista huolimatta (lisää alaluvussa 3.7.).

⁴⁵ *Mölläri*-sana juontaa juurensa Herkon omiin rippikouluaikeihin, jolloin Taivalkosken ensimmäisen kirkkoherran Juho Barkmanin johdolla pätättiin ulkoa Johan Möllerin suomentamaa katekismusta Autuuden oppi. Tämä käännös tuotti vaikeaselkoisuutensa vuoksi päänvaivaa monelle lukijalle, vähäisimpänä tuskin rippikouluikäiselle Herkolle. (Vahtola 1999: 157–158.)

3.3. Tyyli-, paikka- ja aikadiskurssi

Käsittelen tyyli-, paikka- ja aikadiskurssia samassa luvussa, koska ne muodostavat yhdessä omanlaisensa kokonaisuuden. Nuoruuden savotoissa aktivoituvan tyylidiskurssin vastaparina toimii Tehtaan varjossa -teoksessa aktivoituva paikkadiskurssi. Karkeasti sanoen siinä missä Kalle *tekee* työtä, Samuel *menee* työhön. Aikadiskurssi puolestaan kieoutuu osaksi tyyli- ja paikkadiskurssia luoden aineistoteoksissa toisistaan poikkeavaa kuvaa työajasta.

Tyylidiskurssi aktivoituu Nuoruuden savotoissa, kun teoksessa puhutaan Kallen tavasta tehdä työtä. Diskurssia aktivoivat pääsääntöisesti verbit, joilla kuvataan työntekoa. Metsämiehen työ on fyysistä työtä, joten työntekoa kuvaavat verbit kuvaavat niin ikään fyysisyyttä mutta myös voiman käyttöä, heittäytymistä ja suhtautumista työhön. Tyylidiskurssissa keskiössä on se, millä tavalla työtä *tehdään*. Sen sijaan Tehtaan varjossa -teoksessa työntekoa itsessään ei juuri kuvata (ks. kuitenkin katkelmat 42 ja 43 alaluvussa 3.5.), vaan työllä on verbivalintojen näkökulmasta paikan tarkoite. *Työ* näyttäytyy paikkana, jonne *mennään* ja josta *tullaan*. Alla olevassa taulukossa 3 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielenpiirteet, jotka aktivoivat tyyli-, paikka- ja aikadiskurssia.

TAULUKKO 3. Tyyli-, paikka- ja aikadiskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Verbit	<i>mennä, tulla, palata, olla, tehdä, täytyi rientää, syöksyvät, alkaa meluta, täristä, pyörivät, kiiruh-tavat</i>
		Substantiivi	<i>vihellys</i>
	NS	Substantiivi	<i>tyyli</i>
		Riehumisverbit	<i>kahmia, tempoa, riehua, heilua, hyökätä</i>
		Frekventatiivijohdokset	<i>leikellä, leikitellä</i>
		Koloratiivirakenne	<i>kuoria nykytteli</i>

	Verbit	<i>en malttanut lähteä, maltoin katkaista, maltoin oikaista</i>
Kielioppi	TV	-
	NS	-

Tyyli on sanana Kallelle tuttu ainakin Mika Waltarin Aiotko kirjailijaksi? -teoksesta, jossa puhutaan kirjallisen ilmaisun tyylistä. Tällöin tyyllillä tarkoitetaan omaileimaista ilmaisua, joka perustuu esimerkiksi tietyn ajan, esiintyjän tai taiteilijan, kuten kirjailijan, esitystapaan. Seuraavassa katkelmassa (16) Kalle yrittää opettaa isälleen toisenlaista työnteon tekniikkaa ja käyttää *tyyli*-sanaa ilmaisemassa työn suoritustapaa. (KS 2020 s.v. *tyyli*.)

- (16) – *Vetele pitempää laakia, hyvä mies! Varmasti puhistuu pölly pikemmin jos kuorit samalla lailla kun minä. Tällä lailla! Katohan...!*
 – *Elä nyt, helevetissä, ruppea mulle oppimestariksi! isä äretyi. – Minä olen parkannu elämäni aikana palajo pitemmän pinon mitä sinä.*
 – *Olet parkannu mutta kuorit väärällä tyyllillä... – Tyyllillä! Elä käytä silloin kun minun kansa puhut tuommosia kirjosta opittuja sanoja! Kuorimisen mallia vissiin tarkoitat... (NS, 410.)*

Katkelma 16 tuo kuvaavasti esille Kallen ja Herkon näkemyserot. Herkko näyttäisi arvelevan Kallen poimineen *tyyli*-sanan kirjallisuudesta ja näin ollen haluaa tehdä eron kirjoittamisen ja ”oikean” työnteon välille. Tulkitsen, että Kalle puolestaan hakiessaan omaa kirjallista tyyliään liittyy kirjoitustyön osaksi muita töitään. Puuta parkitessaan Kalle samalla sanoittaa työntekoaan tulevaa kirjallista ilmaisuaan varten. Näin metsätyöt ovat perusta Kallen kirjalliselle työlle.

Seuraavissa katkelmissa (17–19) korostuvat sellaiset verbit, jotka kuvaavat fyysistä ilmaisua, voiman käyttöä ja heittäytymistä työhön. Kutsun näitä tällaisia verbejä yleisesti riehumisverbeiksi, koska näiden verbien merkitykset työnteon kontekstissa ovat samankaltaisia. Verbi *riehua* esiintyy Nuoruuden savotoissa 15 kertaa, koko Iijoki-sarjassa 148 kertaa. Nuoruuden savotoissa *riehua*-verbillä viitataan 11 kertaa työnteon suoritustapaan, kuten *olin pöllinteossa riehunut yli voimieni*. Kolme kertaa *riehua*-verbillä viitataan luonnonvoimiin, kuten tuulen riehumiseen, ja kerran väkivaltaiseen toimintaan. (Oulun yliopisto 2019.) *Riehua*-verbin esiintyminen työnteon kontekstissa on kiinnostava, koska verbin ensisijaisena merkityksenä on ’raivoaminen’ ja ’räyhääminen’ (KS 2020 s.v.

riehua). Työnteon yhteydessä riehumisella tarkoitetaan kuitenkin tehokasta ja nopeatah-tista työnteon tapaa, kuten seuraavista katkelmissa ilmenee.

(17) *Myös ”lehentaitossa” olin eturivin tekijöitä, kuuluihan tämäkin töihin, joissa ei järjen tarvitse pakottaa päätä. Riitti kun **kahmi** oksia toiseen kainaloon ja **leik-keli** niitä puukolla itseensä päin **tempoen** poikki. Kunnianhimoni ei ollut minua jättänyt, ja se sai minut **riehumaan** myös Kurttilan lehtisakissa.* (NS, 101.)

(18) *Kalle ja Eeli olivat parasta miehuuttaan eläviä työmiehiä, joille pärjätäksemme **jouduimme** isän kanssa **riehumaan** yli voimiemme ja kykyjemme.* (NS, 297.)

Katkelmasta 17 tulee esille metsätöiden luonne, jossa fyysinen voima on eduksi. Toisaalta monet työt vaativat myös ammattitaitoa, jota Kallen kotiselkosissa arvostetaan ja ihail-laan (ks. alaluku 3.5.). Työnteon tapaa kuvataan katkelmassa 17 verbeillä *kahmia*, *lei-kellä*, *tempoa* ja *riehua*. *Kahmia*-verbi sisältää merkitykset ’koota’ ja ’haalia ahnehtien’ (KS 2020 s.v. *kahmia*). Näkisin *riehua*-verbin (katkelmat 17 ja 18) käytön kuvastavan yleisesti voimankäyttöä ja tehokkuutta työssä. Toisaalta katkelmassa 18 riehumiseen liit-tyy kilpailuasetelma, jossa pärjätäkseen toisille työtä täytyy tehdä yli omien voimien ja kykyjen. Tämä näkökulma sopii hyvin myös Kallen näyttämistarpeisiin (ks. alaluku 3.6.). *Tempoa*-verbi kuvaa yhtä lailla fyysistä ja toisaalta ripeää tapaa leikata lehdet pois ok-sista.

Katkelmassa 17 esiintyy myös frekventatiivijohdos *leikellä*. Tyypillisesti tällaiset verbi-johdokset kuvaavat sellaista tilannetta, jossa toiminta toistuu useita kertoja tai on luon-teenomainen ja jatkuva (VISK 2008 § 353). Frekventatiivijohdosten voi nähdä kuvasta-van myös asennoitumista, kuten vähättelevää, tuttavallista, kepeää tai epävirallista asen-noitumista työtä kohtaan (Joki 2010). Tässä kontekstissa *leikellä*-verbi kuvastaa työnteon keveyttä ja helppoutta.

Seuraavan katkelman (19) verbit kuvaavat yhtä lailla työn fyysistä luonnetta mutta myös työhön heittäytymistä sekä uppoutumista, jota myös ajan kulumisen ilmentää. Yksin työskennellessään Kalle määrittää itse oman työaikansa.

(19) *Kun metsään päästyäni **rupesin heilumaan**, en hevin **malttanut lähteä** aamusta syömään. Minulla ei ollut kelloa, enkä pilvisinä päivinä voinut edes ”osailla”*

*ajan kulumista. Mutta poutapäivinä auringon kaari kohosi yllättävän nopeasti. Usein aurinko oli jo käynyt korkeimmillaan, kun **maltoin** ensimmäisen kerran **katkaista** työntekoni ja mennä tulihtalle. Harvoin **maltoin oikaista** selkääni sammalille, tavallisesti heti kahvit ryypittyäni **hyökkäsin jatkamaan** työtäni. (NS, 158.)*

Työhön heittäytymistä ja uppoutumista ilmentävät verbimuodot *en malttanut lähteä, maltoin katkaista* ja *maltoin oikaista* (katkelma 19). Metsäpalstassa yksin työskentely ja luonnon rauha ovat omiaan vahvistamaan Kallen syventymistä työhän ja samoin ajan huomaamatonta kulkua. *Heilua*-verbillä on työnteon yhteydessä merkitykset 'raataa ja rehkiä', ja *hyökätä*-verbillä puolestaan on tässä kontekstissa merkitykset 'syöksyä ja rynnätä' (KS 2020 s.v. *heilua, hyökätä*). Näillä molemmilla verbeillä on siis työnteon tapaa kuvaavassa samanlaisia merkityksiä kuin *riehua*-verbilläkin. Seuraavassa katkelmassa (20) Kalle riehuu entistä kovemmin näyttääkseen isälleen voimiaan:

(20) *Pääsin nyt työhön jossa olin parhaimmillani. Parkkaaminen on työtä, jossa painava yläruumis ja vahvat käsivoimat ovat valttia. Isä oli lujilla että pystyi paljastamaan edes kaksi kolmannelta siitä pölkymäärästä jonka minä kuorin. Tällainen tuntui mukavalta ja nostatti rintaani. Minulla oli varaa suorastaan **leikitellä** isän rinnalla. Milloin satuimme nostamaan kuorimapukille samankokoiset pölkyt ja kumpikin yhtä aikaa, isä **kuoria nytkytteli** vielä hyvän tovin, kun minä olin jo nakannut omani puhtaana pinoon. Tietysti **riehuin** tällaisilla kerroilla vielä tavallistakin kovemmin. (NS, 410.)*

Herkon työntekoa kuvaava verbaalinen koloratiivirakenne⁴⁶ *kuoria nytkytteli* korostaa entisestään Kallen tehokkuutta ja voimaa. Verbikonstruktion deskriptiivinen pääverbi *nytkytteli* luo tässä kontekstissa mielikuvaa pitkään samalla tavalla toistuvasta ja jopa tuloksettomasta kuorimistavasta (VISK 2008 § 353; ks. myös Joki 2010). *Leikkiä*-verbin frekventatiivijohdos *leikitellä* kuvastaa Kallen huoletonta, kepeää ja nautiskelevaa suhtautumista työhön (KS 2020 s.v. *leikitellä*).

Nuoruuden savotoista poiketen Tehtaan varjossa -teoksessa työntekoa itsessään ei juuri kuvata. Samuelin työ työkaluviilaajana vaatii tarkkuutta (ks. alaluku 3.5.), mutta työnteon vaihteita ei juurikaan kuvata (ks. kuitenkin katkelmat 42 ja 43 alaluvussa 3.5.). *Työ*-sana

⁴⁶ Teija Rääpysjärvi (2005) on tutkinut pro gradu -työssään Kalle Päätalon romaanista Mustan lumen talvi verbaalisia koloratiivikonstruktioita. Mustan lumen talvi (1969) on Päätalon Koillismaa-sarjan viimeinen osa.

esiintyy usein lauseympäristöissä, joissa sillä on paikkaa ilmaiseva tarkoite (katkelmat 21–26), jolloin *työhön mennään* ja *työstä tullaan*. Näiden illatiivi- ja elatiivimuotojen lisäksi aineistossa esiintyy myös inessiivimuotoja, kuten *olla työssä*. Katkelmassa 27 työ-sanana yhteydessä esiintyy *tehdä*-verbi.

(21) *Eräänä aamuna, kun Samuel **meni työhönsä**, häntä vastaan lensi keltaisia lehtiä*
— (TV, 26).

(22) *Mutta sitä ei ollut nyt aikaa ajatella, **täytyi rientää vain työhön*** (TV, 26).

(23) *Samuel **tulee kotiin työstä**, peseytyy, syö illallisensa ja lähtee ulos* — (TV, 54).

(24) ***Palatessaan työstä** on Samuel usein niin uupunut kuumuudesta* — (TV, 66–67).

(25) — — *hän **on työssä** kirjapainossa* (TV, 65).

(26) — — *niin kuin ihmiset **syöksyvät työhönsä**, tehtaisiinsa, konttoreihinsa, kouluihinsa nälänvietin ajamina* — (TV, 78).

(27) — — *mutta **työtä tehtiin** taas eikä mikään voinut olla sen parempaa lääkettä näihin haavoihin* (TV, 20).

*Mennä-, tulla-, palata- ja olla-*verbit työ-sanana yhteydessä ovat merkitykseltään neutraaleja eivätkä ilmaise minkäänlaista suhtautumista työtä kohtaan. Toisaalta toistuessaan säännöllisesti nämä menemistä ja tulemistä ilmaisevat verbit luovat kuvaa Samuelin elämän säännönmukaisuudesta ja välttämättömyydestä (välttämättömyyden osalta ks. alaluku 3.1.). Työ-sanana yhteydessä esiintyy usein myös *tehdä*-verbi, joka on merkitykseltään myös neutraali, mutta toistuessaan se kuvaa työn rutiininomaisuutta. Samoin *tehdä*-verbiin liittyy myös velvollisuuden ja välttämättömyyden kokemus (esim. katkelma 3 alaluvussa 3.1.). *Mennä-, tulla-, palata- ja olla-*verbit ilmentävät työn luonnetta juuri suomalaisen kulttuurikontekstin valossa, jolloin työ nähdään kodin ulkopuolisena paikkana. Tämä liittyy nimenomaan teolliseen aikakauteen ja konkretisoituu Tehtaan varjossa -teoksen kaupunkiyhteisössä. Agraarisessa kulttuurissa pelloilla työskennelleet perheenjäsenet ja sukulaiset olivat jatkuvasti tekemisissä toistensa kanssa, jolloin työ- ja vapaa-aikaa ei voitu kovin selvästi erottaa. Teollisessa yhteiskunnassa työn ja vapaa-ajan ero tuli puolestaan selvemmin näkyviin.⁴⁷ (Hiidenmaa 2000a: 26–27.)

⁴⁷ Toisaalta jälkiteollisessa yhteiskunnassa työ voi limittyä vapaa-aikaan ihan uudella tavalla, kuten etätöiden tai työpaikan tarjoamien vapaa-ajan aktiviteettien osalta (Hiidenmaa 2000a: 27).

Verbimuodot *täytyi rientää* ja *syöksyvät* aktivoivat aikadiskurssia. Kun tyylidiskurssissa on kyse työstä tekemisen tavasta, tässä kohden on kyse työhön menemisen tavasta. Työhön mennään rientäen ja syöksyen. Työt alkavat tehtaassa tietyllä kellonlyömällä, eikä siihen voi työntekijä itse vaikuttaa, kuten katkelmasta 28 ilmenee. Katkelmassa 29 puolestaan esitetään Samuelin työpäivän aloitus.

- (28) *Mutta **konepaja ei odota**, sille täytyy antaa se, mitä **se vaatii**, juuri sillä **kellonlyönnillä** kuin **se tahtoo**. Siinä suhteessa **ei konepaja tunne** mitään **armoa**, joko olet paikalla **täsmälleen kello seitsemän** tai sitten ole hyvä ja ala kävellä mihin tahdot.* (TV, 60.)
- (29) *Hän asettaa eväänsä hyllylle ja takkinsa naulaan, viheltelee, ottaa käteensä viilan ja katselee eilen keskenjääneitä töitä. Äkkiä kuuluu **vihellys** ja pari silmänräpäystä sen jälkeen koko konepaja **alkaa meluta ja täristää**. Koneet **pyörivät**, työpäivä on alkanut. Miehet **kiiruhtavat** koneittensa ja viilapenkkiensä ääreen.* (TV, 162.)

Työ saa Samuelin elämässä tehtaan muodon. Tehdas esitetään personifioituna, jolloin se saa inhimillisiä ominaisuuksia. Katkelmassa 28 konepajan toimintaa kuvataan verbeillä *ei odota, vaatii, tahtoo, ei tunne*. Tehdas esitetään armottomana, ja sen asettamiin määräyksiin on sopeuduttava – työn menettämisen uhalla. Työaika esitetään hyvin tarkkarajaisena: työt alkavat *täsmälleen kello seitsemän*. Tehtaan varjossa -teoksen alkuperäinen nimi oli Samuelin nuoruus⁴⁸ (Mäkelä 2002: 35; Ahti 1967: 114). Tehtaan varjossa -nimivalinnan myötä korostuu ajatus työn kahlitsevuudesta Samuelin elämässä. Tehdas luo varjon Samuelin elämän ylle, ja näin ollen työ näyttäytyy erityisen kahlitsevana. Tätä ylläpidetään välttämättömyyttä ja pakkoa ilmaisevilla verbirakenteilla. Mäkelä (2002: 77–79) tuo esille myös teoksen nimeen liittyvän poliittisen näkökulman, sillä nimivalinnan myötä teoksessa nostetaan keskiöön kokonainen yhteiskuntaluokka (ks. myös Ahti 1967: 64).

Katkelmassa 29 kuvataan Samuelin työpäivän alkamista. Konepaja ikään kuin herää eloon määrättyllä hetkellä, ja konepajan työntekijät asettuvat jokainen omiin toimiinsa. Työpäivä alkaa, kun kuuluu *vihellys*. Verbeillä *alkaa meluta ja täristää* sekä *pyörivät*

⁴⁸ Lopullinen nimi Tehtaan varjossa on Y. A. Jäntin keksimä. Nimiehdotuksina olivat esillä myös Houkutus, Valtasuonet ja Kaupungin alakerta. Käsikirjoitus nimellä Samuelin nuoruus on säilynyt, samoin kuin on säilynyt sitä varhaisempikin käsikirjoitus luultavasti 1920-luvun loppupuolelta. (Ahti 1967: 113–114.)

(katkelma 29) konepaja määrää työn tahdin. Tähän tahtiin sopeutumista kuvastaa verbi *kiiruhtavat* (katkelma 29).

3.4. Osallisuuskurssi

Tässä diskurssissa korostuvat vastakohtat: osallisuus ja ulkopuolisuus. Molemmissa aineistoteoksissa työllä on ratkaiseva rooli näiden vastakohtien välillä: työ sitoo osaksi yhteisöä ja vahvistaa osallisuutta, kun taas työn puute tai työhön kykenemättömyys aiheuttaa ulkopuolisuutta. Osallisuuskurssi aktivoituu molemmissa aineistoteoksissa säännöllisesti ja on temaattisena näkökulmana molemmissa teoksissa hyvin laaja. Tehtaan varjossa -teoksessa osallisuuskurssia aktivoivat erilaiset arvottavat substantiivilausekkeet, kuten *köyhälistöperhe* ja *kurjalistoperhe*, sekä yhteisöllisyyttä korostavat kielelliset valinnat, kuten *heidän* ja *heidän kaikkien yhteinen kaupunki*. Diskurssia aktivoivat myös verbivalinnat, kuten *vaatia* ja *anoa*. Nuoruuden savotoissa osallisuuskurssia aktivoivat verbivalinnat, kuten *haukkua* ja *laahata*, passiivin käyttö, liioittelu ja erilaiset sanavalinnat, kuten *porukka* ja *sakki*. Alla olevassa taulukossa 4 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielelliset piirteet, jotka aktivoivat osallisuuskurssia.

TAULUKKO 4. Osallisuuskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Verbit	<i>vaatia, anoa, paeta, kasvattaa, rakastaa, kuuluu, on omistamassa</i>
		Substantiivilausekkeet	<i>köyhälistöperhe, kurjalistoperhe, paikastaan tietoisesti taisteleva perhe, yhteiskunnan armoilla elävä perhe, kurja olento, varmaankin hyvin tyhmä, miesten säälivät katseet, poikien pahanilkisyyden ja nuorukaisten röyhkeyden, hänen kaupunkinsa ja heidän kaikkien yhteinen kaupunki</i>
	NS	Verbit	<i>nauraa, haukkua, laahata</i>

		Yksilöllistäminen	<i>sinulle ja isällesi voi huoletti antaa</i>
		Voimasanat	<i>Vain perkele Herkko ei ole – –, Saatana me on oltu – – ja Saatana mehän tehään – –</i>
		Substantiivilausekkeet	<i>samossa savotoissa, porukka, sakki</i>
		Pronomini	<i>me</i>
Kielioppi	TV	Passiivi, passiivimaiset rakenteet	<i>Näin tulee hänen ammatillisen kehityksensä suunta tarkoin määräytyksi, Hänestä aiotaan kasvattaa työkaluviilaaja</i>
		Vertaus	<i>Tuollainen oli Samuelkin kaksitoista vuotta sitten, nyt hänellä on pussit ja ryppyjä silmien ympärillä</i>
	NS	Vastakkainasettelu	<i>he – Samuel</i>
		Liioittelu	<i>Vaikka tahot kahta tuhatta niin heti saat.</i>
		Passiivi	<i>on haukuttu, naurettu, laahattu</i>

Tehtaan varjossa -teoksessa kuvataan yksityiskohtaisesti ihmisen sijoittumista yhteiskunnan luokkajärjestelmään (katkelma 30). Sosiaalinen ja taloudellinen asema määrää sen, mihin sosiaaliseen kerrostumaan kuuluu.

- (30) *Ihmisten jakautuminen yhteiskunnallisesti ei rajoitu ainoastaan niihin kolmeen neljään pääluokkaan, jotka toisilleen vihamielisinä ja vastakkaisina esiintyvät vaaleissa ja valtiopäivillä. **Kukin luokka jakautuu vielä lukemattomiin eri kerrostumiin**, sillä ihmisten keskuudessa on asian laita kerta kaikkiaan niin, että toiset ovat aina **ylempänä ja etevämpiä** kuin toiset tai ainakin ovat olevinaan. – Näin olivat Oinotkin melkein kuin huomaamattaan kadottaneet ne ystävänsä, jotka hautajaispäivän iltana olivat pitäneet neuvoa perheen tulevaisuudesta. – He olivat **laskeutuneet köyhälistöperheestä kurjalistoperheeksi, paikastaan tietoisesti taistelevasta perheestä yhteiskunnan armoilla eläväksi perheeksi**, ja heidän suhteensa ympäröiviin asioihin oli täysin muuttunut. Heillä oli nyt asioita köyhäinhoitohallitukseen sen sijaan että he ennen olivat vaatineet korkeampia palkkoja ja muita oikeuksia yhteiskunnalta. Nyt he eivät **vaatineet** mitään, vaan **anoivat**, mikä on aivan eri juttu.* (TV, 40.)

Katkelmassa 30 osallisuuden ja ulkopuolisuuden näkökulmia tuovat esille erilaiset vasta-kohta-asettelut. Verbit *vaatia* ja *anoa* kuvastavat ihmisen suhdetta yhteiskuntaan. *Vaatia*-verbillä on moninaisia merkityksiä, kuten 'ilmaista tahtovansa ehdottomasti jotakin, esittää vaatimus, ilmaista jokin asia tärkeäksi' (KS 2020 s.v. *vaatia*). Keskeistä *vaatia*-verbissä on subjektin aktiivisuus: oikeuksiaan *vaativa* työläisnuorukainen on yhteiskunnassa aktiivisesti toimiva jäsen, jonka tavoitteena on vaikuttaa yhteiskuntaan sekä muuttaa omaa asemaansa siinä. *Anoa*-verbi puolestaan sisältää merkitykset 'pyytää nöyrästi, rukoilla; pyytää virallisesti, hakea' (KS 2020 s.v. *anoa*). *Anoa*-verbiin ei puolestaan enää liity vaikuttamisen mahdollisuuksia. Samuelin perheen yhteiskunnallista asemaa kuvastavat myös määritelmät *köyhälistöperhe* ja *kurjalistoperhe* sekä *paikastaan tietoisesti taisteleva perhe* ja *yhteiskunnan armoilla elävä perhe*. Tehtaan varjossa -teoksessa esitetään, kuinka yhteiskunnalliset lainalaisuudet aiheuttavat yhteiskunnallisen laskun sekä nousun. Hierarkian portailla tapahtuva lasku ja nousu perustuvat yhteiskuntaluokkien rakentumiseen kerroksittain, kuten katkelmassa 30 esitetään: *toiset ovat aina ylempänä ja etevämpiä*.

Samuelin työpaikkana toimivassa konepajassa edustuvat samanlaiset lainalaisuudet kuin katkelman 30 yhteiskunnan kuvauksessa. Seuraavassa katkelmassa (31) konkretisoituu Samuelin asema⁴⁹ tehtaan hierarkkisessa järjestelmässä.

- (31) *Tuntiessaan selässään miesten säälivät katseet, poikien pahanilkisyyden ja nuorukaisten röyhkeyden hän pakeni ajatustensa salattuun maailmaan. Siellä hänellä oli paljon tuttavvia, itse Napoleonin saattoi tulla keskustelemaan hänen kanssaan. Mitä hän silloin välittikään näistä miehistä? Mitä he olivatkaan hänen rinnallaan? Oliko heilläkin ehkä samanlaisia tuttavvia? Tiesivätkö he edes, kuka Napoleon oli? – – Samuel katsoi heitä uhmaten: Tiedättekö? hän kysyi heiltä ajatuksissaan. (TV, 28.)*

Katkelmassa 6 (alaluku 3.2.) tulee esille Samuelin asema työyhteisössä, kun hänet kuvataan tekstissä *kurjaksi olenoksi, varmaankin hyvin tyhmäksi*. Samuelin ulkopuolisuutta korostaa katkelmassa vastakkainasettelu *he* ja *Samuel*: – – *heillä oli ikävä. He vilkaisivat Samueliin, kun tämä liikkui heidän lähellään* – –. Samoin katkelmassa 31 korostuu ulkopuolisuuden näkökulma. Ulkopuolisuutta korostavat työkavereiden suhtautuminen Samueliin. Tämä näkyy ilmauksissa *miesten säälivät katseet, poikien pahanilkisyyden ja*

⁴⁹ *Asemaa* käsitellään tarkemmin arvostusdiskurssin näkökulmasta alaluvussa 3.2.

nuorukaisten röyhkeyden. Paeta-verbi puolestaan tekee Samuelin kokemuksesta ulkopuolisena sietämättömän, mutta toisaalta Samuel pakenee ajatuksissaan paikkaan, jossa hän itse on kiusaajiensa yläpuolella; Samuel on saanut kirjallisuudesta sellaista henkistä pääomaa, jota työkavereilla ei ole. Kaikesta kiusaamisesta huolimatta Samuel asettaa itsensä kiusaajiensa yläpuolelle, mikä tuo esiin valta-asetelmia. Mainitsemalla Napoleonin ja epäillessään toisten edes tuntevan tätä Samuel asettuu kirjallisuudesta saadun sivistyksensä ansiosta työtovereidensa yläpuolelle. Kirstinä (2000: 169–170) huomauttaa, että 1900-luvun vaihteesta saakka kirjallisuus on käynyt keskustelua yksilön identiteetin suhteesta yhteisöön ja yhteiskuntaan. Samuelin kohdalla on erityisen kiinnostavaa se, että vaikka hän on tehdastyöläinen, hän ei kuitenkaan samaistu työläisyhteisöön, edes vanhempina (vrt. katkelma 34). Työläiset eivät Samuelin mielestä edusta sen parempia arvoja kuin porvaristokaan, sillä molemmat tavoittelevat vain aineellista hyvää. Samuelille kehitys merkitsee sivistystä, eikä hän moniltakaan osin jaa yhteisönsä määrittelemiä arvoja.⁵⁰ (Kirstinä 2000: 169–170; ks. myös alaluku 3.2.)

Seuraavat kaksi katkelmaa (32 ja 33) muodostavat Samuelin työuralla jatkumon: katkelmassa 32 Samuel pääsee työkaluviilaajan apulaiseksi, ja katkelmassa 33 Samuel työskentelee itse työkaluviilaajana.

(32) *Sitä paitsi hän joutuu työskentelemään lukitussa kopissa, jonka vain pieni luukku yhdistää muuhun verstaaseen. Heitä on siellä kaksi miestä. Hänen lähin esimiehensä on vanha, ystävällinen Halme, jonka ainoana kunnianhimona tässä elämässä on olla tunnustettu kyky työkaluviilaajana. Täällä saa Samuel olla nyt aivan omissa oloissaan, sillä Halme ei pidä puhelemisesta. **Näin tulee hänen ammatillisen kehityksensä suunta tarkoin määräytyksi, sikäli kuin se, kuten useimmiten on laita, riippuu enemmän työnantajasta kuin hänestä itsestään. Hänestä aiotaan kasvattaa työkaluviilaaja.*** (TV, 32.)

(33) *Työkalukopissa istuu jo hänen apulaisensa, hyvin nuori poika, tuhruisena ja puolinukuksissa. Hän ei ole nukkunut tarpeekseen ja kymmenen vuoden kuluttua sen voi hyvin nähdä hänen kasvoistaan. **Tuollainen oli Samuelkin kaksitoista vuotta sitten, nyt hänellä on pussit ja ryppyjä silmien ympärillä.*** (TV, 162.)

⁵⁰ Myös myöhemmissä työväenkuvauksissa Samuel Oinon kaltainen eteenpäin pyrkivä yksilö nostetaan keskiöön, kuten Väinö Linnan esikoisromaanissa Päämäärä (1947) ja Kalle Päätalon esikoisromaanissa Ihmisiä telineillä (1958) (Kirstinä 2000: 169–170; ks. myös Ojajarvi, Sevänen & Steinby 2018: 27–28).

Katkelmassa 32 korostuu opetuksen ja kasvatuksen merkitys työnteossa. Sekä passiivista *aiotaan kasvattaa* että passiivimaisesta rakenteesta *tulee määrätyksi* korostuu se, ettei Samuel itse päättä ammatillisesta kehityksestään, vaan hän näyttäytyy passiivisena osapuolena. Kuitenkin Samuel pääsee oppiin, joka tarjoaa hänelle ammatin. Verbi *kasvattaa* siitoo oppimisen osaksi laajempaa merkitystä, jolloin työkaluviilaajan ammattitaitoon kuuluu muitakin puolia kuin vain taito tehdä työkaluja. *Kasvattaa*-verbi sisältää merkitykset '(henkisesti) kehittää ja opettaa, ohjata, koulia ja totuttaa (yhteisön) tapoihin' (KS 2020 s.v. *kasvattaa*). Samuelin päästessä työkaluviilaajan apulaiseksi hänen asemansa kohenee työyhteisössä, mutta ennen kaikkea hänet hyväksytään osalliseksi työyhteisöön. Myös katkelmassa 33 korostuu osallisuuden merkitys. Osallisuusdiskurssi aktivoituu ilmauksessa *Tuollainen oli Samuelkin kaksitoista vuotta sitten*. Nuoren apulaisensa kasvoista Samuel näkee itsensä kaksitoista vuotta sitten ja näkee ehkä jollakin tavoin samanlaisen elämänpolun odottavan myös apulaistaan. Kare (1952: 49) esittää, että Samuelin oppipojan silmät ovat lukemisesta väsyneet samoin kuin Samuelinkin aikoinaan. Samalla kun Samuel katsoo omaa elämäänsä taaksepäin, hän katsoo toisen elämää eteenpäin.

Kuten jo aiemmin tässä alaluvussa on tullut esille, Samuel ei samaistu työläisyhteisöön, vaikka kuuluukin yhteiskunnallisen asemansa ja työnsä puolesta työläisten joukkoon. Seuraava katkelma (34) kuitenkin tuo tähän näkemykseen uudenlaista kontrastia:

- (34) *Myöhemmin päivällä tuntee Samuel itsensä niin vahvaksi, että lähtee ulos kävelemään. Kaupunki näyttää kuin unelta. Hän kävelee kauan aikaa yksinään. Päivä on kirkas ja lämmin, melkein kuuma, kadut pölyävät hirveästi, mutta se kaikki tuntuu vain hyvältä. Hän rakastaa nyt tätä kaupunkia. Se on hänen kaupunkinsa, heidän kaikkien yhteinen kaupunki. On ihmeellistä, ettei hän ole ennen huomannut, miten erikoinen ja mielenkiintoinen se on. Juuri samanlaista ei ole missään muualla. On hauska ajatella, että kuuluu tänne ja on osaltaan ikään kuin omistamassa tätä kaikkea, näitä katuja ja puistoja, näitä taloja, tehtaita ja satamaa. Ja noita ylpeitä, taivaita tavoittelevia savupiippuja, joista arkipäivinä pilvien kokoiset savupatsaat kohoavat kuin uhrisavu työn jumalalle, kuin niiden työstä väsyneiden miesten rukous, jotka ovat antaneet elämänsä puutavaralle ja selluloosalle. Tänään ne lepäävät, tänään niissä näyttää olevan jotakin erikoisen juhlallista. (TV, 155.)*

Katkelmassa 34 on paljon erilaisia osallisuusdiskurssia aktivoivia kielellisiä ilmauksia ja piirteitä. Samuelin kokemaa osallisuutta aktivoivat substantiivilausekkeet *hänen kaupunkinsa* ja *heidän kaikkien yhteinen kaupunki*. Aiemmin luvussa mainitsen

vastakkainasettelun *he* ja *Samuel*, joka korostaa Samuelin ulkopuolisuutta. Tämän katkelman kontekstissa Samuel kuitenkin on osa yhteisöä, osa *heitä*.⁵¹ Osallisuusdiskurssia aktivoivat niin ikään verbimuodot *rakastaa*, *kuuluu* ja *on omistamassa*. Affektiivinen eli tunnepitoinen verbi *rakastaa* nousee Samuelin ajatusmaailman näkökulmasta merkittävästi esille (vrt. katkelma 10 alaluvussa 3.2.). Ilmauksessa *ettei hän ole ennen huomannut* Samuel ikään kuin herää siihen, että kaupunki onkin yhteinen ja hän on osa sitä, jopa *omistamassa* sitä. Katkelma 34 on myös ylistys työmiehille, jotka ovat antaneet työlle elämänsä. Aiemmissa luvuissa tulee esille, ettei Samuel koe työtään tehtaassa merkitykselliseksi (esim. katkelma 4 alaluvussa 3.1.), mutta tämän katkelman valossa Samuelin työ näyttäytyy merkittävänä sen vuoksi, että hän kokee yhteenkuuluvuutta muiden työmiesten joukossa sekä koko koneistossa. Pällin (2003: 13) mukaan juuri kielellisillä valinnoilla luodaan erilaisia ryhmiä: joko asettaudutaan osaksi jotakin ryhmää tai puolestaan erottaudutaan muista. Katkelmassa 34 Samuel asettuu osaksi kaupunkiyhteisöä ja jopa työläisten joukkoa, mutta toisaalta katkelmassa 6 (alaluku 3.2.) tulee esille vastakkainasettelu *he* ja *Samuel*. Näin ollen kielellä rakennetaan sosiaalisia ryhmiä, ja samalla tavoin niistä myös erottaudutaan ja niitä hajotetaan.

Ulkopuolisuuden tunteet ja kokemukset värittävät Kallen nuoruutta monestakin eri näkökulmasta (ks. esim. Ylönen 2017: 26–28, 38–40, 78–82), mutta työn kautta Kalle liittyy osaksi yhteisöään. Seuraavassa katkelmassa (35) osallisuusdiskurssi aktivoituu, kun työnjohtaja Antin-Antti osoittaa Kallea kohtaan luottamusta antaessaan tälle palkkaa ennakoon.

- (35) – *Paljonko sinä otat verskottia? – –*
 – *Kuuttasataa olen ajatellu. Jos annatta...*
 – ***Vaikka tahot kahta tuhatta niin heti saat**, naurahti Antin-Antti ja alkoi nostella sataasia esiin. – Jos tehyt työt ei tässä vaiheessa siihen yltäsikkää, niin **sinulle ja isällesi voi huoletti antaa...** Unohdin äidin tilan ja jopa Oulureissuni työnjohtajan puhetta kuunnelllessani. On mukavaa kun on hommia, ajattelin. On kunnon taksat ja pääsee luottotyömiesten kirjoihin. (NS, 163.)*

⁵¹ Pälli (2003: 98–108) tutkii pronominia *me* semanttisena resurssina erilaisten ryhmien rakentumisessa ja toteaa, että *me* toimii ryhmään kuuluvuuden keskeisenä rakentajana. Katkelman 34 kohdalla on syytä ottaa huomioon, että Tehtaan varjossa -teoksessa on ulkopuolinen kertoja (vrt. Nuoruuden savottojen minäkertoja). Pronominilla *he* kertoja erottaa itsensä tästä ryhmästä, johon Samuel tämän katkelman kontekstissa kuuluu.

Katkelmassa 35 työnjohtajan Kallea kohtaan osoittama luottamus tulee esille liioitellussa lupauksessa *Vaikka tahot kahta tuhatta niin heti saat*. Luottamuksen osoittamisella vahvistetaan yhteisymmärrystä ja sitoutetaan työhön. Osallisuutta luodaan myös yksilöllistämisellä, joka tulee esille ilmaisusta *sinulle ja isällesi voi huoletti antaa*. Näin työnjohtaja nostaa Kallen ja Herkon muusta porukasta esille ja osoittaa luottamustaan juuri heille.

Katkelmassa 12 (alaluvussa 3.2.) Hiltu-Jakki vahvistaa Herkon osallisuutta työyhteisössä yhteisen työhistorian näkökulmasta ilmauksessa *pikku ikä on oltu Herkon kanssa samossa savotoissa*. Yhteisen työhistorian merkitys ja uskollisuus työkavereita kohtaan nousevat esille myös seuraavissa katkelmissa (36–37):

(36) – ***Saatana** me on oltu Kassun kansa jo siksi monena kevännä samassa tukinlassussa, että ei me porukkaa vähin kummin säretä... Niin yhentoista ikänen jehventaariko sinä olit sillon Naamanganjoen kevväänä? Kun punottiin Kylymä-Veetin ja Ala-Antti-vainajan kansa keluva Hirvasjärvellä ja laulettiin uskovaisille komijoita lauluja.* (NS, 431.)

(37) ”***Saatana** mehän tehhään **sakilla tuon Heikkisen eistä töitä!** Kyllähän me pysytään yhen miehen työt **sakilla** korvaamaan. Eikö ole ilimituuma...?*” *Vaikka kukaan ei ollut puhunut, tiesin kaikkien hyväksyneen Jakin ajatuksen.* (NS, 442.)

Katkelmissa 12, 36 ja 37 osallisuutta kuvastaa samalle puolelle asettuminen ja uskollisuus työkavereita kohtaan. Tätä tehostaa näissä kaikissa kolmessa katkelmassa voimasana, joka esiintyy heti lauserakenteen alussa: *Vain perkele Herkko ei ole* – – (katkelma 12), *Saatana me on oltu* – – (katkelma 36) ja *Saatana mehän tehhään* – – (katkelma 37). Yhteisöllisyyttä korostavat sanavalinnat *samossa savotoissa* (katkelma 12), *porukka* (katkelma 36) ja *sakki* (katkelma 37) sekä *me*-pronominin käyttö (katkelmat 36 ja 37).

Samalla kun työ luo osallisuutta, työhön kykenemättömyys vaikuttaa toisin (ks. katkelma 12 alaluvussa 3.2.). Kallen ja Martan välisessä dialogissa (katkelma 38) tulee esille Kallen kokema ulkopuolisuus ja muistot vaikeista ajoista, kun isä oli sairaana:

(38) *Sisareni otti rahat ja katsoi minua surullisen näköisenä.*
– *Sinäkö tosissasi meinaat lähteä?*
– *Mitä minä täällä tien! Minua ei sillon tarvita kun toiset juhlii. Sain hyviä lainakirjoja. Menen niitä lukemaan kun on hyvää aikaa.*

- Tyhjän vuoksi olet heittäytynyt tuommoseksi murriskoksi...
- Sinustako on tyhmää kun **on haukuttu kunnan elätiksi ja naurettu ryysyille ja laahattu isää Pelsonsuolle ja millon minnekki.**
- Se aikahan on ollu ja menny! Nyt sulla on pyhävaatteet päälläsi ja isä on taas terve kun pukki... Vähintään terve, kun kerta sai äitin siihen tilaan! Ja eikähän me olla enää kunnan leivällä. Piruako menneistä märehitii...
- Minä en pääse niistä niin äkkiä eroon. (NS, 225.)

Katkelmassa 38 ulkopuoliseksi joutumista kuvastavat passiivimuotoiset verbit *on haukuttu*, *naurettu* ja *laahattu*. Passiivin käyttö tässä yhteydessä luo mielikuvaa siitä, että kuka tahansa voi olla se, joka haukkuu ja nauraa. Herkon sairauden aikana kyläyhteisön tuki on ollut Kallen perheelle kuitenkin korvaamaton. Kallelle esimerkiksi ruoka-avun saaminen on kuitenkin näyttäytynyt häpeällisenä. (Ylönen 2017: 35–37.) Ulkopuolisuutta ja huono-osaisuutta ilmentävät myös sanavalinnat *kunnanelätiksi* ja *ryysyille*.⁵² *Laahata*-verbi sisältää merkitykset 'vetää jotakin (vaivalloisesti) pintaa pitkin, viistää, hangata' (KS 2020 s.v. *laahata*). Osallisuuskurssin näkökulmasta Herkon *laahaaminen* näyttäytyy yhteisölle ja yhteiskunnalle taakkana.

3.5. Taitodiskurssi

Kalle pärjää monessa metsätyössä hyvin leveiden hartoidensa ja fyysisten voimiensa ansiosta. Kaikki työt eivät kuitenkaan onnistu pelkällä voimalla, vaan ammattitaidolla on työnteossa suuri merkitys. Taitodiskurssi aktivoituu, kun työstä puhutaan työnteon taidon näkökulmasta. Nuoruuden savotoissa taitodiskurssi aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen, ja Kallen työyhteisössä metsämiehen ammattitaidolle annetaan suurta arvoa (ks. lisää alaluku 3.2.). Taitodiskurssia aktivoivat substantiivilausekkeet, kuten *vanhan ammattitaidon* ja *vuolemistaitoa*, sekä verbivalinnat, kuten *olin oppinut tekemään* ja *olin joutunut*

⁵² Nuoruuden savotoissa Kalle matkustaa Ouluun ostaakseen pyhävaatteet, mutta pettymys on lopulta suuri, kun vaatteet eivät istukaan Kallen kuvittelemalla tavalla. Ylönen (2017: 81) sanoin ”Kallella ei tehnyt mieli huudella hurraita katsellessaan kuvajaistaan puodin peilistä.” Myös Teh-taan varjossa -teoksessa on samankaltainen kohta, jossa Samuel näkee itsensä luultavasti ensimmäistä kertaa elämässään kokovartalopeilistä: ”Väristys käy hänen ruumiinsa läpi: kuinka ruma hän onkaan? Peilistä katselee häntä poika, jonka hiukset töröttävät siivoamattomina kaikkiin ilmansuuntiin, jolla on liian lyhyet hihat ja housunlahkeet ja jalassaan kengät, jotka aikaisemmin ovat kuuluneet hänen isälleen. Tuollainen hän siis on? Kuinka voi ihminen ollakaan tuon näköinen? Hänet valtaa äkkiä syvä tuska ja häpeä, polvet eivät tahdo kannattaa (NS, 38).” Kallelle Samuelin samankaltaiset tunteet tuovat varmasti lohtua. Samaistuminen kirjallisuuden henkilö-hahmoon antaa Kallelle väylän tarkastella uudella tavalla hänen omia kokemuksiaan.

ihastelemaan. Taitodiskurssi aktivoituu myös Tehtaan varjossa -teoksessa, mutta huomattavasti harvemmin kuin Nuoruuden savotoissa. Samuelin työntekoa ei teoksessa juurikaan kuvata (ks. myös alaluku 3.4.), joten on luonnollista, ettei työn tekemisen taito ole yleisimmin esiintyviä näkökulmia teoksessa. Tehtaan varjossa -teoksessa taitodiskurssia aktivoivat esimerkiksi verbivalinnat, kuten *kasvattaa* ja *syventyy mittailemaan ja viilailemaan*. Alla olevassa taulukossa 5 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielelliset piirteet, jotka aktivoivat taitodiskurssia.

TAULUKKO 5. Taitodiskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Verbit	<i>kasvattaa, syventyy mittailemaan ja viilailemaan, vaeltaa</i>
		Substantiivilausekkeet	<i>taitoa kysyvää tarkkuustyötä, hänen käsiensä läpi</i>
		Adverbiaali	<i>koneenomaisesti</i>
	NS	Substantiivilausekkeet	<i>vanhan ammattitaidon, hakata oikea lastuus, vuolemistaitoa, malliksi, ahkera ja yritteliäs työmies, tehokkuuden kirveellä kaatajana, metsätyömiehenä, taitoa, hyvän kirvesvarren alaku</i>
		Verbit	<i>olin joutunut ihastelemaan, olin ihastellut, jatkahan ropottamista, oli alkanut veistää rouhia, olin oppinut tekemään, oli kasvanut, olit jättänyt (kesken)</i>
Kielioppi	TV	-	-
	NS	-	-

Nuoruuden savotoissa nousee toistuvasti esille työn tekemisen taito. Samoin kuin Kallen asuinselkosissa arvostetaan työteliästä ihmistä, arvostetaan siellä myös ammattitaitoa, jolla työ tehdään.

- (39) *Ukkelilta tosiaan kävi kirveellä kaataminen vielä vanhana ja sokeana, vaikka hakkaaminen tapahtui täysin käsikopelolta ja vain **vanhan ammattitaidon** avulla. Jo pikku poikana, Ukkelin asuessa meillä elatusvuottaan, olin pannut*

*merkille vaarin **tehokkuuden kirveellä kaatajana**. Nyt, **metsätyömiehenä, olin joutunut** sitä suorastaan **ihaillemaan**. Juuri **taitoa hakata oikea lastuus**. (NS, 287.)*

Katkelmassa 39 taitodiskurssia aktivoivat ilmaukset *vanhan ammattitaidon, tehokkuuden kirveellä kaatajana* ja *taitoa hakata oikea lastuus*. Ammattitaidon arvostusta puolestaan kuvaa verbiketju *olin joutunut ihaillemaan*. Substantiivi *tehokkuus* on kiinnostava ammattitaidon yhteydessä. Kielitoimiston sanakirja (KS 2020 s.v. *tehokas*) määrittää *tehokkaan* tarkoittavan muun muassa 'vaikuttavaa ja tuloksellista'. Nämä määritelmät kuvastavat kiinnostavasti ammattitaitoa juuri puiden kaadossa. Ukkelin työskentely on tuloksellista, eli hän saa rivakasti puita kaadettua ja pääsee näin ollen työssä eteenpäin. Lisäksi hänen työskentelynsä on vaikuttavaa: *taitoa hakata oikea lastuus* eli hakkuulovi, joka hakataan puuhun sen kaatamista varten (SMS 2012 s.v. *lastuus*). *Joutua*-verbi puolestaan on kiinnostava ammattitaidon arvostuksen yhteydessä. Tulkitsen verbivalinnan kuvastavan sitä, ettei Kallella itsellään vielä ole samanlaista ammattitaitoa kuin isoisällään. Näin ollen Kalle *joutuu* sivusta seuraamaan, kun todelliset ammattimiehet hoitavat homman – toki *ihailleen*. Jonkinlaista taitoa ja työkokemusta Kallella jo on, sillä kuvaahan hän itseään *metsätyömieheksi* (ks. myös alaluku 3.2.).

Kun työstä puhutaan taidon näkökulmasta, tulee usein esille asetelma oppi-isästä ja kisällistä. Kallen isän ollessa sairaana ja poissa kotoa Kalle kulkee savottareissuilla usein Hiltu-Jakin matkassa. Kalle puhuu Hiltu-Jakista usein "toisena isänään", ja tämä on ollut Kallelle myös tärkeä esikuva ja oppi-isä työssä. Seuraavissa katkelmissa (40 ja 41) oppi-isä–kisälli-asetelma ja vuorovaikutus syventävät taitodiskurssin merkitystä entisestään:

- (40) *Isä oli ollut ensimmäisellä Piirin reissullaan, kun Hiltu-Jakki oli tullut Kalli-oniemen rantteelle, jossa olin tehnyt halkoja. Jakki oli älähtänyt:*
– Itekkö Kassu on pykänny sen kirvesvarren?
Oli ollut myöhäistä yrittää piilotella tekelettäni. Olin painuksissa myöntänyt varren kätteni työksi ja lisännyt:
– Vähä huono... Kun en ole ennen tehny... Ensimmäinen...
Jakki oli vaistonnut mieleni pahoittuneen.
– Joka iikka se joutuu tekemään ensimmäisen! En moittiakseni kysyny. Annappa kun Jakita sitä vähä vuolasee!
*Aina kun Jakki oli isän sairauden alkuvuosina sanonut minulle itseään Jakitaksi, olivat hänen äänensä ja ilmeensä muuttuneet niin helliksi, että minulla oli ollut itkussani pidättelemistä. Olin ojentanut kirveen "Jakitalle", joka oli alkanut vuolla vartta. **Olin** aina **ihastellut** Jakin **volemistaitoa** kun hän pyhäämuisin meille kylään tullessaan oli hakenut halon uuninperästä ja "löytäny" sen*

”sisästä” muutamassa minuutissa hevosen tai päreporon. Siinä rantteella **ihailuni** oli kuitenkin käynyt korkeimmillaan: Olikohan kulunut paria kolmea minuuttia enempää, kun uusi isäni oli ojentanut kirveen takaisin.

– Siinä! **Jatkahan ropottamista...!** Se oli **hyvän kirvesvarren alaku. Olit vain jättänyt** vuolemisen **kesken**. (NS, 307.)

(41) – Annappa vielä se kirves! Veistän **malliksi** kirvesvarsipuun.

Jakki oli valikoinut koivuhalon, jota **oli alkanut veistää rouhia**. Taaskaan ei ollut kerinnyt kulua monta minuuttia, kun pyöristelyjä vaille valmis varrenteelmä oli ollut kädessäni.

– Laita kuivamaan ja vuoleskele valamiiksi kun tarttet uuvan varren. Vaikka kehuja ei ole kaukana, niin sen pitäsi muistuttaa kirvesvartta ja eikä ole isoja puukotöitä...

Että **olin oppinut tekemään** suhteellisen hyvän kirvesvarren, oli siis Jakin ansiota. Myös työkalujen kunnostamista ja käsittelyä koskevat opit olivat Jakilta saamiani. Ja, kun tärkein sanotaan, Jakin ansiota oli myös se, että minusta **oli kasvanut ahkera ja yritteliäs työmies**. (NS, 308.)

Katkelmassa 40 verbiliitto *olin ihastellut* ja substantiivi *ihailuni* kuvaavat edelleen ammattitaidon, *vuolemistaidon*, arvostusta. Hiltu-Jakin kehoitus jatkaa *ropottamista* eli ’työn tekemistä’ (KKS 2009 s.v. *ropotoija*, *ropottie*; Ylisirniö 1989 s.v. *ropottaa*) puolestaan kuvastaa työnteon oppimisen luonnetta ja sen pitkäkestoisuutta. Hiltu-Jakki puhuu hyvästä kirvesvarren alusta, mutta vertauskuvallisesti hänen voisi myös nähdä ohjeistavan Kallea: olet päässyt hyvään alkuun, älä jätä oppimista kesken. Huomionarvoista on myös se, että Hiltu-Jakki valitsee positiivisen näkökulman Kallen harjoitteluun – kehumalla hän motivoi Kallea jatkamaan yrittämistä. Katkelman 40 kontekstissa verbillä *ropottaa* voi nähdä myös merkityksen ’yrittää’, eli ”jatkahan työn tekemistä” tai ”jatkahan yrittämistä”.

Katkelmassa 41 korostuu oppimisen *mallin* merkitys. Hiltu-Jakki näyttää Kallelle työtappaa, veistämisen mallia (vrt. katkelma 16 alaluvussa 3.3.). Mallia ottamalla Kalle itse oivaltaa, millä tavoin työ tehdään. Koloratiivikonstruktiossa *veistää rouhia* neutraali verbi *veistää* nimeää toiminnan, jota koloratiivinen verbi *rouhia* kuvaa tarkemmin. Kielitoimiston sanakirja (KS 2020 s.v. *rouhia*) määrittää *rouhia*-verbille merkityksen ’hiefontaa jotakin kovaa karkearakeiseksi murskaamalla, murentaa, rusentaa, rouhentaa’. Koivuhalkoja on ehkä pikemminkin vuoltu eli ’kirveellä irroitettu halosta lastuja’, mutta *rouhia*-verbi kuvastaa kontekstissaan joutuisasti ja vakaalla ammattitaidolla sujuvaa työtä. (KS 2020 s.v. *rouhia*, *vuolla*.) *Veistää*-verbillä puolestaan on moninaisempia

merkityksiä, kuten 'työstää, leikata, viiltää, muotoilla' (KS 2020 s.v. *veistää*). *Rouhia*-verbin voi kenties nähdä kielikuvana siitä mielikuvasta, joka Hiltu-Jakin työskentelystä syntyy.

Verbeillä *oppia* ja *kasvaa* on katkelmassa 41 tärkeä merkitys taitodiskurssin näkökulmasta: ne kuvaavat ammattitaidon kehittymistä ja samalla sitä, että työhön kasvetaan.⁵³ *Oppia*- ja *kasvaa*-verbeillä osoitetaan, että ammattitaitoa kehitetään, viedään eteenpäin. Jonkinlaisen työnteon mallin Kalle on Hiltu-Jakilta selvästi oppinut, sillä hän kertoo, että Hiltu-Jakin ansiosta hänestä *oli kasvanut ahkera ja yritteliäs työmies*. Kasvamisessa keskeistä on muutos, ja tämä muutos on suurelta osin Hiltu-Jakin aikaansaamaa. Adjektiivit *ahkera* ja *yritteliäs* ovat sellaisia työmiehen ominaisuuksia, joita yhteisössä arvostetaan (ks. lisää alaluvussa 3.2.). Samalla *yritteliäs* liittyy myös olennaisesti taitodiskurssiin, sillä uuden taidon oppiminen vaatii yrittämistä ja harjoittelua.

Kasvaa- ja *kasvattaa*-verbit ovat taitodiskurssin näkökulmasta kiinnostavia, koska ne syventävät entisestään oppimisen merkitystä. Katkelmassa 32 (alaluku 3.4.) Samuelista *aio- taan kasvattaa työkaluviilaaja*, jolloin työn oppimiseen sisältyy laajasti myös yhteisön toimintatapojen ja erilaisten arvojen omaksumista (ks. KS 2020: s. v. *kasvattaa*). Lisäksi *kasvaminen* ja *kasvattaminen* vaativat aikaa, eli verbien toiminta ulottuu pitkälle aikavälille, jopa koko ihmiselämän mittaiseksi. *Kasvattaa*-verbissä työhön oppimisen kontekstissa tulee esille myös hiljaisen tiedon merkitys, eli osa taitotiedosta omaksutaan yhteisöltä ja vanhemmilta työntekijöiltä.

Seuraavat katkelmat (42 ja 43) on Tehtaan varjossa -teoksessa kiinnostavia siitä syystä, että ne antavat lukijalle tietoja Samuelin työskentelystä työkaluviilaajana. Jo aiemmin on mainittu, että työllä on teoksen kerronnassa usein paikan tarkoite (ks. alaluku 3.3.). Varsinaista työntekoa ei siis juuri kuvata, kun taas Nuoruuden savotoissa työnteon kuvaaminen on keskiössä.

(42) *Samuel syventyy mittailemaan ja viilailemaan jotakin kappaletta, aivot jännittyvät, sillä hänen työnsä on taitoa kysyvää tarkkuustyötä.* (TV, 162.)

⁵³ Tämä näkökulma on yksi keskeisimpiä tutkimustuloksiani kandidaatintutkielmassani (Laaninen 2018). Seitsemässä veljeksessä työhön kasvamisen näkökulma on olennainen, koska veljesten suhtautuminen työntekoon ja työstä puhumisen tavat muuttuvat heidän kasvaessaan aikuisiksi.

- (43) *Kasoittain särkyneitä, tylsistyneitä ja uusia työkaluja **vaeltaa hänen käsiensä läpi**. Ajatus tutkii **koneenomaisesti**, mitä niille on tehtävä ja sitten kädet suorittavat työn.* (TV, 165.)

Samuelin työtä kuvataan ilmauksella *taitoa kysyvää tarkkuustyötä*. Taito on saatu Samuelia edeltävän työkaluviilaajan opissa ja luultavasti hyvin pitkäkestoisella harjoittelulla. Työkaluviilaajana toimiessaan Samuel jakaa omalle oppipojalleen sitä taitotietoa, jota itse nuorempana mestari Halmeelta sai. *Syventyä*-verbillä on merkitykset 'keskittyä, uppoutua, paneutua johonkin' (KS 2020 s.v. *syventyä*). Frekventatiiviset johdokset *mitatailemaan* ja *viilailemaan* ilmaisevat kantaverbiensä tarkoittaman tapahtuman toistumista (VISK 2008 § 353). Jo usein tässä analyysissä on tullut esille se, ettei Samuel koe työtään merkitykselliseksi. Katkelman 34 (alaluvussa 3.4.) valossa tätä merkityksellisyyttä voi löytää yhteiskunnan yleisen kehityksen tai työmiesten joukkoon kuulumisen näkökulmasta, mutta silti on huomattava, ettei Samuel koe työtään tehtaassa mieluisaksi (ks. katkelma 4 alaluvussa 3.1.). Vaikka Samuel katkelmassa 42 *syventyy* työhönsä, katkelmassa 43 kuitenkin esitetään Samuelin ajatuksen tutkivan töitään *koneenomaisesti*. Ilmaus *vaeltaa hänen käsiensä läpi* kuvastaa yleisesti tehtaan koneistomaista toimintaa fokusoiden katseen tähän yksityiskohtaan.

3.6. Näyttämisdiskurssi

Näyttämisdiskurssi aktivoituu aineistossa silloin, kun työntekoon liittyy tarve tai halu näyttää, Samuelin kohdalla jopa kosta. Nuoruuden savotoissa näyttämisdiskurssi aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen ja näin muodostaa myös keskeisen temaattisen näkökulman teokseen. Diskurssia aktivoivat substantiivilausekkeet, kuten *työhullun maineeseen*, *ensirivin pöllintekijöitä* ja *työntuloksissa*, sekä verbit *yritimme*, *emme pärjänneet* ja *hävesimme*. Tehtaan varjossa -teoksessa diskurssi aktivoituu Samuelin kohdalla vain kerran, hänen työuransa alkupuolella. Diskurssia aktivoivat verbivalinnat, kuten *iloitsivat* ja *kohota*, substantiivit *mies* ja *herrakseen* sekä konditionaalin käyttö. Alla olevassa taulukossa 6 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielenpiirteet, jotka aktivoivat näyttämisdiskurssia.

TAULUKKO 6. Näyttämiskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Verbit	<i>tahtoi iloita, iloitsivat, kohota</i>
		Substantiivit	<i>mies, herrakseen</i>
		Fokuspartikkeli	<i>-kaan</i>
	NS	Substantiivilausekkeet	<i>työhullun maineeseen, työihminen, ensirivin pöllintekijöitä, häviötämme, häviämisestä, työntuloksissa</i>
		Vertailu	<i>enempi kun me</i>
Kielioppi	TV	Verbit	<i>olen päässyt, ahkeroi, yritimme, emme pärjänneet, sinnittelimme, ei pärjätä, ei ollut vaikeuksia pärjätä, pärjätä, tuskittelin, hävettiin, hävesimme, olisimme hävenneet</i>
		Konditionaali	<i>tulisi, näyttäisi, tulisi kohoamaan, saisivat nähdä, tulisi olemaan, saisivat ryömiä, ei antaisi</i>
	NS	Syy-seuraus	<i>— — ja vaikka isän kanssa kuinka yritimme, emme heille pärjänneet.</i>

Näyttämiskurssi aktivoituu *Tehtaan varjossa* -teoksessa, kun Samuel aloittaa neljätoistavuotiaana työnsä konepajassa ja joutuu työtovereidensa kiusaamaksi. Samuel ei kuitenkaan alistu kiusatun rooliin vaan asettuu kiusaajien yläpuolelle, kuten seuraavasta katkelmasta (44) ilmenee:

- (44) Hänestäkin **tulisi** kerran **mies** ja silloin hän **näyttäisi** näille kaikille. Hän **tulisi kohoamaan** heidän yläpuolelleen, heidän **herrakseen**, ja silloin he **saisivat nähdä**, ketä he olivat pilkanneet. Hänen **vihansa tulisi olemaan** ikuinen ja mursertava. He **saisivat ryömiä** tomussa hänen edessään, mutta hän **ei antaisi anteeksi**, ei milloinkaan, hän **tahtoi iloita** heidän kärsimyksistään niin kuin he nyt **iloitsivat** hänen kärsimyksistään. (TV, 27–28.)

Katkelmasta 44 ilmenee, että Samuel ei alistu kiusattuun asemaan, mutta hän ei kuitenkaan neljätoistavuotiaana koe voivansa vielä muuttaa asemaansa työyhteisössä. Tämä

tulee esille konditionaalimuotoisesta *tulla*-verbistä, joka tässä kontekstissa viittaa tulevaisuuteen, sekä substantiivista *mies*, joka hän ei itse vielä ole. Katkelman konditionaalimuotoiset verbit *tulisi*, *näyttäisi*, *tulisi kohoamaan*, *saisivat nähdä*, *tulisi olemaan*, *saisivat ryömiä* ja *ei antaisi* kuvaavat suunniteltua ja kuviteltua asiantilaa. Samuelin suunnitelmat näyttää ja jopa kosta kiusaajilleen ovat olemassa tahdon ja mielikuvituksen tasolla, eivät – vielä – todellisessa maailmassa (ks. VISK 2008 § 1592).

Valtasuhteita kuvaavat verbi *kohota* sekä substantiivi *herra*. *Kohota*-verbillä on valtasuhteisiin liittyviä merkityksiä, kuten 'päästä korkeampaan asemaan, yletä'. Samoin substantiivilla *herra* on valtaan liittyviä merkityksiä, kuten monikkumuotoisena 'yläluokan jäsen' ja 'vallanpitäjä' tai asemasta 'johtaja' ja 'esimies'. (KS 2020 s.v. *kohota*, *herra*.) Valtasuhteita ilmentää myös katkelma 31 (alaluvussa 3.4.), jossa Samuel kysyy kiusaajistaan: *Mitä he olivatkaan hänen rinnallaan?* Katkelmassa (31) esiintyvä fokuspartikkeli *-kaan* ilmentää tässä kontekstissa asenteellisuutta, jossa Samuel asettaa itsensä kiusaajiensa yläpuolelle (ks. VISK 2008 § 126, 839 ja 842).

Samuelin kokema viha (katkelma 44) vieraannuttaa hänet muista ihmisistä, mutta myöhemmin hän oppii päästämään vihastaan irti.⁵⁴ Tämä viha on kuitenkin kimmokkeena sille, että Samuel kokee tarvetta näyttää, jopa kosta työtovereilleen. Näyttämisdiskurssi aktivoituu vain teoksen alkupuolella ja liittyy Samuelin kokemuksiin hänen työyhteisössään. *Nuoruuden savotat* -teoksessa näyttämisdiskurssi puolestaan aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen. Kallea piinaavat muistot isänsä sairausajoilta, kun perhe joutui kerjuulle ja yhteiskunnalta saadun avun turvaan. Kallen tarve näyttää kumpuaa sisäisistä motiiveista, hänen omasta henkilökohtaisesta häpeästään köyhyyden ajoilta (ks. myös Ylönen 2017: 31, 91). Päinvastoin kuin Samuel, hän ei koe vihaa tai katkeruutta toisia

⁵⁴ Vihan tunnetta käsitellään laajemmin Lapsuuteni-teoksessa, jossa vihan kokemus liittyy yhteiskunnallisten rakenteiden epäoikeudenmukaisuuteen ja yhteiskunnan puolelta hyljätyn tulemisen kokemuksiin. Samoin kuin Samuel, Lapsuuteni-teoksen minäkertoja oppii kuitenkin päästämään vihastaan irti: "Olin nähnyt, että viha synnytti vain toista vihaa eikä koskaan oikeutta. Olin nähnyt voittajia ja voitettuja ja olin nähnyt senkin, etteivät he voineet tulla toimeen ilman toisiaan. Voittajien luoma valtiokaan ei voinut panna käyntiin tehdastaan ilman voitettuja. Ja omassa ruumiissani minä olin kokenut sen, ettei kärsimys kukistu vihalla. Vihasta se päinvastoin kasvaa, leviää, muuttuu yhä hallitsevammaksi." (Pekkanen 1995 [1953]: 287.) Koskela (1990: 300) esittää, että Lapsuuteni on luultavasti suomalaisen kirjallisuuden yksi järkyttävimmistä omaelämäkertoista. Pekkanen itse toteaa Martti Haaviolelle näin: " – kaikki, mitä muistan lapsuudestani, on synkkää, lohdutonta, pimeää. Ja minun on vaikea vieläkin tukahduttaa vihani." Tässä vihan käsittelyssä kirjoittamisella on ollut varmasti ratkaiseva rooli. (Koskela 1990: 300.)

kohtaan. Kirjailija Kalle Päätaalo kertoo vaikeista lapsuudenajoistaan Eero Marttisen (1994) teoksessa ”Mestarin eväät. Kalle Päätalon taival kuvin ja sanoin”:

Silloin ajatteli, että vielä minä maailmassa näytän, että pystyn vielä elättämään itseni ja että pystyn niistä oloista nousemaan enkä ole iankaikkisesti kunnan elätti. Koskaan, ei koskaan mielessäni ollut, että minä kostaisin sen kaiken mitä jouduin kasvuiässä kärsimään. Minä vain ajattelin: vielä minä näytän. (Marttinen 1994: 40.)

Köyhyyden aiheuttama häpeän taakka jää Kallen harteille lopun iäksi. Velka kunnanelä-tiksi joutumisesta muuttuu ajan kuluessa henkiseksi ja symboliseksi velaksi, ja tätä velkaa Kalle maksaa ankaralla työnteolla niin metsätyömiehenä, rakennusmestarina kuin kirjai-lijanakin. (Ylönen 2017: 94–95.)

Substantiivi *työhullu* esiintyy Iijoki-sarjassa 34 kertaa, kaksi kertaa Nuoruuden savotoissa. Lisäksi adjektiivi *hullu* määrittää Iijoki-sarjassa muutamia kertoja työmiestä, kuten *ihan hullu mies työhommissa, tuli niin hullu työmies, ovat vielä niin hulluja työmiehiä, on ihan hullun ahne työmies, nosti jo ennestään hullun työmiehen lähes raivoon.* (Oulun yliopisto 2019.) Työntekoon liittyen *hulluus* tai *työhulluus* vaikuttavat olevan työmiehen ihailtavia ominaisuuksia, kuten seuraavasta katkelmasta (45) ilmenee:

(45) *Minä olen viime aikoina päässyt pienen työhullun maineeseen, ja sedän nuorikko on pitkäraajainen ja railakka työhminen. Vaikka myös Ukkeli ahkeroi, on hänen liikkumisessaan vanhan miehen köpelehtimistä. (NS, 10.)*

Katkelman 45 verbiliitto *olen päässyt* kuvastaa Kallen tavoitteellisuutta ja yritteliäisyyttä työnteossa. *Päästä*-verbillä on moninaisia merkityksiä, esimerkiksi ’saavuttaa päämäärä, tulos, tavoite; selviytyä; välttyä, säästyä jostakin; vahingossa tapahtuva olotilan muutos’ (KS 2020 s.v. *päästä*). Kalle ei kuitenkaan ole vahingossa päässyt työhullun maineeseen, vaan hän on todella tehnyt paljon työtä saavuttaakseen tämän maineensa. Katkelmassa kuvataan myös Milkan⁵⁵ ja Ukkelin ominaisuuksia kovina työn tekijöinä. Kallen

⁵⁵ Katkelmassa 47 esiintyvällä substantiivilla *työhminen* kuvataan Kallen sedän Kummun Kallen vaimoa Milkaa. Substantiivi esiintyy Nuoruuden savotoissa kaksi kertaa ja molemmilla kerroilla kyseessä on työtä tekevä nainen. Koko Iijoki-sarjassa *työhminen* esiintyy 39 kertaa, ja useimmiten sillä viitataan työtä tekevään naiseen. (Oulun yliopisto 2019.)

työhulluudessa voi olla osittain kyse myös Päätalojen ”sukuviasta”, sillä Ukkeli, Herkko ja Herkon veljet Jussi ja Jalmari olivat myös pitäjänkuuluja työhulluja (Ylönen 2017: 93).

Kalle haluaa ehkä omalla työteliäisyydellään paikata isänsä mainetta kovana työntekijänä niiltä viideltä vuodelta, jolloin isä ei kyennyt työhön. Myös Ylönen (2017: 31, 91) esittää, että Kallen kovalla työnteolla on yhteys näyttämisen tarpeeseen ja haluun paikata sitä häpeää, jonka isän sairauden aika aiheutti. Kalleen kunnanelättäaikana iskostunut näyttämisen tarve sai hyvän purkautumistien työnteon kautta.

Nuoruuden savotoissa näyttämiskurssiin liittyy usein myös kilpailuasetelma. Katkelmassa 46 Kuusamosta Taivalkoskelle tulleet pöllintekijät tekevät enemmän tulosta kuin Kalle ja Herkko. Kilpailuasetelma näyttäytyy myös katkelmassa 47.

- (46) *Tavajärven miehet olivat **ensirivin pöllintekijöitä**, ja vaikka isän kanssa kuinka yritimme, emme heille pärjänneet. Jos isä ja minä jonakin päivänä **sinnittelimme** valmiiksi tavanomaisen puolentoistasadan kappaleen asemasta satakahdeksankymmentä pöllä, nakkelivat Tavajärven miehet ristikoille parisataa pölkkyä. — —*
*— Helevettikö siinä on, että tavajärveläiset tekee joka päivä **enempi kun me!** Että **ei pärjätä** vahingossakaa...*
*Olin alkanut kasvaa luuloon, että isä ja minä olimme **ensirivin pöllintekijöitä**. Ainakaan meillä ei ollut minkäänlaisia vaikeuksia **pärjätä** Herkolle ja Reinolle. Kun taas eräänä iltana **tuskittelin** isälle **häviötämme**, tämä alkoi puhua — —. (NS, 115.)*

- (47) *Harmitellessaan isä käytti **häviämisestä** muotoa ”**hävettiin**”. Samaan tapaan kuin hän äidin kanssa riidellessään puhui valahtelemisesta eikä valehtelemisestä. Kun sen lisäksi, että isän mielestä ”**hävesimme**” lähes aina palstan arpomisen, meistä tuntui kuin **olisimme** jatkuvasti ”**hävenneet**” myös **työntuloksissa** Eelille ja Kallelle, olimme isän kanssa usein harmista äreitä. (NS, 297.)*

Katkelmassa 46 näyttämiskurssi- ja kilpailudiskurssia aktivoivat verbivalinnat *yritimme, emme pärjänneet, sinnittelimme, ei pärjätä, ei ollut vaikeuksia pärjätä, pärjätä ja tuskittelin*. Muiden sanavalintojen osalta diskurssia aktivoivat muun muassa substantiivilausekkeet *ensirivin pöllintekijöitä, häviötämme* sekä vertailumuoto *enempi kun me*. Katkelmasta kuvastuu ikuinen lainalaisuus, että joku toinen pärjää aina paremmin kuin itse. Kalle joutuu sen tosiasian eteen, ettei aina voi voittaa. Alaluvussa 3.2. mainitsen, että Kallesta

puhutaan usein *eturivin* tai *ensirivin* työmiehenä. Kuvainnollisessa kielenkäytössä määritteellä *ensirivin* tai *eturivin* tarkoitetaan niin sanottua parhaiden joukkoa (KS 2020 s.v. *eturivi*), johon myös Kalle nuoresta iästään huolimatta kuuluu. Tähän parhaiden joukkoon eivät kuitenkaan voi kuulua kaikki, joten katkelman 46 kontekstissa Kalle ja Herkko ehkä kokevat asemansa *eturivin* työmiehinä uhatuksi. Katkelmassa 47 näyttämisen- ja kilpailudiskurssia aktivoi *hävitä*-verbin toistuva käyttö sekä samaa merkitystä kantava Herkon muotoilu ”*hävetä*”.

3.7. Kutsumusdiskurssi

Tässä alaluvussa työstä puhutaan kutsumuksena ja tulevaisuuden haaveena. *Nuoruuden savotoissa* yhtenä keskeisenä teemana on tulevaisuuden suunnittelu ja erilaiset tulevaisuuden haaveet. Kalle haaveilee kirjoittamisesta työnä ja ottaa ensimmäisiä määrätietoisia askeleita kohti unelmaansa. Myös Samuel lukee paljon kirjallisuutta koko nuoruutensa ajan ja aikuisiällä myös kirjoittaa sanomalehtiin. Kiinnostus kirjallisuuteen ja kirjoittamiseen yhdistää Samuelia ja Kallea merkittävästi, ja molempien kohdalla kirjoittamisesta voi puhua kutsumuksena. Kutsumuksella tarkoitetaan muun muassa ’halua, viehtymystä, verenvetoa ja taipumusta jollekin alalle’ (KS 2020 s.v. *kutsumus*). Kutsumus kumpuaa siis sisältä päin, omista tarpeista ja haluista.⁵⁶ Kutsumusdiskurssissa katsotaankin tulevaisuuteen. Diskurssia aktivoivat Tehtaan varjossa -teoksessa muun muassa verbivalinnat, kuten *pyrkii laajentumaan, tyydyttää, purkautua*. Nuoruuden savotoissa diskurssia aktivoivat samoin verbivalinnat, kuten *kuihkii, tuntuu, oisin käsittämässä ja olen haaveksinut*, sekä esimerkiksi konditionaalien käyttö. Myös tietyt sanavalinnat aktivoivat diskurssia. Alla olevassa taulukossa 7 näkyvät vielä kootusti kaikki tässä alaluvussa käsittelemieni aineistokatkelmien kielenpiirteet, jotka aktivoivat kutsumusdiskurssia.

TAULUKKO 7. Kutsumusdiskurssia aktivoivat aineistokatkelmien kielenpiirteet.

Kielen osa-alueet	Teos	Nimetyt kielenpiirteet ja kielen keinot	Kielenaineokset
Sanasto	TV	Verbit	<i>mieli elää, pyrkii laajentumaan, lisääntymään, levittäytymään,</i>

⁵⁶ Seitsemässä veljeksessä puhutaan *halutyöstä*, kun viitataan kutsumustyöhön (Laaninen 2018: 20).

			tydyttää, uinuvaa, purkautua, pyrkii, ei merkitse
		Substantiivilausekkeet	eräs keino elää, luovaa viettiä, työtä, pyrkimystä päästä johonkin määrättyyn tulokseen
	NS	Verbit	en pysty sanomaan, kuihkii, tuntuu, oisin käsittämässä, tiiän olevan, en ole nähnyt, en osaa selevittää, en kuole, tehdä, kirjoittaa, olen haaveksunut, olin tullut vikuutelleeksi, aionko, olin tiennyt
		Substantiivilausekkeet	pöllintekijänä, tunne, henki, kirjaileminen sivutyönä, työtä, ylitöinä, vastauksen jo vuosia, kirjoituksiinsa lehtiin
Kielioppi	TV		-
	NS	Konditionaali	järjestäsi, pääsisi, jos oppisin kirjottamaan, jos alakasi saaha, kehittäsi, rupejaisi, tekisi, kirjoittasin

Aikuisiällä Samulilla voi nähdä olevan kaksi eri työtä: päivisin Samuel työskentelee konepajassa työkaluviilaajana, ja iltaisin ja viikonloppuisin hän kirjoittaa. Tällaisesta työnjaosta myös Kalle haaveilee, kuten myöhemmin katkelmassa 51 ilmenee. Samuelille kirjoittaminen ei kuitenkaan merkitse *työtä*, mutta kutsumuksesta voidaan puhua. Seuraavat kaksi katkelmaa (48–49) syventävät työn merkityksiä sekä selittävät myös työn merkityksettömyyttä Samuelin elämässä:

- (48) *Etevän ammattimiehen maine ei myöskään houkuttele heitä, sillä **he eivät ole saaneet valita ammattejaan, he ovat joutuneet niihin**. Heidät on kuin sysätty johonkin koloon, joka juuri silloin, kun he tarvitsivat paikkaa elämässä, sattuu olemaan vapaana, ja **siinä heidän on nyt seisottava, jos mieli elää**.* (TV, 76.)
- (49) *Kirjoittaminen **ei merkitse hänelle työtä, pyrkimystä päästä johonkin määrättyyn tulokseen, se on vain eräs keino purkautua ajatusten ja tapahtumain liiasta painolastista**. Ja lisäksi se on **eräs keino elää**. Kaikki elämähän **pyrkii** alituisesti **laajentumaan, lisääntymään, levittäytymään**. Samuel **levittäytyy** nyt maailmaan sanomalehtien palstoilla. **Se tydyttää hänessä uinuvaa luovaa viettiä**. Jos hän aikanaan olisi mennyt naimisiin, ei hän ehkä koskaan olisi tullut ajatelleeksi kirjoittamista.* (TV, 128.)

Katkelmasta 48⁵⁷ kuvastuu jälleen kerran vaihtoehtottomuus, jota Samuel työtään kohtaan kokee (ks. esim. alaluku 3.1.) Työ tarjoaa Samuelille elämän perusedellytykset sekä vapauden toteuttaa itseään vapaa-ajalla, mutta työ itsessään ei näyttäyty hänelle merkityksellisenä. Samuel on edennyt työurallaan pitkälle aloittaessaan työkaluviilaajan apulaisena ja myöhemmin toimiessaan itse työkaluviilaajana. Työn merkityksellisyyden ja kutsumusdiskurssin näkökulmasta keskeistä on kuitenkin se, ettei kyseinen työ ole hänen oma valintansa, kuten katkelmasta 48 ilmenee: *he eivät ole saaneet valita ammattejaan, he ovat joutuneet niihin. Valita-verbi näyttäytyy ristiriitaisena katkelman välttämättömyyttä kuvaavien verbimuotojen rinnalla: ovat joutuneet, on kuin sysätty, on nyt seisottava.*

Katkelma 49 avaa Samuelin suhdetta kirjoittamiseen: *Kirjoittaminen ei merkitse hänelle työtä, pyrkimystä päästä johonkin määrättyyn tulokseen.* Kirjoittaminen on puolestaan Samuelille vain eräs keino purkautua ajatusten ja tapahtumain liiasta painolastista ja eräs keino elää (katkelma 49). Näin ollen kirjoittaminen näyttäytyy Samuelille terapeutisena, ja samalla se on keino elää. Katkelman 48 ilmaus *jos mieli elää* ja katkelman 49 ilmaus *eräs keino elää* luovat rinnakkain tarkasteltuina kuvaa työn ja vapaa-ajan vastavuoroisesta suhteesta: työ on edellytys elämälle, kun taas kirjoittaminen on tapa elää. Toisaalta katkelman 49 *eräs*-sana viittaa siihen, että kirjoittaminen on Samuelille vain yksi keino elää muiden joukossa. Katkelmassa 31 (alaluku 3.4.) omiin kuvitelmiin uppoutuminen toimii Samuelille myös keinona elää, vaikkakin pakokeinona. Samoin lukeminen vie Samuelin arkitodellisuudesta muihin maailmoihin ja antaa näkökulmia omaan elämään.

Kutsumusdiskurssin näkökulmasta katkelman 49 lause *Se tyydyttää hänessä uinuvaa luovaa viettiä* on erityisen kiinnostava. Samuelissa *uinuu* jotakin sellaista, joka ei vielä ole täysin herännyt. *Uinua*-verbin kuvainnolliset merkitykset 'olla kätkössä' ja 'piillä' implikoivat käännettä Samuelin elämässä (KS 2020 s.v. *uinua*). Kirjoittaminen tarjoaa Samuelille elämän. Samalla kirjoittaminen luo myös siltaa Samuelin ja yhteiskunnan välille. Katkelman 49 verbit *pyrkii laajentumaan, lisääntymään, levittäytymään* luovat vuorovaikutteista suhdetta Samuelin ja yhteiskunnan välille. Aiemmin Samuel on näyttäytynyt passiivisena osapuolena, joka vain asettuu määrättyihin olosuhteisiin (ks. esim.

⁵⁷ Tämä sama katkelma on osittain käsitellyssä myös alaluvussa 3.1.

alaluku 3.4.), mutta katkelmassa 49 kuvataan toisin: *Samuel levittäytyy nyt maailmaan sanomalehtien palstoilla*. Refleksiivijohdoksessa *levittäytyä* kantaverbin *levittää* merkitykset kohdistuvat tekijään itseensä (VISK 2008 § 335, 343). Samuel siis kuvainnollisesti 'hajoaa, säteilee, jakaa ja kuljettautuu laajalle alueelle' (KS 2020 s.v. *levittää*). Verbillä *levittäytyy* on valtavan suuri merkitys teoksen kokonaisrakenteen kannalta, sillä se kuvastaa muutosta Samuelin elämässä. Työdiskurssin näkökulmasta se antaa myös toivoa mahdollisesta kutsumusammattista.

Mäkelä (2002: 51; ks. myös Ahti 1967: 115–117) tarkastelee Samuelin vaiheita kirjailijan omaelämäkerrallisesta näkökulmasta ja mainitsee, että Tehtaan varjossa -teoksen varhaisimmissa käsikirjoituksissa Samuelin harjoittelua kirjoittamisessa kuvataan pitkästi, mutta lopullisesta versiosta nämä kohdat ovat jääneet lähes kokonaan pois. (ks. myös Ahti 1967: 31–32). Tehtaan varjossa -teoksessa ei kuvata kirjoittamisen harjoitteluprosessia toisin kuin varhaisemmissa käsikirjoituksissa, mutta siinä mainitaan kyllä, että sitä mukaa kun Samuel vaurastuu yksin eläessään, hänen kirjahyllynsä sisältö laajenee. Samuel kirjallisuus merkitsee paljon yhä aikuisiälläkin. Lapsuuteni-teoksen loppupuolella, kun sisällissodan jälkeen elämää aletaan pikkuhiljaa taas rakentaa, kuvataan minäkertojan kirjallisen työskentelyn aloittamista:

Siinä huoneessa, kolmen perheen keskellä, aloin yksinäni ja keneltäkään oppia hakematta harjoitella kirjoittamisen taitoa. En syyttänyt ketään. Onneton ei voinut kuulua vihaajien eikä syyttäjien joukkoon. Muistuttajana hän aikoi yrittää kirjoittaa muistiin sellaisia asioita, joita oli todella tapahtunut, mitä hänen ympärillään olevat ihmiset olivat ajatelleet, toivoneet ja tehneet ja minkälaisia seurauksia siitä oli ollut. Ja lisäksi hän kuvitteli, että jos hän löytäisi sen totuuden, miksi ihmisten luoma kurjuus ja murhe elivät, hän ehkä voisi levittää sitä valoaan muillekin, sinnekin missä vallitsi pimeys. (Pekkanen 1995 [1953]: 287–288.)

Yllä oleva katkelma on kiinnostava aineistokatkelmaan 49 nähden, sillä siinäkin esiintyy verbi *levittää* – teoksen minäkertoja levittää valoa pimeyteen. Aineistokatkelmassa 49 Samuel ei levitä vaan *levittäytyy*.

Seuraava katkelma on Tehtaan varjossa -teoksen käsikirjoituksesta – luultavasti nimeltään Samuelin nuoruus –, ja se vastaa mitä todennäköisimmin alaluvussa 3.4. esiintyvää aineistokatkelmaa 31:

Liikkuessaan päivisin verstaassa luuta tai rasvakannu kädessä, mietti hän tulevaisuutta. Tuntiessaan selässään miesten säälivät ja pilkalliset katseet, poikien pahanilkisyyden, pakeni hän ajatustensa salattuun maailmaan. Hänestä tulee kirjailija tai keksijä. Ne olivat korkeimmat ihanteet, mitä hän tiesi elämälleen asettaa. Kuninkaat ja valtiomiehet eivät olleet mitään heidän rinnallaan. – Kaikkien halveksimana, likaisena ja repaleisena hän suunnitteli kirjaa tai uusia keksintöjä. (Ahti 1967: 115–116.)

Aineistokatkelmassa 31 Samuel pakenee kiusaajiensa katseita mielikuvitusmaailmaansa, jossa jopa itse Napoleon tulee juttelemaan hänen kanssaan. Samuel saa kirjallisuudesta turvaa ja valtaa (ks. tarkemmin alaluku 3.4.). Yllä esitetty käsikirjoituskatkelma on kuitenkin Tehtaan varjossa -teokseen nähden poikkeava, koska siinä Samuelilla näyttäytyy työhön liittyviä päämääriä – *hänenstä tulee kirjailija tai keksijä*. Ahti (1967: 115, 133) huomauttaa, että Tehtaan varjossa -teoksen Samuel näyttäytyy passiivisena henkilöahmona juuri sen vuoksi, että hänen aktiivinen kirjoittamisen harjoittelunsa ja kirjoittamiseen liittyvät päämääränsä jäivät lopullisesta teoksesta pois. Ehkä Samuelista siis käsikirjoitusliuskojen alta paljastuisikin samanlainen unelmoija kuin Kalle.

Kallen määrätietoisuus hänen kirjallisissa haaveissaan nousee teoksessa esille usein. Se toimii oikeastaan punaisena lankana läpi teoksen, ja sama punainen lanka kantaa myös läpi Iijoki-sarjan (ks. myös Ylönen 2017: 98–100). Vaikka aiemmin analyysissä on jo tullut esille, että Kallen kirjallisia harrastuksia yleisesti hämmästellään ja niiden nähdään olevan jopa haittana tai esteenä metsätyömiehen uralla (ks. tarkemmin alaluvussa 3.2.), Kallella on kuitenkin ympärillään paljon ihmisiä, jotka tukevat ja kannustavat häntä jatkamaan. Katkelmassa 50 Kalle kertoo äidilleen tulevaisuudenhaaveistaan.

(50) – *Ja tämän romaanin kirjottaja on käyny vain kansakoulun. Nyt Toivo Pekkanen on ihan eturivin kirjailijoita Suomessa... Että suotta se on penskain naureskella ja isän noitua kun minä yritän kirjottaa. – Minulla on, äiti, semmonen **tunne**, että **minä en kuole pöllintekiänä!** En pysty sanomaan, mikä **henki** mulle sitä **kuihkii**... **Tuntuu** ihan kun **oisin käsittämässä jotahi**, jonka tiijän olevan, mutta en ole vielä ihan nähny... **En minä osaa selevittää.** (NS, 232.)*

Katkelmassa 50 Kalle implikoi tulevaisuutensa suuntaa, jota hän ei vielä täysin osaa tai uskalla äidilleen sanallistaa. Verbimuodot *en pysty sanomaan, kuihkii, tuntuu, oisin käsittämässä, tiijän olevan, en ole nähny* ja *en osaa selevittää* ilmaisevat epävarmuutta sekä ennakoivaa aavistusta tulevaisuudesta. Kutsumuksesta viestivät substantiivivalinnat

tunne ja henki. Ilmauksessa minä en kuole pöllintekiänä Kalle rakentaa itselleen toisenlaista ammatti-identiteettiä, joka on metsätyömiehen ammattiin nähden erilainen ja vieras. Puhuessaan Toivo Pekkasesta Kallen kutsumuksena näyttäytyy kirjailijan ammatti. Tarkasteltaessa katkelman kolmea ensimmäistä virkettä voidaanakin nähdä Kallen sanallisesti tunnustelevan, olisiko hänestä kirjailijaksi Toivo Pekkasen rinnalle. Myös seuraavassa katkelmassa (51) näyttäytyy kutsumusammatti kirjailijana:

(51) *"Mitä edellytyksiä vaaditaan kirjailijalta?" on painettu ensimmäisen luvun otsikoksi, ja reunan tyhjässä tilassa lukee pienellä painettuna: "Kirjaileminen sivutyönä." Sitähän olen juuri haaveksinut! Tehdä päivät työtä ja kirjoittaa ylitöinä iltaisin ja pyhäpäivinä... (NS, 280.)*

Katkelmassa 51 tulee esille Kallen haave tehdä päivät työtä lähellä kotia ja kirjoittaa iltaisin. Ilmaukset *kirjaileminen sivutyönä*, *tehdä päivät työtä* ja *kirjoittaa ylitöinä* luovat toisenlaista kuvaa työnteon jaksottamisesta (vrt. alaluku 3.3.). Vaikka Kallella ja Herkolla onkin molemmilla tietyt ajankohdat vuorokaudesta, jolloin he mieluiten työskentelisivät – Kalle iltaisin ja Herkko varhain aamusta –, työtä tehdään kuitenkin silloin, kun sitä on tarjolla. Kevään uittoreissulla Kalle tekee siihenastisen elämänsä pisimmän työvuoron, joka kestää 66 tuntia eli lähes kolme vuorokautta. Reissutyön luonne on erilainen kuin päivätyön, ja vaikka Kalle kuljettaa työreissuilla mukanaan kirjoitusvälineitä, ei kirjoittaminen suuressa miessakissa onnistu. Kirjoittaminen vaatii oman aikansa ja paikkansa. Sama ajatus nousee esille myös Tehtaan varjossa -teoksessa katkelmassa 49: *Jos hän aikanaan olisi mennyt naimisiin, ei hän ehkä koskaan olisi tullut ajatelleeksi kirjoittamista.*

Kalle haaveilee samanlaisesta työnjaosta päivätyön ja kirjoittamisen välillä, jollaista Samuel aikuisiällä toteuttaa. Keskeisenä erona työdiskurssin näkökulmasta on kuitenkin se, että Kalle puhuu *sivutyöstä* ja *ylityöstä*. Kalle määrittää kirjoittamisen työksi siinä missä metsätyökin, kun Samuelille kirjoittaminen vastaa enemmän harrastusta.

Omien haaveiden sanallistaminen viitoittaa Kallelle tietä kohti kutsumusammattia. Kallen tavoitteellisuus ja määrätietoisuus näkyy myös hänen haaveessaan, kuten katkelmasta 52 ilmenee:

(52) *Minun oli ollut pakko huokaista kirjan ostaminen alalleen. En myöskään uskal-
tanut toivoa, että se ostettaisiin Taivalkosken kantakirjastoon. Teos ei kiinnos-
taisi muita, tuskin edes Hoikkalan Kallea, ja siksi en ilkiäisi ehdottaa opettaja
Uskille kirjan hankkimista. En siis vielä vähään aikaan pääsisi lukemaan ja
päättämään tulisiko minusta kirjailijaa. Toinen kysymys oli **aionko kirjaili-
jaksi**, mutta siihenhän **olin tiennyt vastauksen jo vuosia**. **Olinpa** tästä tulevai-
suuden haaveistani **tullut vikuutelleeksi** muillekin, jopa sellaisille jotka eivät
olleet suunnitelmistani vähääkään innostuneet.* (NS, 268–269.)

Toisinaan oman haavekuvan sanallistaminen vaihtuu jo selväksi tavoitteeksi, kuten kat-
kelmia 51 ja 52 vertaillen ilmenee: *olen haaveksinut* (katkelma 51) ja *Toinen kysymys oli
aionko kirjailijaksi, mutta siihenhän olin tiennyt vastauksen jo vuosia* (katkelma 52).
Kalle ei voi tietää, tulisiko hänestä kirjailijaa, mutta keskeistä on katkelmassa 52 *aikoa*-
verbi, joka viestii yrittämisestä – jos Kalle on jotakin päättänyt, niin yrittää (ks. KS 2020
s.v. *aikoa*). Nuoruuden savottojen yksi keskeisimmistä teemoista on tulevaisuuden suun-
nittelu: Kalle näkee tulevaisuutensa olevan täynnä erilaisia mahdollisuuksia. Alaluvuissa
3.3. ja 3.6. tulee esille, että Kalle heittäytyy työhönsä *riehumalla* (ks. verbistä alaluku
3.3.) osittain se vuoksi, että hän kokee tarvetta näyttää muille olevansa ensirivin työmies,
mutta toisaalta kova työnteko kumpuaa ehkä odotuksista ja haaveista tulevaisuutta koh-
taan. Tämä sama ajatus kuvastuu myös kirjailija Kalle Päätalon vuoden 1987 haastatte-
lusta, jossa Päätalo muistelee nuoruutensa syksyä 1938⁵⁸ seuraavasti:

*Silloin minun oli hyvä elää kaikella tavalla. Syksyllä 38, joka oli kaunis, aina
aurinko paistoi, olin pöllimetsässä, lähdin aamulla kuuden aikaan reissuun ja
tein niin, että iltapäivällä kolmen aikaan keitin ens kerran kahvit ja koko se hel-
vetin yhdeksän tuntia tein yhteen mittaan töitä. Ja minä kun kellahtadin sammalille
ja katoitin kun pitkät puut huoju ja taivaalla joku pilvi, mulla oli koko haaveitten
maailma ja koko tulevaisuus edessäni ja minun oli niin lysti olla, että hyvä etten
nauranut ääneen.* (Porvali 2000.)

Kallelle varmasti yksi tärkeimmistä luku- ja kirjoitusharrastuksen tukijoista on Hoikkalan
Kalle, jonka kanssa Kalle vaihtaa kirjoja sekä keskustelee kirjallisuudesta. Kirjojen luke-
minen on kaimoille yhteinen harrastus, ja he myös joutuvat näkemään melkoista vaivaa
harrastuksensa eteen: kirjastoon tehdään neljän peninkulman matka kesäisin jalan ja tal-
visin hiihtäen (ks. esim. Marttinen 1995: 22). Lisäksi kirjojen vaihto sekä lukeminen pitää
tehdä pääosin salassa – kummankaan isä ei pidä tästä mölläriharrastuksesta (ks. myös

⁵⁸ Kuten edellä on tullut ilmi, Nuoruuden savotat -teoksen tapahtumat sijoittuvat kesästä 1936
syksyyn 1937.

Ylönen 2017: 55–56). Kahdessa seuraavassa katkelmassa (53–54) kaimakset vaihtavat ajatuksiaan tulevaisuudenhaaveistaan:

(53) *Itekki olen tietoinen, että **en ole aikaansaapa työmies** ja se isää harmittaa. Isä itehän on kun tulenliekki. Sen lisäksi että **olen hijas ja jäykkäliikkeinen, minun ajatuksetkaa ei taho pysyä työssä...** Mutta **ahneesti olen aina ollu työn laijassa.** – Täytyy sotaväkireissulla katella maalimaa sillä silimällä, että **miten elämän järjestäsi jos sieltä millon selevijää...** **Pääsisi** opiskelemaan. Mullahan on hyvä muisti, ja vaikka isä ei antanu käyvä läpi kansakoulua, niin minusta on silti helepompaa oppia ja käsittää asioita lukemalla... (NS, 70.)*

(54) *Minulla se kans pyörii yhtenäen mielessä, että **jos oppisin kirjottamaan.** En minä ole ajatellu mihinkää herran virkaan pyrkiä, mutta **jos alakasi saaha kirjojutsijaan lehtiin.** **Kehittäsi** niin pitkälle, että **rupejaisi** saamaan kirjottamisesta maksun. **Tekisin** arkipäivät ryskätöitä ja iltasilla ja pyhänaikona **kirjottasin...** (NS, 70.)*

Hoikkalan Kalle ei istu siihen työmiehen muottiin, jollaista hänen isänsä pitää arvossaan ja jollaista hänen kotiselkosissaan yleisesti arvostetaan (ks. alaluku 3.2.). Työmiehenä Hoikkalan Kalle kuvailee itseään ilmauksilla *en ole aikaansaapa työmies, olen hijas ja jäykkäliikkeinen, minun ajatuksetkaa ei taho pysyä työssä* (katkelma 53). Kuitenkin Kallella on myös hyvinä pidettyjä työmiehen ominaisuuksia, sillä hän suhtautuu työntekoon ahneesti, kuten katkelmassa ilmenee: *ahneesti olen aina ollu työn laijassa*. Hoikkalan Kallella on kuitenkin muita ansioita: häntä pidetään selkosten nerona, ja hänen maineensa älykkönä on yleisesti kotiselkosissa ihmisten tiedossa (ks. esim. Pääatalo, Lindén & Louhi 2005: 68–75; Ylönen 2017: 104). Hoikkalan Kalle kertoo tulevaisuudensuunnitelmistaan konditionaalimuotoisilla verbeillä *järjestäsi* ja *pääsisi*. Kallen voi nähdä suhtautuvan tulevaan sotaväkireissuunsa varsin myönteisesti, koska omalta kotipaikkakunnalta pois pääseminen merkitsee uudenlaista vapautta Kallen elämässä. Katkelman 54 kontekstissa Kallella ei ole aietta palata palveluksen jälkeen takaisin kotiin savottatöihin, kuten ilmaus *pääsisi opiskelemaan* osoittaa.

Kun lukijana tuntee Hoikkalan Kallen kohtalon, voi hänen puheissaan nähdä jotakin melankolista.⁵⁹ Kuitenkin tämä melankolisuus kuvastuu vain teoksen kokonaiskontekstin

⁵⁹ Hoikkalan Kallen kohtalo järkyttää niin Kallea kuin lukijaakin. Lukijana olen jäänyt toisinaan pohtimaan, millaisena Hoikkalan Kallen tulevaisuus olisi avautunut, jos hän olisi selviytynyt hengissä niin sotaväkipalveluksesta kuin sodastakin ja olisi päässyt opiskelemaan. Kuten aiemmin

valossa eikä näy yksittäisissä aineistokatkelmissa. Katkelman 53 konditionaali-ilmauksilla implikoidaan tulevaisuutta ja kerrotaan haaveista, mutta samalla ne luovat epävarmuutta. Epävarmuutta ilmaisevat myös sanavalinnat *miten*, *jos* ja *milloin*, jotka jättävät tulevaisuuden vielä ratkaisemattomaksi. Ilmauksessa *jos sieltä millon selevijää* näyttäytyy epävarmuus siitä, selviääkö. Toisaalta tämä epävarmuus voi kummuta myös tilanteen luomasta tunnelmasta, jossa ystävykset jakavat toisilleen melko henkilökohtaisiakin haaveita ja suunnitelmia. Hoikkalan Kallen puheenvuoron jälkeen myös Kalle kertoo omista haaveistaan. Kalle kertoo kirjoittajanhaaveistaan myös monelle muulle toisinaan jopa tahallaan hännäten kuulijaa, mutta kaimalleen hän kertoo suunnitelmistaan ikään kuin hyväksyntää tai neuvoa kysyen. Kalle arvostaa ystävänsä älykkyyttä, ja Hoikkalan Kalle näyttäytyykin Kallelle kirjallisuuden osalta oppimestarina, jota Kalle kuuntelee ja jolta kysyy neuvoa (Ylönen 2017: 102).

Kalle käyttää katkelmassa 54 samanlaisia kielellisiä piirteitä kuin Hoikkalan Kalle edellisessä katkelmassa. Kalle esittää haaveensa ehdollistettuna *jos*-lauseita käyttäen: *jos oppisin kirjottamaan* ja *jos alakasi saaha kirjoituksiaan lehtiin*. Lisäksi konditionaalimuotoiset verbit *oppisin*, *alakasi*, *kehittysi*, *rupejaisi*, *tekisin* ja *kirjottasin* ilmentävät myös ehdollisuutta ja katkelman kontekstissa myös epävarmuutta. Konditionaali määrittää kutsumusdiskurssia kiinnostavista lähtökohdista: Kaimasten sanallistaessa omia haaveitaan he ymmärtävät, että ne ovat vain haaveita ja voivat jäädä toteutumatta. Konditionaalilla ilmaistaan, ettei ole täyttä luottamusta siihen, että haaveet olisivat kaimasten elämäntilanteessa todella mahdollisia saavuttaa (VISK 2008 § 1659).

3.8. Yhteenveto

Tässä alaluvussa käyn kokoavasti läpi analyysin keskeisimpiä tuloksia. Aineistosta aktivoituu seitsemän työdiskurssia: velvollisuusdiskurssi, arvostusdiskurssi, tyyli-, paikka- ja aikadiskurssi, taitodiskurssi, osallisuusdiskurssi, näyttämisdiskurssi sekä kutsumusdiskurssi. Olen jokaisen diskurssin kohdalla (alaluvut 3.1.–3.7.) käsitellyt molempia aineistoteoksia erikseen vertaillen niitä kuitenkin keskenään.

mainitsin Hoikkalan Kallen puheiden melankolisuudesta, on kiinnostavaa ajatella, että kirjailija Kalle Päätalo on sanoittanut hänen ja ystävänsä viimeiset keskustelut ja viimeisen kohtaamisen vasta vuosia myöhemmin.

Velvollisuusdiskurssi näyttäytyy temaattisesti molemmissa aineistoteoksissa hyvin samankaltaisena: sekä Samuelilla että Kallella on perheen vanhimpina lapsina velvollisuus osallistua oman perheensä elannon hankkimiseen, ja työstä tienattu raha on ensisijaisesti perheen yhteistä rahaa. Kerronnan kannalta on kuitenkin kiinnostavaa se, että Tehtaan varjossa -teoksessa työnteon pakonomaisuutta ja välttämättömyyttä tuodaan kielellisin ilmauksin toistuvasti esille, kuten *otettava vastatakseen* (katkelma 2), *on tehtävä* (katkelma 3), *on seisottava* (katkelma 4). Työ on Samuelille välttämätön paha, joka estää Samuelia antautumasta täysin harrastuksilleen, kuten kirjallisuudelle (ks. katkelma 4). Samuelin työskentelyä konepajassa värittää välttämättömyys ja vaihtoehdottomuus. Nuoruuden savotoissa työhön suhtaudutaan toisin: työlle ollaan *ahneita* (ks. katkelmat 11 ja 53). Kalle haluaa ensirivin työmieheksi ja samalla haaveilee kirjailijan ammatista. Läpi teoksen työtä tehdään lähes taukoamatta. Teosten kokonaisrakenteiden näkökulmasta on kiinnostavaa, että välttämättömyys ja vaihtoehdottomuus, jotka Samuelin elämässä ovat kerronnallisesti läsnä läpi teoksen, tulevat Nuoruuden savotoissa esille vasta teoksen viimeisessä luvussa, viimeisillä sivuilla. Nuoruuden savotoissa velvollisuusdiskurssia aktivoivat konditionaalimuotoiset verbit, jotka ilmaisevat pyyntöä tai vetoamista: *tienattaisiin, ei joutusi kokemaan, rupejaisi, järjestäisit ja saisit käyvä* (katkelma 5; ks. VISK 2008 § 1659). Herkko ei myöskään odota Kallen vastaavan, vaan päättää puheensa kehotukseen ja käskyyn *tiehän voileipää ja syö kahvin kansa!* (katkelma 5). Näin ollen Herkon puheenvuoron voisi myös tulkita ikään kuin muistutukseksi Kallen velvollisuuksista perhettään kohtaan.

Arvostusdiskurssi aktivoituu Nuoruuden savotoissa säännöllisesti läpi teoksen, kun taas Tehtaan varjossa -teoksessa se aktivoituu lähinnä teoksen alkupuolella. Diskurssi näyttäytyy aineistoteoksissa hyvin erilaisina: Nuoruuden savotoissa arvostusdiskurssi aktivoituu, kun Kallesta puhutaan metsätyömiehenä. Kallella on työntekijänä sellaisia ominaisuuksia, joita yhteisössä selvästi arvostetaan. Tehtaan varjossa -teoksessa arvostusdiskurssi puolestaan liittyy Samuelin asemaan työyhteisössä, ei niinkään siihen, että Samuelia arvostettaisiin työntekijänä. Arvostusdiskurssin vastakohtana näyttäytyy myös arvostuksen puute, jota molemmissa teoksissa vahvasti ilmaistaan.

Tehtaan varjossa -teoksessa arvostusdiskurssia aktivoivat esimerkiksi sanavalinnat, jotka kuvaavat Samuelin asemaa työyhteisössä, kuten *kurja olento* (katkelma 6), *varmaankin*

hyvin tyhmä (katkelma 6), *asema* (katkelma 7). Samuelin kohdalla on toisaalta huomattava, ettei hän tavoittele esimerkiksi *tunnustusta* työssään, kuten Halme, tai *menestystä*, kuten Eemil (katkelmat 8 ja 9). Hänen arvomaailmansa on erilainen (ks. katkelmat 8–10 alaluvussa 3.2.). Samuel on ihmisten ja yhteiskunnan toimintaa sivusta seurattessaan ymmärtänyt, ettei aineellisten ja maallisten asioiden tavoittelu ole yhteiskunnassa kehitystä ja muutosta edistävä voima. Tämän vuoksi Samuel ei itse pyri tavoittelemaan esimerkiksi korkeampaa palkkaa tai parempaa asemaa yhteiskunnassa.

Nuoruuden savotoissa arvostusdiskurssia aktivoivat Kallen työteliäisyyttä kuvailevat sanavalinnat, kuten *sinnikko ja vankka työmies* sekä *tarttuu työhön kiini eikä meinottele* (katkelma 11), sekä rinnasteiset virkerakenteet, kuten katkelmassa 14: *Töissäsi olet ensirivin miehiä, ja kuitenkin sinulla on muita joutavia vinkeitä*. Kallesta puhutaan usein ensirivin tai eturivin työmiehenä. Kuvainnollisessa kielenkäytössä määritteellä *ensirivin* tai *eturivin* tarkoitetaan niin sanottua parhaiden joukkoa (KS 2020 s.v. *eturivi*), johon myös Kalle nuoresta iästään huolimatta usein sijoitetaan. Nuoruuden savotoissa *työmies*-sanalla on aivan erilainen merkitys kuin Tehtaan varjossa -teoksessa. Katkelmassa 4 (alaluku 3.1.) ilmauksella *He ovat työmiehiä* viitataan laajemmin työläisten joukkoon, ja substantiivi *työmies* kuvaa Samuelin asemaa yhteiskunnassa. Samuelille työmiehenä olo määrittää hänen elämänsä yhteiskunnallisesti, hänen asemaansa luokkajärjestelmässä, (ks. esim. katkelma 4 alaluvussa 3.1.), kun Kalle puolestaan haluaa ensirivin työmieheksi, ja työmiehenä olo näyttäytyy hänelle kunnia-asiana. Kallelle kova työnteko mahdollistaa myös yhteiskunnallisen nousun. Kallelle arvostuksen saaminen työnteon kautta liittyy myös hänen näyttämisen tarpeisiinsa (ks. alaluku 3.6.), joten tältä osin arvostusdiskurssi ja näyttämisdiskurssi limittyvät keskenään. Tuon myös analyysissäni esille sen, että erilaisissa yhteisöissä on erilaisia arvomaailmoja. Tehtaan varjossa -teoksessa kuvataan työväenluokan elämää satamakaupunkiyhteisössä, ja Nuoruuden savotoissa keskiössä on metsätyömiesten yhteisö Koillismaalla.⁶⁰

Tyyli-, paikka- ja aikadiskurssi muodostavat yhdessä omanlaisensa kokonaisuuden. Nuoruuden savotoissa aktivoituu tyyli- ja paikkadiskurssi, jonka vastaparina toimii Tehtaan

⁶⁰ Nuoruuden savotoissa Kalle matkustaa Ouluun hankkiakseen uudet pyhävaatteet ja isälleen maalipensselin. Kallella on tälle Oulun-reissulle muitakin suunnitelmia, kuten kuunnella kaupunkilaisten ja ylemmän luokan kielen käyttöä voidakseen itse kirjoittaa kaupunkiin sijoittuvia kertomuksia. Kallen kaupunkikuvaus on kiinnostava. Yksin matkustaessaan hän kokee erottuvansa joukosta ja olevansa ulkopuolinen, kaupunkiin vääränlainen.

varjossa -teoksessa aktivoituvaa paikkadiskurssi. Siinä missä Kalle *tekee* työtä, Samuel *menee* työhön. Aikadiskurssi puolestaan kietoutuu osaksi tyyli- ja paikkadiskurssia luoden aineistoteoksissa toisistaan poikkeavaa kuvaa työajasta.

Tyylidiskurssi aktivoituu Nuoruuden savotoissa, kun teoksessa puhutaan Kallen tavasta tehdä työtä. Diskurssia aktivoivat pääsääntöisesti verbit, joilla kuvataan työntekoa. Metsämiehen työ on fyysistä työtä, joten työntekoa kuvaavat verbit kuvaavat niin ikään fyysisyyttä mutta myös heittäytymistä ja suhtautumista työhön. Tyylidiskurssissa keskiössä on se, millä tavalla työtä *tehdään*. Diskurssia aktivoivat sellaiset verbit, jotka kuvaavat fyysistä ilmaisua, voiman käyttöä ja heittäytymistä työhön. Tällaisia verbejä ovat muun muassa *riehua*, *tempoa*, *kahmia*, *heilua* ja *hyökätä* (katkelmat 17–20). Kutsun tällaisia verbejä yleisesti riehumisverbeiksi, koska näiden verbien merkitykset työnteon kontekstissa ovat samankaltaisia. Tehtaan varjossa -teoksessa työntekoa itsessään ei juuri kuvata, vaan työllä on verbivalintojen näkökulmasta paikan tarkoite. *Työ*-sana esiintyy usein lauseympäristöissä, joissa sillä on paikkaa ilmaiseva tarkoite, jolloin *työhön mennään* ja *työstä tullaan* (katkelmat 21, 23, 24, 26) Näiden illatiivi- ja elatiivimuotojen lisäksi aineistossa esiintyy myös inessiivimuotoja, kuten *olla työssä* (katkelma 25). Toistuu säännöllisesti nämä menemistä ja tulemistä ilmaisevat verbit luovat kuvaa Samuelin elämän säännönmukaisuudesta. *Työ*-sanana yhteydessä esiintyy usein myös *tehdä*-verbi (esim. katkelma 27), joka toistuu kuvaa työn rutiinomaisuutta. Nesessiivirakenteeseen *on tehtävä* liittyy velvollisuuden ja välttämättömyyden kokemus. Työaika määrittyy Tehtaan varjossa -teoksessa hyvin tarkkarajaisena, eikä siihen juuri voi itse työntekijänä vaikuttaa. Tehdas esitetään teoksessa personifioituna (ks. katkelma 28). Tehdas luo varjon Samuelin elämän ylle, ja näin ollen työ näyttyy erityisen kahlitsevana. Tätä työn kahlitsevaa luonnetta ylläpidetään välttämättömyyttä ja pakkoa ilmaisevilla verbirakenteilla (ks. alaluku 3.1.). Aikadiskurssi kietoutuu myös osaksi paikkadiskurssia, kuten *täytyi rientää vain työhön* (katkelma 22). Nuoruuden savotoissa työaika näyttyy suurpiirteisempänä, koska työt ovat eri vuodenaikoina vaihtelevia urakatöitä.

Osallisuuskurssissa työ vahvistaa osallisuuden kokemusta ja sitoo osaksi yhteisöä, kun työn puute tai työhön kykenemättömyys puolestaan aiheuttaa ulkopuolisuutta. Osallisuuskurssi aktivoituu molemmissa aineistoteoksissa säännöllisesti ja on temaattisena näkökulmana hyvin laaja. Tehtaan varjossa -teoksessa osallisuuskurssia aktivoivat erilaiset arvottavat substantiivivalinnat, kuten *köyhälistöperhe* ja *kurjalistoperhe* (katkelma

30), sekä yhteisöllisyyttä korostavat sanavalinnat, kuten *heidän kaikkien yhteinen kaupunki* (katkelma 34). Diskurssia aktivoivat myös verbivalinnat, kuten *vaatia* ja *anoa* (katkelma 30). Nuoruuden savotoissa osallisuuskurssia aktivoivat verbivalinnat, kuten *haukkua* ja *laahata* (katkelma 38), passiivin käyttö, liioittelu ja yhteisöllisyyttä kuvaavat sanavalinnat, kuten *porukka* (katkelma 36) ja *sakki* (katkelma 37).

Tehtaan varjossa -teoksessa esitetään kiinnostavasti, kuinka yhteiskunnalliset lainalaisuudet aiheuttavat yhteiskunnallisen laskun sekä nousun. Hierarkian portailla tapahtuva lasku ja nousu perustuvat yhteiskuntaluokkien rakentumiseen kerroksittain, kuten katkelmassa 30 (alaluvussa 3.4.) esitetään: *toiset ovat aina ylempänä ja etevämpiä*. Myös verbit *anoa* ja *vaatia* (katkelma 30) kuvastavat osallisuuskurssin näkökulmasta asemaa yhteiskunnassa. Samuelin kohdalla on erityisen kiinnostavaa se, että vaikka hän on tehdastyöläinen, hän ei kuitenkaan samaistu työläisyhteisöön. Työläiset eivät Samuelin mielestä edusta sen parempia arvoja kuin porvaristokaan molempien tavoitellessa vain aineellista hyvää. Samuelille kehitys merkitsee sivistystä, eikä hän moniltakaan osin jaa yhteisönsä määrittelemiä arvoja (ks. myös alaluku 3.2.). Kuitenkin tuon analyysissa esille Samuelin elämäänsä liittyvän dilemman, jossa hän on riippuvainen esimerkiksi palkastaan ja työstään voidakseen ylläpitää arvomaailmaansa ja käyttää vapaa-aikansa lukemiseen ja kirjoittamiseen, arvostamaansa ajatustyöhön. Katkelma 34 (alaluvussa 3.4.) on poikkeava teoksen kokonaiskontekstin näkökulmasta, koska siinä Samuelin työ näyttäytyy merkittävänä juuri sen vuoksi, että hän kokee yhteenkuuluvuutta muiden työmiesten joukossa sekä koko koneistossa. Samuel ikään kuin oivaltaa myös oman merkityksensä työntekijänä sukupolvien ketjussa, vaikkei varsinaisesti sovikaan työkaluviilaajan ammattiin. Toisaalta Samuel löytää myöhemmin oman kutsumuksensa (ks. alaluku 3.7.).

Nuoruuden savotoissa nousee keskeiseksi se, että vaikka ulkopuolisuuden tunteet ja kokemukset värittävät Kallen nuoruutta monestakin eri näkökulmasta (ks. esim. Ylönen 2017: 26–28, 38–40, 78–82), työn kautta Kalle kuitenkin liittyy osaksi yhteisöään. Arvostettuna metsätyömiehenä Kallella on oma paikkansa yhteisössä. Toisaalta osallisuuskurssi liittyy Kallen kohdalla olennaisesti näyttämiskurssiin, sillä kovalla työllä ja työssä riehumisella (ks. alaluku 3.3.) Kalle hakee paikkaansa työyhteisössä. Työhön kykenemättömyys luo ulkopuolisuutta, ja tästä Kallella on isänsä sairauden ajoilta kokemusta. Katkelmassa 38 (alaluku 3.4.) ulkopuoliseksi joutumista kuvastavat passiivimuotoiset verbit *on haukuttu*, *naurettu* ja *laahattu*.

Taitodiskurssi aktivoituu, kun työstä puhutaan työnteon taidon näkökulmasta. Nuoruuden savotoissa taitodiskurssi aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen, ja Kallen työyhteisössä metsämiehen ammattitaidolle annetaan suurta arvoa (ks. lisää alaluku 3.2.). Taitodiskurssia aktivoivat substantiivilausekkeet, kuten *vanhan ammattitaidon ja vuolemistaitoa* (katkelma 39), sekä verbivalinnat, kuten *olin oppinut tekemään* (katkelma 41) ja *olin joutunut ihastelemaan* (katkelma 39). Samoin taitodiskurssi aktivoituu myös Tehtaan varjossa -teoksessa, mutta huomattavasti harvemmin kuin Nuoruuden savotoissa. Samuelin työntekoa ei teoksessa juurikaan kuvata (ks. myös alaluku 3.4.), joten on luonnollista, ettei työn tekemisen taito ole yleisimmin esiintyviä näkökulmia teoksessa. Tehtaan varjossa -teoksessa taitodiskurssia aktivoivat esimerkiksi verbivalinnat *syventyy mittailemaan ja viilailemaan* (katkelma 42).

Taitodiskurssissa tulee esille asetelma oppi-isästä ja kisällistä. Kallen isän ollessa sairana ja poissa kotoa Kalle kulkee savottareissuilla usein Hiltu-Jakin matkassa. Kalle puhuu Hiltu-Jakista usein ”toisena isänään”, ja tämä on ollut Kallelle myös tärkeä esikuva ja oppi-isä työssä. Samoin Tehtaan varjossa -teoksessa Samuel valitaan työkaluviilaajan apulaiseksi, ja hän pääsee työkaluviilaaja Halmeen oppiin. Samuelin työtä kuvataan ilmauksella *taitoa kysyvää tarkkuustyötä* (katkelma 42). Taito on saatu Samuelia edeltävän työkaluviilaajan opissa ja luultavasti hyvin pitkäkestoisella harjoittelulla. Työkaluviilaajana toimiessaan Samuel jakaa omalle oppipojalleen sitä taitotietoa, jota itse nuorempana mestari Halmeelta sai. Tehtaan varjossa -teoksen osalta käsittelen tätä oppi-isä-kisälli-asetelmaa myös osallisuusdiskurssin näkökulmasta, koska päästessään työkaluviilaajan apulaiseksi Samuel ennen kaikkea hyväksytään osalliseksi työyhteisöön. Nuoruuden savotoissa esiintyvillä verbivalinnoilla *oppia* ja *kasvaa* (katkelma 41) on tärkeä merkitys taitodiskurssin näkökulmasta, sillä ne kuvaavat ammattitaidon kehittymistä ja samalla sitä, että työhön kasvetaan. Tämä näkökulma on yksi keskeisimpiä tutkimustuloksiani kandidaatintutkielmassani (Laaninen 2018). Seitsemässä veljeksessä työhön kasvamisen näkökulma on keskeinen siitä syystä, että veljesten suhtautuminen työntekoon ja työstä puhumisen tavat muuttuvat merkittävästi heidän kasvaessaan aikuisiksi. *Oppia-* ja *kasvaa-*verbeillä osoitetaan, että ammattitaitoa kehitetään, viedään eteenpäin. Samoin Tehtaan varjossa -teoksessa verbivalinta *kasvattaa* (katkelma 32 alaluvussa 3.4.) syventää oppimisen merkitystä. Tällöin työn oppimiseen sisältyy laajasti myös yhteisön toimintatapojen ja erilaisten arvojen omaksumista (ks. KS 2020: s. v. *kasvattaa*).

Näyttämisdiskurssi aktivoituu aineistossa silloin, kun työntekoon liittyy tarve tai halu näyttää, jopa kostaa. Nuoruuden savotoissa näyttämisdiskurssi aktivoituu säännöllisesti läpi teoksen ja muodostaa näin myös keskeisen temaattisen näkökulman. Diskurssia aktivoivat substantiivilausekkeet, kuten *työhullun maineeseen* (katkelma 45), *ensirivin pölintekijöitä* (katkelma 46) ja *työntuloksissa* (katkelma 47), sekä verbivalinnat *yritimme* (katkelma 46), *emme pärjänneet* (katkelma 46) ja *hävesimme* (katkelma 47). Tehtaan varjossa -teoksessa diskurssi aktivoituu Samuelin kohdalla vain kerran, hänen työuransa alkupuolella. Diskurssia aktivoivat verbivalinnat, kuten *iloitsivat* ja *kohota*, substantiivivalinnat *mies* ja *herrakseen* sekä konditionaalin käyttö (katkelma 44).

Samuelin tarve näyttää ja kohota kiusaajiensa yläpuolelle, *heidän herrakseen* (katkelma 44), liittyy kostamisen haluun. Katkelmassa 44 esiintyvät konditionaalinmuotoiset verbit, kuten *tulisi, näyttäisi, tulisi kohoamaan, saisivat nähdä*, ilmentävät Samuelin kostamishaaveita, jotka eivät kuitenkaan konkretisoidu todellisuudessa. Kallen tarve näyttää ja hänen tarpeensa pyrkiä eturivin työmieheksi liittyvät lähimenneisyyden vaikeisiin aikoihin, jolloin hänen isänsä oli sairaana ja muu perhe joutui riippuvaiseksi yhteiskunnan avusta. Kallen kohdalla näyttämisen tarpeeseen ei liity ajatusta kostamisesta, mutta molemmissa aineistoteoksissa näyttämisdiskurssin taustalla kuitenkin on nöyryytys ja kokemus ulkopuolisuudesta. Nuoruuden savotoissa näyttämisdiskurssiin liittyy myös kilpailuasetelma, jota aktivoivat muun muassa verbivalinnat *yritimme, emme pärjänneet, sinnittelimme, ei pärjätä, ei ollut vaikeuksia pärjätä, pärjätä* ja *tuskittelin* (katkelma 46).

Kutsumusdiskurssissa työstä puhutaan kutsumuksena ja tulevaisuuden haaveena. Nuoruuden savotoissa yhtenä keskeisenä teemana on tulevaisuuden suunnittelu ja erilaiset tulevaisuuden haaveet. Kalle haaveilee kirjoittamisesta työnä ja ottaa ensimmäisiä määrätietoisia askeleita kohti unelmaansa. Myös Samuel lukee paljon kirjallisuutta koko nuoruutensa ajan ja aikuisiällä myös kirjoittaa sanomalehtiin. Kiinnostus kirjallisuuteen ja kirjoittamiseen yhdistää Samuelia ja Kallea merkittävästi, ja molempien kohdalla kirjoittamisesta voi puhua kutsumuksena. Keskeisenä erona työdiskurssin näkökulmasta teosten välillä on se, että Samuelille kirjoittaminen ei merkitse työtä, ja Kalle puolestaan toivoo saavansa kirjoittamisesta työn itselleen. Kutsumusdiskurssia aktivoivat Tehtaan varjossa -teoksessa muun muassa verbivalinnat, kuten *pyrkii laajentumaan, tyydyttää* ja *purkautua* (katkelma 49). Nuoruuden savotoissa diskurssia aktivoivat samoin verbivalinnat, kuten

kuihkii, tuntuu, oisin käsittämässä (katkelma 50) ja *olen haaveksunut* (katkelma 51) sekä esimerkiksi konditionaalin käyttö (katkelmat 53 ja 54).

Näen ystävyys Hoikkalan Kallen kanssa näyttäytyvän Kallelle yhtenä tärkeimmistä tienviitoittajista kirjoittamishaaveissa. Kalle arvostaa ystävänsä älykkyyttä, ja Hoikkalan Kalle näyttäytyykin Kallelle kirjallisuuden osalta oppimestarina, jota Kalle kuuntelee ja jolta kysyy neuvoa (Ylönen 2017: 102). Katkelmissa 53 ja 54 ystäväysten jakaessa haaveitaan ja tulevaisuudensuunnitelmiaan konditionaalimuotoja käyttäen, kuten *oppisin, alakasi, kehittyisi, rupejaisi, tekisin ja kirjottasin*, he kenties ymmärtävät, että ne ovat vain haaveita ja voivat jäädä toteutumatta.

4. PÄÄTÄNTÖ

Olen nyt tutkinut pro gradu -tutkielmassani työdiskursseja eli työstä puhumisen tapoja ja työlle annettuja merkityksiä Toivo Pekkasen Tehtaan varjossa -teoksessa sekä Kalle Pää-talon Iijoki-sarjaan kuuluvassa teoksessa Nuoruuden savotat. Tehtaan varjossa -teoksessa kuvataan päähenkilön Samuelin elämää tehdastyöläisenä sisällissodan jälkeisinä vuosina, ja Nuoruuden savotat puolestaan sijoittuu ajallisesti sarjan minäkertojan Kallen nuoruus-vuosiin 1930-luvulla. Tarkasteluni kohteena ovat olleet fiktiiviset henkilöhahmot, jotka etsivät omaa paikkaansa yhteisössä ja yhteiskunnassa ja sijoittuvat siihen pitkälti työn kautta. Teosten nimet tuovat esille kaksi erilaista työmiljöötä, tehdas- sekä savottamil-jöön, ja näitä keskenään vertaillen olen luonut kuvaa työn merkityksistä eri ihmisille eri-laisissa yhteisöissä eri aikoina.

Aineistoni läpikäymisessä olen hyödyntänyt lähilukua, jolla viitataan nykypäivänä väl-jästi kaikkeen huolelliseen ja ymmärtävään kaunokirjallisen teoksen tulkintaan. Keskeistä lähiluvussa on useaan kertaan tapahtuva lukeminen sekä dialogi tekstin ja lukijan välillä. Toisto mahdollistaa sen, että tarkasteltava tutkimuskohde pysyy koko ajan samana, mutta lukemistapa voi kuitenkin eri lukemiskertojen välissä muuttua. (Pöysä 2010: 331, 338–340; ks. alaluku 2.3.). Tutkimusmenetelmänä olen hyödyntänyt Faircloughin (1995 [1989]: 109–168) kriittisen diskurssianalyysin mallia.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä kysyn ”Mitä työdiskursseja aineistosta aktivoituu, ja millaisia puhumisen tapoja sekä merkityksiä näihin diskursseihin sisältyy?” Diskurs-seilla tarkoitan tapaa hahmottaa ja jäsentää maailmaa kielen avulla (ks. esim. Pietikäinen 2000: 192). Näin ollen eri työdiskurssit luovat kuvaa siitä, millaisista näkökulmista työstä puhutaan ja millaisia merkityksiä työ saa osakseen. Alaluvussa 2.3. tuon esille, että dis-kurssit syntyvät teosten kokonaiskuvan ymmärtämisen, tulkinnan ja eläytymisen kautta, ja näiden teoksista esille nousevien merkityskokonaisuuksien pohjalta olen nimennyt mo-lemmille aineistoteoksille yhteiset diskurssit. Olen eristänyt aineistostani seitsemän työ-diskurssia. Ne ovat velvollisuusdiskurssi, arvostusdiskurssi, tyyli-, paikka- ja aikadis-kurssi, osallisuusdiskurssi, taitodiskurssi, näyttämisdiskurssi ja kutsumusdiskurssi (ks. alaluvut 3.1.–3.8.). Olen nostanut juuri nämä diskurssit tarkasteluun sen vuoksi, että ne toistuvat aineistossa säännöllisesti rakentaen teosten kerronnallista maailmaa ja ne luovat vuoropuhelua aineistoteosten välille (ks. lisää alaluku 2.3.). Luvussa 3 olen tuonut esille,

että tutkielmani työdiskurssit limittyvät keskenään (ks. myös Saviniemi 2015: 243; Heikkinen 2021: 77–78), mutta en varsinaisesti kuitenkaan tarkastele, mitkä diskurssit limittyvät keskenään ja kuinka usein (vrt. esim. Heikkinen 2021: 78). Olen kuitenkin analyysissäni aineistokatkelmien kohdalla aina maininnut, jos tarkastelen samaa aineistokatkelmaa eri työdiskurssien yhteydessä.

Työhön liittyvät merkitykset nousevat esille aineistosta, mutta ne eivät kuitenkaan ole kielijärjestelmään automaattisesti kuuluvia merkityskompetensseja, vaan ne saavat muotonsa vasta kontekstin valossa (Lehtonen 2000: 26). Tutkielmani aineisto on ikään kuin raakamateriaalia, josta merkitykset syntyvät kohdatessaan kontekstin ja lukijan (ks. Lehtonen 2000: 213; ks. myös Mikkonen 2014: 65–67). *Kontekstin* ja *lukijan* käsitteitä avaen tarkemmin alaluvussa 2.2.

Toisessa tutkimuskysymyksessä kysyn ”Millaiset kielelliset piirteet näitä diskursseja aktivoivat?” Tässä kohden olen tarkastellut kielellisiä piirteitä Faircloughin mallin mukaisesti sanaston, kieliopin sekä tekstirakenteiden näkökulmasta (Fairclough 1995 [1989]: 110–112). Sanaston osalta olen kiinnittänyt huomiota sanavalintojen merkityksiin ja toisaalta sellaisiin sanavalintoihin, joiden taustalta voi nähdä asenteellisuutta tai halua vaikuttaa kielellisin keinoin. Sanaston osalta olen tarkastellut myös verbivalintoja. Kieliopin osalta olen tarkastellut muun muassa lauserakenteiden pääluokkaa sekä sellaisia lauserakenteita, jotka toistuvat aineistossa usein. Kieliopillinen tarkastelu tuo syvyyttä sanaston tarkasteluun, sillä se tuo näkyväksi muun muassa erilaisia valtasuhteita (ks. esim. alaluku 3.4.). Tekstirakenteiden tarkastelu liittyy tutkielmassani siihen, että yksittäiset aineistokatkelmat liittyvät osaksi laajempaa tekstiyhteyttä (ks. *kontekstin* käsite alaluvusta 2.2.). Analysoidessani yksittäisiä aineistokatkelmia olen huomionut niiden yhteyden muihin tekstin osiin. Toisaalta tekstirakenteiden tarkastelu yhdistää sanaston ja kieliopin tarkastelun siinä mielessä, että toisinaan puhumisen tapa voi yhden aineistokatkelman aikana selvästi muuttua (ks. esim. alaluku 3.1. katkelma 5).

Faircloughin (1995 [1989]: 26, 109–166) kriittisen diskurssianalyysin mallissa tekstin tarkasteluun liittyy kolme eri tasoa: kuvauksen (*description*), tulkinnan (*interpretation*) ja selittämisen (*explanation*) taso. Kuvauksen tasolla olen tuonut näkyväksi, millaisia sanastollisia, kieliopillisia ja tekstirakenteellisia kielellisiä piirteitä aineistossa esiintyy (kuten yllä on esitetty). Tulkinnan tasolla olen puolestani nostonut esille erilaisia työhön

liittyviä merkityksiä. Näiden merkitysten pohjalta olen myös nimennyt aineistosta aktivoituvat työdiskurssit. Selittämisen taso näyttäytyy tutkielmassani siinä, että olen pyrkinyt löytämään syitä, jotka vaikuttavat näiden työdiskurssien taustalla. Analyysissäni (luku 3) olen liikkunut vapaasti näiden tekstin tarkastelun tasojen välillä.

Kandidaatintutkielmassani (Laaninen 2018) keskeiseksi tutkimustulokseksi nousee se, että kokemus osallisuudesta omassa elinyhteisössä sekä laajemmin yhteiskunnassa syntyy pitkälti työn kautta. Samoin työ luo osallisuutta myös Nuoruuden savotoissa sekä Tehtaan varjossa -teoksessa (ks. alaluku 3.4.). Kalle kokee monella elämänsä osa-alueella jäävänsä ulkopuoliseksi (ks. Ylönen 2017: 26–28, 38–40, 78–82), mutta töissään metsätyömiehenä hän kokee olevansa toisten joukossa tasavertainen ja pystyvänsä työhön siinä missä muutkin. Näin ei ole kuitenkaan aina ollut, vaan Kalle on sitkeällä työnteolla päässyt ensirivin työmiehen maineeseen (ks. alaluku 3.2.). Myös Samuelin kohdalla työ – tai paremminkin työn tarjoama asema – mahdollistaa osallisuuden kokemuksen, mutta Samuelin kohdalla on huomattava, ettei hän moniltakaan osin samaistu työläisyhteisöön (ks. alaluku 3.4.). Samuelille palkkatyö mahdollistaa yhteiskunnallisen vaikuttamisen (ks. alaluku 3.7.). Kuitenkin yhteisön ja yhteiskunnan odotukset voivat olla myös rajoittavia. Samuel työskentelee tehtaassa, koska hänellä ole muutaakaan vaihtoehtoa (ks. esim. katkelma 4 alaluvussa 3.1.), ja Kallen kirjalliset haaveet puolestaan jakavat kiivaasti mielialpiteitä savottamiesten yhteisössä (ks. katkelmat 13–15 alaluvussa 3.2.). Kuitenkaan Kalle ei luovu haaveistaan, vaan jatkaa sitkeästi yrittämistä.

Molemmista aineistoteoksista kuvastuu oman valinnan tärkeys yhteiskunnallista muutosta edistävänä voimana. Samuel olisi voinut jäädä tehdastyöhön koko loppuelämäkseen⁶¹ ja mennä Elsan kanssa naimisiin, kuten heidän lähipiirinsä odotti, ja tällöin hän ei omien sanojensa mukaan ehkä olisi tullut ajatelleeksi kirjoittamista. Samoin Kalle olisi voinut valita toisin, kuunnella enemmän isänsä neuvoja ja jäädä työhön, joka todennäköisimmin olisi tuonut leivän pöytään. Sekä Samuel että Kalle kuitenkin molemmat omilla tavoillaan valitsevat itse omat polkunsä ja seuraavat kutsumustaan. Samuelin elämän

⁶¹ Tässä tulkitsen Tehtaan varjossa -teosta omaelämäkerrallisena teoksena ikään kuin Lapsuuteniteoksen tavoin. Näin ollen Samuelista tulisi tulevaisuudessa kirjailija. Kuten jo analyysissäni mainitsen, niin varhaisemmissa käsikirjoitusvaiheissa Tehtaan varjossa -teoksen nimi oli Samuelin nuoruus. Olen tuonut jo aiemmin esille sen, että nämä teokset – Lapsuuteni ja Tehtaan varjossa – monella tavoin täydentävät toisiaan, jolloin niitä on myös kiinnostavaa tarkastella teosparina. (Ks. esim. Ahti 1967: 31–32.)

kohdalla emme tietenkään tiedä jatkosta, mutta katkelman 49 (alaluku 3.7.) perusteella voidaan tulkita, että kirjoituksillaan Samuel tulee vaikuttaneeksi monien ihmisten elämään. Kallen tulevaisuus kirjailijana puolestaan avautuu Iijoki-sarjan myöhemmistä osista, mutta kutsumustaan Kalle seuraa määrätietoisesti jo Nuoruuden savotoissa (ks. alaluku 3.7.).

Kandidaatintutkielmassani (Laaninen 2018) olen nimennyt diskurssit sen mukaan, millaisesta työstä on kyse ja millaisia puhumisen tapoja työnteekoon liittyy. Kandidaatintutkielmani työdiskursseista yhteisödiskurssi sekä kutsumusdiskurssi esiintyvät sisällöiltään hyvin samankaltaisina myös tässä tutkielmassani. Lisäksi olen nimennyt nämä diskurssit lähes samoin osallisuusdiskurssiksi ja kutsumusdiskurssiksi. Seitsemässä veljeksessä kutsumusdiskurssissa on keskeistä veljesten suhtautuminen työhön: työ nähdään *vallan hauskana* työnä tai *halutyönä*. Työ on siis veljeksille innostavaa, ja he tekevät sitä mielellään. Tässä tutkielmassa kutsumusdiskurssiin yhdistyy lisäksi haaveilu ja tulevaisuuden suunnittelu. Joka tapauksessa työdiskurssien samankaltaisuus näiden kahden tutkielman välillä on kiinnostavaa, ja näitä tutkielmia vertaillen havainnollistuu ajatus diskurssien sitkeydestä ja periytymisestä sukupolvelta toiselle (ks. esim. Pietikäinen & Mäntynen 2019: 61).

Näkisin kriittisen diskurssianalyysin sopivan hyvin kaunokirjallisen aineiston tutkimiseen, koska kaunokirjallisten tekstien lähempi tarkastelu kriittisen diskurssianalyysin keinoin tuo näkyväksi, millaisilla kielellisillä piirteillä merkitykset syntyvät ja millaisia diskursseja nousee esille. Toisaalta haasteeksi voi muodostua kaunokirjallisen aineiston laajuus ja rajauksen ongelma. Juhilan ja Suonisen mukaan (1999: 241) yksi kriittisen diskurssianalyysin haasteista on juuri aineiston rajaaminen, ja tätä varten olisi hyödyllistä erottaa varsinainen analysoitava aineisto koko aineistosta. Omassa tutkielmassani olen toiminut juuri näin analysoidessani vain 54 aineistokatkelmaa. Muuta aineistoa ei voi kuitenkaan jättää täysin sivuun, koska aineistoteokset kokonaisuudessaan vaikuttavat yksittäisten aineistokatkelmien tulkintaan. Vaikka olen analysoinut vain pientä rajattua osaa koko aineistostani, olen kuitenkin pyrkinyt ottamaan jokaisen aineistokatkelman kohdalla kontekstin huomioon. Rajauksen apuna olen hyödyntänyt kirjallisuudentutkimukseen kuuluvaa lähilukua (ks. alaluku 2.3.).

Aineistoni on laajuudeltaan lähes 800 sivua, joten on aiheellista pohtia, onko lähilukuun perustuva rajausta riittävä. Työnteon tematiikka on molemmissa aineistoteoksissani niin keskeisessä osassa, että on selvää, ettei kaikkia työhön liittyviä merkityksiä voi nostaa tarkastelun kohteeksi. On todennäköistä, että toinen tutkija nostaisi esille myös muita työdiskursseja. Diskurssit syntyvät teosten kokonaiskuvan ymmärtämisen, tulkinnan ja eläytymisen kautta (ks. alaluku 2.3.). Tässä tutkielmassa eristämäni diskurssit ovat kuitenkin niin keskeisiä ja toistuvia aineistoteosten kerronnassa, ettei niitä voi sivuuttaa. Aineistosta olisi ollut mahdollista eristää useampia aladiskursseja: näyttämisdiskurssin aladiskursseiksi olisi voinut eristää esimerkiksi kilpailudiskurssin ja kostamisdiskurssin (ks. alaluku 3.6.). Aladiskurssit olisivat tehneet analyysistä ehkä yksityiskohtaisempaa, mutta toisaalta tämän tutkielman laajuus huomioden olisi analyysi voinut jäädä huomattavasti suppeammaksi, jos diskursseja olisi ollut useampi. Tässä tutkielmassa eristämäni seitsemän työdiskurssia ovat mahdollistaneet aineistoteosten keskinäisen vertailun ja vuoropuhelun.

Aineistoteokseni ovat olleet kiinnostava pari: niissä on paljon yhteistä, mutta varmasti sitäkin enemmän eroavaisuuksia. Kiinnostuin alun perin siitä, kuinka Kalle samaistui Samueliin ja ikään kuin peilasi omaa elämäänsä Samuelin kokemuksia vasten. Kalle huomasi, että heidän lapsuutensa ja nuoruutensa on ollut hyvin samankaltaista, vaikka Samuel elikin aivan erilaisessa ympäristössä kuin Kalle. Kaikista suurimpana erona Kallen ja Samuelin välillä näkisin sen, että Kallella on työhön liittyviä tavoitteita ja haaveita – hän haluaa edetä ja kehittyä työssään. Samuelille taas riittää, että hänellä on työ, vaikkakin vain sellainen, jota toisinaan jopa vihaa. Kallelle työ merkitsee mahdollisuutta: työ toimii ponnahduslautana elämässä eteenpäin. Samuelin tehdastyö kahlitsee, mutta toisaalta työnteko mahdollistaa hänelle vapautensa vapaa-ajalla. Kaarina Naski (1984) kirjoittaa lehtiartikkelissaan ”Päätalon pyhiinvaellusmatka Toivo Pekkasen kaupunkiin” Päätalon ja Pekkasen kirjallista tuotantoa yhdistävän vilpittömyys, objektiivisuus ja työn kunnioittaminen. Eroavaisuuksiakin löytyy: Päätalon luomat henkilöhahmot selviytyvät vaikeuksistaan ronskin huumorin avulla, kun taas Pekkasen vakavuus ja usko huomiseen tarjoavat toisenlaisen tarkastelutavan ja toisenlaisen filosofisen ulottuvuuden.⁶² Tämän

⁶² Herajärvi (2003: 73) esittää, että Pekkasen novellikokoelma *Mies ja punapartaiset herrat* on kirjailijan muuhun tuotantoon nähden poikkeava, koska siinä on jopa hiukan huumoria.

lisäksi Päätaalo puhuttelee vetoavasti lukijaa, pientä ihmistä, kun taas Pekkanen vetoaa koko ihmiskuntaan. (Naski 1984.)

Mahdollisia jatkotutkimusaiheita ajatellen olisi kiinnostavaa tutkia aineistoteosteni Tehtaan varjossa ja Nuoruuden savotat käsikirjoituksia ja verrata niitä toisiinsa. Kuten olen jo aiemmin maininnut (esim. alaluvussa 3.3.), lopullisesta Tehtaan varjossa -teoksesta on jätetty pois lähes kaikki kirjailijaksi pyrkimistä ja kirjoittamista sisältävä kerronta. Tämä puoli Samuelista on kuitenkin esillä teoksen varhaisemmissa käsikirjoituksissa (ks. esim. Ahti 1967: 113–115, 133). Samoin olisi kiinnostavaa tarkastella Nuoruuden savotat -teoksen eroavaisuuksia sen varhaisempaan käsikirjoitukseen nähden. Ainakin kutsumusdiskurssin näkökulmasta käsikirjoitusten vertailu voisi tuoda Samuelia ja Kallea entistä enemmän yhteen. Lisäksi olisi kiinnostavaa tarkastella työdiskursseja laajemmin suomalaisesta kaunokirjallisuudesta ja tarkastella, miten työstä puhumisen tavat nykykirjallisuutta lähestyttäessä muuttuvat.⁶³ Samuelille kirjoittaminen ei merkinnyt työtä, vaikka hän aikuisiällä kirjoittikin sanomalehtiin. Kirjoittaminen näyttäytyi Samuelille kutsumuksena ja loi merkityksen hänen elämälleen – kuitenkin työn ja vapaa-ajan ero oli tarkkarajainen. Kiinnostavaa olisi ylipäätänsä tarkastella, mitä kaikkea *työllä* nykypäivänä tarkoitetaan – niin kaunokirjallisuudessa kuin muissakin teksteissä – ja millaisia polkuja nykyajan kirjallisuuden henkilöhahmot valitsevat. Diskurssien sitkeyden vuoksi on luultavaa (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2019: 61), että samoja diskursseja aktivoituisi myös nykykirjallisuudesta. Ne luultavasti sisältäisivät kuitenkin hieman erilaisia puhumisen tapoja. Diskurssit kertovat arvoistamme ja siitä, kuinka käsityksemme työstä periytyvät ja toisaalta muuttuvat olosuhteiden mukaan. Kaunokirjallisuudesta kuvastuu ajan henki aivan erityisellä tavalla: kaunokirjallisuus on kuin aikansa peili, joka näyttää meille tietä myös tulevaisuuteen.

⁶³ Esimerkiksi Elina Martikainen (2013) on tutkinut väitöskirjassaan 31 kirjailijan teoksia lähes 80 vuoden ajalta vuosilta 1917–1995 ja tarkastellut, mitä sota on merkinnyt kirjailijoille.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

PEKKANEN, TOIVO 1982 [1932]: *Tehtaan varjossa* [= TV]. Teoksessa *Tehtaan varjossa, Musta hurmio. Mies ja punapartaiset herrat* s. 9–186. Porvoo: WSOY.

PÄÄTALO, KALLE 1980 [1975]: *Nuoruuden savotat* [= NS]. Jyväskylä: Gummerus.

Kirjallisuus

AHTI, KEIJO 1967: *Toivo Pekkasen kirjailijantie 1. Kehitys vuoteen 1941*. Porvoo: WSOY.

ALANKO-KAHILUOTO, OUTI 2014: Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen. Lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa. – Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* s. 206–239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

BARTHES, ROLAND 1993: Teoksesta tekstiin. – Lea Rojola (toim.), *Tekijän kuolema, tekstin syntymä* s. 159–168. Tampere: Vastapaino.

EAGLETON, TERRY 1991: *Kirjallisuusteoria. Johdatus*. Tampere: Vastapaino.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1995 [1989]: *Language and power*. New York: Longman.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

FOUCAULT, MICHEL 2005: *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.

GIDE, ANDRÉ 1967: *Ellei vehnänjyvä kuole*. – Suom. Leena Löfstedt. Helsinki: Otava.

HEIKKINEN, LAURA 2021: *Maakuntalehtien esimiesten kielenhuoltodiskurssit*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.

HELKAMA, KLAUS 2015: *Suomalaisten arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HERAJÄRVI, SINIKKA 2003: *Kotimaisia kirjailijoita kolmelta vuosisadalta*. Helsinki: Otava.

HIIDENMAA, PIRJO 2000a: Työ ja kieli. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, *Teksti työnä, virka kielenä* s. 19–34. Helsinki: Gaudeamus.

- HIIDENMAA, PIRJO 2000b: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 161–190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- HUNT, SALLY 2015: Representations of gender and agency in the Harry Potter series. – Paul Baker & Tony McEnery (toim.), *Corpora and discourse studies. Intergrating discourse and corpora* s. 266–284. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- JOKI, LEENA 2010: Fiilistellen. – *Kielikello* 2/2010. Saatavilla: <https://www.kielikello.fi/fiilistellen>. Viitattu 15.1.2021.
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- JUHILA, KIRSI 1999: Tutkijan positiot. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen 1999: *Diskurssianalyysi liikkeessä* s. 201–232. Tampere: Vastapaino.
- JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 1999: Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen 1999: *Diskurssianalyysi liikkeessä* s. 233–252. Tampere: Vastapaino.
- KARE, KAUKO 1952: *Toivo Pekkanen. Kirjailijakuvaan piirteitä*. Porvoo: WSOY.
- KARHUNEN, EEVA 2013: Rakennusperintö ja arjen arvot. Nylundin yleinen sauna aineetomana perintönä. – Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* s. 267–289. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARKAMA, PERTTI 1971: *Sosiaalinen konfliktromaani. Rakennetutkimus suomalaisen yhteiskunnallisen realismin pohjalta*. Helsinki: Tammi.
- KESKIMAA, SARI 2018: *Kalle Päätalon Iijoki-sarja kielielämäkertana*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora 165. Oulun yliopisto.
- KESKINEN, MIKKO 2014: Teksti ja konteksti. – Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkälä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* s. 91–116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIRSTINÄ, LEENA 1999: Päätalolaisen kirjallisuuden eetos. – Tero Liukkonen (toim.), *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta* s. 187–197. Jyväskylä: Gummerus.
- KIRSTINÄ, LEENA 2000: *Kirjallisuutemme lyhyt historia*. Helsinki: Tammi.
- KIRSTINÄ, LEENA 2017: *Kirjallisuutemme lyhyt historia*. Helsinki: Laatusana Oy.

- KKS = *Karjalan kielen sanakirja* 2009. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. URN:NBN:fi:kotus-201113, ISSN: 1796-041X. <URL <http://kaino.kotus.fi/kks>>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 26.2.2021 [viitattu 22.4.2021].
- KOIVISTO, HANNE 2010: Henkisiä aitureita – Jenny Pajunen ja Lauri Vilenius kirjailijoina ja työläisintellektuelleina. – Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen* s. 147–185. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- KOIVISTO, AINO – NYKÄNEN, ELISE 2013: Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. – Aino Koivisto & Elise Nykänen (toim.), *Dialogi kaunokirjallisuudessa* s. 9–56. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKELA, LASSE 1990: *Suomalaisia kirjailijoita Jöns Buddesta Hannu Ahoon*. Helsinki: Tammi.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2020. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2012. <http://mot.kielikone.fi/mot/OUYO/netmot.exe> (30.11.2020).
- KÄKELÄ-PUUMALA, TIINA 2014: Persoona, funktio, teksti. Henkilöhahmojen tutkimuksesta. – Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala (toim.), *Kirjallisuuden tutkimuksen peruskäsitteitä* s. 240–270. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAANINEN, SANJA 2018: *Ahkeruus on onnen lähde. Työdiskurssit osana kasvutarinaa Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto.
- LEHTO, LIISA-MARIA 2018: *Korpusavusteinen diskurssianalyysi japaninsuomalaisten kielipuheesta*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora 162. Oulun yliopisto.
- LEHTONEN, MIKKO 2000: *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- LEIVISKÄ, MATTI (tulossa): *Päätalon teokset historiallisena aineistona*.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersoonalisiin piirteisiin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2000: Näkökulma luo kohteen. Diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 133–160. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

- MARTIKAINEN, ELINA 2013: *Kirjoitettu sota. Sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917–1995)*. Acta Universitatis Tamperensis 1885. Tampereen yliopisto.
- MARTTINEN, EERO 1994: *Mestarin eväät. Kalle Pääntalon taival kuvin ja sanoin*. Jyväskylä: Gummerus.
- MARTTINEN, EERO 1995: *Kalle Pääntalon Koillismaa*. Jyväskylä: Gummerus.
- MERETOJA, HANNA – MÄKIKALLI, AINO 2013: Romaanin historian ja teorian monimutkainen vuorovaikutussuhde antiikista nykypäivään. – Hanna Meretoja & Aino Mälikalli (toim.), *Romaanin historian ja teorian kytköksiä* s. 15–49. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MERILÄINEN, JUSSI 2020: *Rasismidiskurssit Suomi24-keskustelupalstalla*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- MIKKONEN, KAI 2014: Lukeminen tulkintana. – Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkälä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* s. 206–239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MOILANEN, LAURA-KRISTIINA 2008: *Talonpoikaisuus, säädyllyisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana*. Jyväskylä studies in humanities 105. Jyväskylän yliopisto.
- MÄKELÄ, MATTI 2002: *Leveäharteinen ajattelija*. Werner Söderström Osakeyhtiö: Helsinki.
- MÄKINEN, VESA 1981: Zachris Topelius ja Maamme kirja. – Vesa Mäkinen (toim.), *Maamme kirja. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna* s. III–XIV. Kuudeskymmenes painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- NASKI, KAARINA 1984: *Pääntalon pyhiinvaellusmatka Toivo Pekkasen kaupunkiin*. – Länsi-Savo 18.9.1984.
- NIEMINEN, TOMMI 2019: Merkityksetöntä merkityksentutkimusta eli mieletöntä semantiikkaa. Peircen haaste nykykielitieteelle. – Markus Hamunen, Tommi Nieminen, Tapani Kelomäki & Hannele Dufva (toim.), *Käänteitä ja käsitteitä. Näkökulmia kielitieteelliseen keskusteluun* s. 141–185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIKKI, KALEVI 1991: ”Suomen poika pellollansa”. *Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa*. Jyväskylä studies in the arts 35. Jyväskylän yliopisto.

- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2002: Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa? – Anna Mauranen & Liisa Tiittula (toim.), *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä* s. 13–33. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- NUUTINEN, VEERA 2017: Esipuhe. – Veera Nuutinen (toim.), *Uusi työväki. Työ ja yrittäjyys prekarisoituvan palkkatyön yhteiskunnassa* s. 7–11. Helsinki: Into.
- OJAJÄRVI, JUSSI – TYÖLAHTI, NINA 2017: 2017. Sataa vuotta kertomassa. – Jussi Ojajärvi & Nina Työlähti (toim.), *Maamme romaani. Esseitä kirjallisuuden vuosikymmenistä* s. 7–21. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- OJAJÄRVI, JUSSI – SEVÄNEN, ERKKI – STEINBY, LIISA 2018: Kapitalismi ja sen tutkiminen suomalaisen kirjallisuuden näkökulmasta. – Jussi Ojajärvi, Erkki Sevänen & Liisa Steinby (toim.), *Kirjallisuus nykykapitalismissa. Suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin näkökulma* s. 7–52. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Oulun yliopisto (2019). *Iijoki, Oulun yliopiston Pääatalo-kokoelma, Kielipankki Korp-versio* [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2019102101>.
- PASO, EIIJA 2007: *Työkyky merkitsee. Työkyvyn merkityksen ja maailman rakentuminen lehtiteksteissä*. Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 77. Oulun yliopisto.
- PEKKANEN, TOIVO 1995 [1953]: *Lapsuuteni*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 191–217. Jyväskylä: Soveltavan kielen tutkimuksen keskus.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PORVALI, SEPPO 2000: *Kalle Pääatalo. Elämäkerta 1919–2000. Ison miehen savotta*. Tampere: Revontuli.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja* 1990–1994. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tampereensis 910. Tampere University Press.
- PÄÄTALO, KALLE 1999: *Elämäntyöni ja sen tulevaisuus*. Kirjailija Pääatalon puhe Pääatalo-arkiston avajaisissa 2.7.1999. Alkuperäinen puhe on pidetty Päätaloviikolla 1997.

- PÄÄTALO, KALLE – LINDÉN, MIISA – LOUHI, MATTI 2005: *Ihmisiä Ijoen törmällä*. – Miisa Lindén (toim.). Helsinki: Gummerus.
- PÖYSÄ, JYRKI 2010: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit* s. 331–360. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- RAHKONEN, KEIJO 1995: Elämäkerta. Tarua ja totta. – Elina Haavio-Mannila, Tommi Hoikkala, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.), *Kerro vain totuus. Elämäkerta-tutkimuksen omaelämäkerrallisuus* s. 142–156. Helsinki: Gaudeamus.
- RIEMER, NICK 2010: *Introducing semantics*. New York: Cambridge University Press.
- RUNEBERG, JOHAN LUDVIG 1987: Idyllejä ja epigrammeja: runo 25. – Teoksessa *Runoja I*. Suom. Tarmo Manelius. Otalampi: Sahlgren.
- RÄÄPYSJÄRVI, TEIJA 2005: *Näkökulmia verbaaliseen koloratiivikonstruktion*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- SALMI-NIKLANDER, KIRSTI – SUODENJOKI, SAMI – UUSITALO, TAINA 2010: Johdanto. – Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen* s. 7–17. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- SARESMA, TUIJA 2007: *Omaelämäkerran rajapinnoilla. Kuolema ja kirjoitus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SATOKANGAS, REIJA 2007: Pienviljelijän elanto vuodenaikojen rytmissä. – Kai Häggman, Markku Kuisma, Pirjo Markkola, Panu Pulma, Riitta-Liisa Kuosmanen, Ritva Forslund & Anssi Mäkinen (toim.), *Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty* s. 124–143. Helsinki: Weilin + Göös.
- SAVINIEMI, MAIJA 2015: *On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora 127. Oulun yliopisto.
- SEPÄNMAA, YRJÖ 1987: Kirjailijamuotokuva. – Liisa Enwald (toim.), *Suomalaisia kirjailijakuvia* s. 9–17. Helsinki: Kirjayhtymä.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. URN:NBN:fi:kotus-201110, ISSN: 1796-041X.< URL <http://kaino.kotus.fi/sms>>. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 16.1.2020 [viitattu 15.3.2021].

- SSA = *Suomen sanojen alkuperä 1–3*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992–2000.
- STARK, EIJA 2011: *Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1320. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tekstuaalitieteiden sanasto = HALLAMAA, OLLI – HEIKKILÄ, TUOMAS – KARHU, HANNA – KATAJAMÄKI, SAKARI – KOKKO, OSSI – PULKKINEN, VEIJO 2010: *Tekstuaalitieteiden sanasto*. [On-line.] Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Viitattu 17.4.2021.] Saatavissa: <http://www.edith.fi/tekstuaalitieteidensanasto/>. URN:NBN:fi:sks-201010061001.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kauno-kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TOPELIUS, ZACHARIAS 1981: *Maamme kirja. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna*. – Vesa Mäkinen (toim.), suom. Paavo Cajander. Kuudessakymmenes painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- TUOMI-NIKULA, OUTI – HAANPÄÄ, RIINA – KIVILAAKSO, AURA 2013: Johdanto. – Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuripe-rintö?* s. 7–11. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLÖNEN, RITVA 2017: *Kalle Päätalo. Kirjailijan elämä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLÖNEN, RITVA 2013: *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1335. Tampereen yliopisto.
- YLISIRNIÖ, UNTO 1989: *Iltapihti pirtin päälle. Kirjailija Kalle Päätalon sanastoa*. Kalle Päätalon Seura ry.
- VAHTOLA, JOUKO 1999: Pelastettu kulttuuri. – Tero Liukkonen (toim.), *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta* s. 151–163. Helsinki: Gummerus.
- VEHVILÄINEN, MATTI 1978: *Kalle Päätalo*. Jyväskylä: Gummerus.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (28.11.2020).

LIITE. Aineistoteosten keskeiset tapahtumat luvuittain.

TAULUKKO 1. Tehtaan varjossa -teoksen keskeiset tapahtumat luvuittain työdiskurssien näkökulmasta.

Tehtaan varjossa	Lyhyt kuvaus keskeisistä tapahtumista	Aineisto- katkel- mat
ENSIMMÄINEN OSA		
Prologi	<p>Eletään kesää 1918 pienessä satamakaupungissa. Sota on päättynyt, ja kaikkialla kaupungissa on surua ja nälkää. Samuel Oino, kaksitoistavuotias poika, odottaa joka ilta monen muun lapsen tavoin isäänsä juna-asemalla. Samuelin isä on ollut vangittuna punaisten vankileirillä.</p> <p>Eräänä iltana Samuelin isä astuu junasta ja palaa perheensä luo. Isä on heikko ja nälkäinen. Äiti lähettää Samuelin hakemaan ruisjauhoja ja pienen palan silavaa, jotta isä saisi syödäkseen. Syötyään isä laskeutuu lepäämään eikä enää herää. Samuel jää yksin äitinsä ja kolmen sisaruksensa kanssa.</p>	
Orvot	<p>Samuelin isä haudataan pienin juhlallisoin menoin, ja tämän jälkeen hautajaisvieraat kokoontuvat Samuelin kotiin. Paikalla on isän entisiä työtovereita, heidän vaimonsa sekä Pekka Valve, Samuelin serkku. Vieraat ehdottavat, että perheen nuorimmat lapset, Samuelin kolme sisarusta, lähetettäisiin kasvatettaviksi Pohjanmaalle, jonne lähetetään muitakin sotaorvoiksi jääneitä lapsia. Samuel haluaa pitää perheensä yhdessä ja sanoo menevänsä työhön, jotta lapset voisivat jäädä kotiin. Isän kuoleman jälkeen Samuel joutuu ottamaan vastuun perheestään.</p> <p>Syksyllä Samuel saa työpaikan konepajasta, jossa myös hänen isänsä työskenteli ennen sotaa. Samuel aloittaa työnsä lakaisemalla lattioita ja joutuu pian työkavereidensa kiusaamaksi.</p> <p>Ystäviä Samuelilla ei enää juuri ole, koska Samuelin päivät täyttyvät työnteosta ja iltaisin pikkusisariensa huolehtimisesta ja kotitöistä. Myös Samuelin äiti käy työssä ja palaa kotiin vasta yömyöhällä.</p> <p>Samuelin asema muuttuu konepajassa, kun hän pääsee työkaluviilaajan apulaiseksi. Tähän myös loppuu kiusaaminen, koska Samuelin ystävydestä on työkalujen hukkuessa hyötyä. Samuelin oppi-isänä toimii työkaluviilaaja Halme.</p> <p>Samuel tapaa kadulla kulkiessaan sattumalta kaksi vanhasta elämästään tuttua nuorukaista, jotka houkuttelevat Samuelin mukaansa työväentalolle tanssimaan. Samuel</p>	1, 2, 6, 7, 8, 21, 22, 27, 31, 32, 44

	lähtee, vaikkei haluakaan tanssia. Tansseja ja ihmisiä Samuel seuraa lumoutuneena, vaikka kokeekin itsensä ulkopuoliseksi.	
Eemil	<p>Perheen yhteiskunnallinen asema on köyhyyden vuoksi heikentynyt, ja tämän vuoksi entiset perhetutut ovat lakanneet käymästä Oinojen luona. Samuel käy työssä, muttei jaksakaan keskittyä työntekoon. Ajatus vaeltaa muualla, ja Samuel odottaa, milloin vapaus koittaa. Sunnuntaisin Samuel nukkuu pitkään ja kulkee ympäri kaupunkia ja metsiä. Samuel muutoinkin kävelee paljon, ja hänen kotikaupunkinsa kuvataan kävelijän näkökulmasta. Tosinaan Samuel käy kahviloissa, jos rahaa riittää.</p> <p>Pekka Valve kehottaa Samuelia liittymään sosialistien nuoris-osastoon. Samuel lähtee kokoukseen eikä epäröi hetkeäkään liittyessään jäseneksi. Samuel ajattelee olevansa sosialisti.</p> <p>Samuelin äiti tutustuu eräiden toisten perheiden äiteihin, jotka ovat myös jääneet leskiksi. Yksi heistä, Ukkoska, kutsuu Samuelin perheen kotiinsa juhliin, Samuel ei haluaisi lähteä, muttei voi kieltäytyäkään. Juhlissa Samuel kuitenkin tutustuu Eemil Ukkoseen, Ukkoskan poikaan, ja Frans Mieloseen. Pojat istuvat ensin hiljaa vieretysten, mutta alkavat pian katsella Fransin esille ottamia valokuvia. Eemil näyttää valokuvan jo kuolleesta isästään sekä kahdesta veljestään, jotka ovat Amerikassa. Suomessa Eemil elää äitinsä ja pikkusisarensa kanssa. Vähitellen pojat tulevat hyviksi ystäviksi, heitä kaikkia kiinnostaa kirjallisuus. Eemil on latojaoppilas, Frans puolestaan työskentelee hinaajalaivan lämmittäjänä. Frans elää äitinsä ja kolmen sisaruksensa kanssa ja käy työssä, koska hänen äidillään on sydänvika. Eemil on Samuelia vuoden vanhempi, Frans kaksi.</p> <p>Samuel alkaa kulkea kaupungilla joka ilta Eemilin ja Fransin kanssa. He keskustelevat kirjallisuudesta, yhteiskunnallisista asioista. Tosinaan he saattavat käydä kahvilassa, mutta he kävelevät mielellään ja kuluttavat iltansa keskustellen. Uusien ystävien tapaaminen tekee Samuelin onnelliseksi ja täyttää hänessä jotakin, joka on aiemmin tuntunut tyhjältä. Samuel käy työssä, mutta hänen ajatuksensa ovat muualla. Samuel ihailee Eemiliä, josta tulee pian kolmikon johtohahmo – Eemil on ”suuntaa antava voima”. Usein Samuel ja Frans yhtyvät Eemilin mielipiteisiin. Kun Eemil sanoo, ettei usko Jumalaan, ei Samuelkaan usko. Eemilillä on varma käsitys siitä, kuinka ihmisen tulisi elää, millaisia arvoja tällä tulisi olla. Oikeastaan mikään heidän käymänsä keskustelu ei ole kovinkaan tärkeä, vaan tärkeintä on se, että heillä on toisensa. Heidän välillään on tiivis side, he tarvitsevat toinen toisiaan.</p> <p>Eräänä iltana Eemil ei ilmestykään kadulle. Samuel ja Frans luulevat hänen sairastuneen, mutta saavat kuulla tämän jo lähteneen kotoa. Seuraavana iltana Eemil pahoittelee pois-saoloaan ja kertoo tutustuneensa tyttöön. Hän kertoo</p>	3, 9, 23, 24, 25, 28, 30

	<p>pitävänsä työstä paljon ja tahtovansa viettää tämän kanssa aikaa. Eemil kysyy Samuelilta ja Fransilta lupaa, ja ystävät vakuuttavat olevansa tyytyväisiä Eemilin puolesta. Jotain kuitenkin hajoaa. Eemil viettää osan illoistaan Samuelin ja Fransin seurassa, osan tämän tytön, Saimin, kanssa.</p> <p>Samuel saa kuulla, että Eemilin äiti, Ukkoska, on kuollut. Samuel kohtaa Eemilin sattumalta kadulla, ja Eemil kertoo matkustavansa sisarensa kanssa Amerikkaan. Samuelin äiti auttaa Ukkoskan hautajaisten järjestelyissä. Viimeisen iltansa ja yönsä Suomessa Eemil haluaa viettää Samuelin ja Fransin kanssa. Eemil lähtee, ja Samuel tuntee olonsa levottomaksi. Kaiket illat hän kulkee Fransin kanssa kaupungin katuja ympäriinsä. Eemil lähettää kortin, jossa kertoo saapuneensa perille.</p>	
TOINEN OSA		
Pekka Valve	<p>Samuelin perheen elämä on ollut pitkään taistelua aterioidista, vuokratuloista ja vaatteista, mutta nyt perheen taloudellinen asema on parantunut. Samuelin äiti voi ottaa työstään vapaapäiviä ja huolehtia enemmän kodin töistä. Samuelin äiti kokee vapautuneensa, päässeensä asemaan, johon luonnostaan kuuluu.</p> <p>Samuelin veli Ville työskentelee lautatarhassa, he ovat molemmat työmiehiä. Kumpaakaan työ ei juuri kiinnosta, Samuelia kiinnostaa kirjallisuus ja Villeä urheilu. Vapaa-aikansa Ville viettää urheilukentällä tai voimistelusalissa. Samuel viettää toisinaan vapaa-aikaansa yhä Fransin kanssa, mutta Eemilin lähdön jälkeen ystävyys ei tunnu enää samalta. Usein Samuel on kuitenkin vain itsekseen. Samuel tuntee huonoa omaatuntoa siitä, ettei ole juuri käynyt serkkunsa Pekka Valveen luona. Samuel aikoo käydä, mutta siirtää tätä aina myöhemmäs.</p> <p>Elämä kulkee kuin virtana eteenpäin ja Samuel siinä mukana. Elämä on ainaista kiiruhtamista työhön. Eräänä iltana tai oikeastaan jo yönä Samuel tulee kotiin tavanomaiselta kävelyltään. Muu perhe jo nukkuu. Samuel katsoo heidän kotiaan, pikemminkin huonettaan, ja näkee kurjuutta ja köyhyyttä – ”alaluokkaisen, työnorjan ja köyhyyden traagiikkaa”.</p> <p>Samuel menee käymään serkkunsa luona. Tämän asunnossaan hän kohtaa täydellisen sekasorron: kirjoja, lehtisiä, kirjoja ja käsikirjoituksia ympäri asuntoa. Pekka Valve on muuttanut kuihtuneen, aavemaisen näköiseksi. Valve katselee Samuelia ja huomaa, että tästä on kasvanut mies. Samuel ei ole käynyt enää kokouksissa. Valve taistelee aatteen puolesta ja kertoo Samuelille, että hänet luultavasti pian vangitaan. Valve ei voi paeta, koska muuten hän pakenisi aatettaan. Hänen elämässään ei ole muuta. Eikä hän ymmärrä, mikä Samuel on – ei porvari muttei sosialistikaan. Samuel on ”kuin tiili, joka ei sovi mihinkään ihmisten yhteiseen rakennukseen”. Samuel lähtee, ja seuraavana</p>	4, 26, 48

	<p>päivänä Pekka Valve vangitaan. Sanomalehdissä kerrotaan, että monessa muussakin paikassa on vangittu useita kommunisteja. Samuel osallistuu vastalausekokoukseen, kuuntelee kiivaita puheenvuoroja kuilusta sivistyneistön ja kansan välillä, mutta kokouksesta poistuttuaan huomaa, että elämä jatkuu joka tapauksessa niin kuin ennenkin suurista puheista huolimatta.</p>	
Elsa	<p>Samuel lähtee Fransin kanssa tanssiaisiin. Samuel ei halua tanssia, mutta kuitenkin huvitella. Hän ajattelee elämän olevan hänelle velkaa, ja hän haluaa saada palkkansa, jopa väkisin. Tanssiaisissa Samuel kiinnittää huomionsa erääseen tyttöön, Elsaan. Elsa on vasta hiljattain saapunut kaupunkiin ja työskentelee eräällä insinöörillä. Elsa valittelee ikävänsä ja yksinäisyyttään, kun ei vielä tunne kaupungista ketään, ja Samuel lupaa pitää tytölle seuraa. Samuel ihastuu Elsaan. Frans on mustasukkainen, mutta Samuel sanoo, että hänellä on lupa viettää aikaansa kenen kanssa tahtoo. Samuel saattaa Elsan kotiinsa. Elsa kysyy, pitääkö Samuel hänestä varmasti, ja Samuel vakuuttaa pitävänsä.</p> <p>Seuraavana päivänä Samuel kävelee taas Fransin kanssa. Frans kertoo nähneensä Saimin viime yönä. Eemil ei olekaan pyytänyt Saimia luokseen Amerikkaan, kuten oli tytölle luvannut. Eemil ei ole kirjoittanut Fransille tai Samuelillekaan puoleen vuoteen. Ystävyys Eemilin kanssa on kuin kaukainen muisto. Frans kivahtaa, että Eemil ja Samuel ovat pettäneet hänet. Samuel suree hieman menetettyä ystävyystään Eemilin ja Fransin kanssa, mutta ajattelee, että elämän kuuluukin mennä eteenpäin. Hän jopa hieman säälii Fransia, joka ei pääse eteenpäin. ”Onko siinä sitten jotakin pahaa, jos ihminen rakastuu”, kysyy Samuel. Frans maalaa synkkää kuvaa Samuelin tulevaisuudesta perheellisenä.</p> <p>Samuelin elämä alkaa pyöriä Elsan ympärillä. Elsa haaveilee perheestä ja omasta kodista, mutta Samuel ei halua kiirehtiä vedoten äitiinsä ja sisaruksiinsa. Samuel ei pystyisi elättämään heitä kaikkia. Elsa sanoo, että onhan mahdollista, että hän tulisi raskaaksi. Samuelista tuntuu, ettei hän pääse enää Elsasta eroon. Samuel pitää Elsasta, mutta heidän ajatus- ja arvomaailmansa eivät täysin kohtaa. He ovat yhdessä, vaikka myöhemmin molemmat sisimmässään tietävät, ettei heidän kuuluisi olla. Samuel pohtii omaa vapauttaan ja velvollisuuksiaan miehenä. Samuel ja Elsa riitelevät yhä enemmän. Usein Elsa loukkaantuu Samuelin sanoista, mutta unohtaa pian ja antaa anteeksi. Elämä on aina vain yhtä ja samaa. Samuel kertoo Elsalle serkustaan Pekka Valveesta, joka on vankilassa aatteensa vuoksi. Elsa ei voi ymmärtää, että joku voisi uhrautua aatteen vuoksi. Elsa vastaa, ettei hän koskaan ole tullut ajatelleeksi, että kommunisti voisi olla jonkun serkku.</p>	
Eliisa	<p>Samuelin perhe muuttaa samassa talossa vapautuvaan kaksioon. Lapset ovat jo kasvaneet aikuisiksi, joten yksi huone on käynyt heille kaikille ahtaaksi. Samuelin sisar Selma on päättänyt kansakoulunsa ja jatkaa kauppakouluun. Ylimääräinen huone mahdollistaa Samuelille rauhan syventyä</p>	34, 49

	<p>kirjoihinsa. Samuel alkaa kirjoittaa ajatuksiaan paperille. Hän purkaa kirjoittamiseen ajatuksiaan siitä, millaista on puhdas ihmisyyys – luokkajaosta irrallisena. Kuitenkin Samuel huomaa ajatuksissaan katkeruutta: hänen asemansa yhteiskunnassa on ennen kaikkea henkinen tila.</p> <p>Samuel viettää yhä aikaansa Elsan kanssa. Heidän lähipiirinsä ei ymmärrä, mikseivät he ole naimisissa. Elsan katseessa on pyyntö: ”älä jätä minua”. He eivät puhu tilanteestaan, koska molemmat aavistavat, ettei ole muuta vaihtoehtoa kuin erota.</p> <p>Eräänä päivänä Samuelin työtoveri, mekaanikko Reijonen pyytää Samuelia kotiinsa vierailulle. Samuel on tehnyt Reijoselle työkaluja, joten kutsu on ikään kuin vastapalvelus. Reijonen asui saaristossa omassa mökissään. Näin Samuel tapaa Reijosen vaimon, Eliisan. Samuel ja Eliisa tuntevat toisiaan kohtaa syvää ystävyyttä ja yhteisymmärrystä. Siitä ei tarvitse edes puhua, se on selvää molemmille. Samuel alkaa käydä heidän luonaan usein.</p> <p>Samuelilla alkaa seitsemän päivän kesäloma. Eliisa on kutsunut Samuelin saaristoon viettämään lomaansa, mutta Samuel epäröi ja päättää, ettei mene.</p> <p>Samuel viettää yhtä kesälomapäiväänsä ruohikolla maaten, ja hänen omaatuntoaan soimaa ajatus laiskuudesta. Eemililtä tulee kirje, mutta Samuel ei tunnista kirjeestä ystävänsä. Kirjeen on kirjoittanut ripeäotteinen nuori mies, joka työskentelee autokaupassa Amerikassa. Myös Frans on enää muisto menneisyydestä. Fransin äiti on kuollut, hänen siskonsa mennyt naimisiin ja Frans itse on juonut työpaikkansa. Frans harhailee kaupungilla, ja toisinaan kun he sattumalta törmäävät, Samuel tarjoaa Fransille tupakan. Frans kiittää tupakasta, mutta muuta keskusteltavaa heillä ei enää olekaan.</p> <p>Pekka Valve on vapautunut vankilasta, mutta tämä makaa keuhkotaudissa jossakin päin kaupunkia. Samuel ajattelee, että hänen täytyisi mennä tapaamaan serkkuaan. Myös puolueoverit ovat hylänneet sairaan Valveen, joka ei kykene enää edes työhön. Ystäviä hänellä ei ole edes ollut.</p> <p>Samuel makaa ruohikossa vielä kuudentenakin lomapäivänään, mutta ajatteleeikin yhtäkkiä, että hänen pitäisi elää ja viettää aikaa läheistensä seurassa. Hetken mielijohteesta Samuel juoksee Elsan luo, haluaa tavata insinöörin rouvan ja pyytää Elsalle illan ja seuraavan päivän vapaaksi. Elsa saa luvan ja lähtee Samuelin kanssa tansseihin. Aamuyöstä Samuel ja Elsa kohtaavat Reijosen ja Eliisan ja lähtevät heidän luokseen. Illanvietossa tulee riitaa, ja Elsa lähtee pois.</p>	
Äiti	<p>Eräänä syysaamuna Samuel kävelee taas työhönsä. Kuluneen vuosikymmenen aikana kaupunki on muuttunut: väkiluku on kasvanut ja tuotantotaloutta on laajennettu. Kaupungin elämä vaikuttaa päällisin puolin vauraalta ja ihmiset</p>	10, 29, 33, 42, 43

	<p>tyytyväisiltä. Kuitenkin jos tarkemmin katselee yksityiskohtia, voi huomata köyhyyttä, työttömyyttä, katkeruutta ja tyytymättömyyttä. Toisten rikastuessa toiset köyhtyvät. Töissä Samuelilla on oma oppipoika, samanlainen kuin Samuelkin oli kaksitoista vuotta sitten. Tehtaan pillin viheltäessä Samuel jatkaa kesken jääneitä töitään. Työ on pitkä-veteistä, eikä Samuel juuri välitä työstään. Työtä on kuitenkin tehtävä. Ruokatunneilla Samuel seurustelee työtovereidensa kanssa, muttei kuitenkaan jaa heidän kanssaan samoja ajatuksia. Samuel ei ymmärrä elämän tarkoitusta, ja ympäristöönsä seuraamalla hän koettaa päästä siihen käsiksi.</p> <p>Samuelista tuntuu, että hänen perheensä on hajoamassa. Äiti on käynyt vanhaksi, ja häntä vaivaavat tukehtumiskoh- taukset. Kahdeksantoistavuotias Selma on päättänyt kaup- pakoulun, muttei löytänytäkään alansa töitä. Hän työskenteli sahalla, mutta syksyllä sekin työ loppui. Myös Ville on jää- nyt työttömäksi. Hän urheilee edelleen ja välttelee Sa- muelia, koska uskoo Samuelin olevan vihainen hänen työt- tömyydestään. Samuel on taas perheen ainoa elättäjä. Sa- muel viettää iltojaan kotona vain ympärilleen katsellen. Hän huomaa kirjoituspöydän, jonka kerran osti huutokau- pasta. Pöydän laatikossa on Samuelin kirjoittamia tekstejä, joita hän ei koskaan lähettänyt mihinkään.</p> <p>Samuelin äiti tekee kuolemaa, ja myös Pekka Valve on huo- nossa kunnossa. Valveen palatessa vankilasta ajateltiin, että hän jatkaisi poliittisia tehtäviään. Valve oli kuitenkin van- keutensa aikana muuttunut: hän yski, hengitti raskaasti ja oli käynyt epävarmaksi. Puoluetoverit näkivät hänen epä- varmuutensa pelkuruutena.</p> <p>Eräänä päivänä Samuelin vieraillessa serkkunsa luona tämä vaikuttaa tavallista pirteämmältä. Valve on ollut koko päi- vän työssä kirjapainossa, ja on tämän vuoksi hyvillä mielin, vaikka hän toteaa, ettei hänestä ole enää työmieheksi. Maatessaan kotonaan Valveella on ollut aikaa ajatella. Hän on saavuttanut ajatuksissaan jonkinlaisen rauhan, kun hän on käynyt läpi elettyä elämänsä ja valintojaan. Samuel ja Valve ymmärtävät toisiaan paremmin kuin ennen. Vielä sa- man illan aikana Samuelin äiti kuolee.</p>	
Epilogi	<p>Noin vuosi äidin kuoleman jälkeen Selma menee naimisiin. Myös Ville on saanut elämänsä järjestykseen ja asuu Hel- singissä tehden töitä ja urheillen. Samuel on edelleen sa- massa työssään ja asuu yksin heidän vanhassa kodissaan. Samuel kokee elämänsä hyväksi ja vakaaksi kuitenkin tie- täen, että kaikki voi muuttua. Frans yöpyy Samuelin luona toisinaan talviöinä ja aamukahvin saatuaan jatkaa taas mat- kaansa. Pekka Valve on kuollut. Samuel on kasvanut ai- kuiseksi mieheksi, jolla on valta päättää omasta elämästään. Jokaisena arkiaamuna hän käy työssä, muina aikoina kulkee kaupungilla, käy kahviloissa ja teatterissa. Eräänä kesäpäi- vänä Eliisa ja Reijonen tulevat Samuelin luokse tätä terveh- timään, ja Samuel lupaa jatkossa käydä taas heidänkin luo- naan. Samuelin elämä virtaa eteenpäin niin kuin ennenkin,</p>	

	mutta hän on ehkä uudella tavalla sinut elämän kanssa ja näkee oman paikkansa sukupolvien ketjussa.	
--	---	--

TAULUKKO 2. Nuoruuden savotat -teoksen keskeiset tapahtumat luvuittain työdiskurs-
sien näkökulmasta.

Nuoruuden sa- votat	Lyhyt kuvaus keskeisistä tapahtumista	Aineisto- katkel- mat
ENSIMMÄI- NEN LUKU	Eletään heinäkuuta 1936, ja Kallen isä Herkko on hiljattain pa- rantunut viisi vuotta kestäneestä sairaudestaan.	45
Patruunan katti- lakunta	Kalle on setänsä Kummun Kallen luona heinänteossa. Heinä- väkeen kuuluu Kallen lisäksi isäntä Kalle, palkollinen Aino sekä Kallen isoisä Aukusti Päätaalo, joka tunnetaan kautta pitä- jän nimellä Ukkeli. Kummun nuorimäntä Milka auttaa heinä- toissa kodin töiden ohella.	
”Kiimaisen kilo- metrit on lyhviä”	Työtä tehdään varhaisesta aamusta iltaan saakka. Kalle nuk- kuu Ukkelin kanssa tallissa, ja iltaisin ja öisin hän lukee niin myöhään kuin valoa riittää. Kalle lainaa ystäviensä Hoikkalan Kallen ja Mäkelän Toivon kanssa kirjoja Taivalkosken kun- nankirjastosta. Lisäksi Kalle odottaa Berliinin olympialaisia ja tilaa urheilulehteä, jotta saisi kaiken mahdollisen tiedon olym- pialaisista ja urheilijoiden sijoituksista.	
Suomen urheilu- lehti	Ukkeli on lähes sokea, ja Kummun Kalle koettaa keksiä tälle kevyempiä ja helpompia töitä. Heinätoiden loputtua Kalle saa palkan työstään, ja setä varaa Kallen taas ensi kesäksi heinäjätkäksi. Kalle palaa kotiinsa Kallioniemeen ja luovuttaa palkkarahat äidilleen. Kallen pal- kasta on vähennetty summa, jonka hän käytti ennakkoon tila- takseen urheilulehden. Tästä tulee isä Herkon kanssa riitaa. Kotonaan Kallioniemessä Kalle yöpyy vanhassa pirtissä, jossa Kalle saa rauhassa yömyöhään saakka lukea vapaasti. Kallen vuode on lattialla ”paikkaansa hakevan uunin” kyljessä. Kal- len isä syyttää Kallen lukuinnosta uunin muuraria, Satusetää, jonka tarinointia 3-vuotias Kalle kuunteli monta kuukautta.	
TOINEN LUKU	Pyhäamuna Kalle lähtee Romppasen pirttiin, joka on Jokijär- ven pääpostipaikka ja samalla koko kylän tärkeä kokoontumis- paikka. Pirtissä puhutaan Saksan valtakunnasta ja Hitleristä. Paikalla ovat monien muiden jokijärveläisten lisäksi myös Hiltu-Jakki ja Hoikkalan Kalle. Hiltu-Jakki on Kallelle tärkeä esikuva ja oppi-isä. Hoikkalan Kallesta puhutaan ”selkosten nerona”, ja Hoikkalan Kalle osallistuukin keskusteluun vain	12, 17, 46, 53, 54
Berliinin viikot		
Maalattu koivu		
Rymy-Vaseli		

Pääskysten men- tyä	<p>korjatakseen puhujien tekemiä asia- ja kielivirheitä. Pian puhe kääntyy myös Herkon sairauteen. Hoikkalan Kalle ymmärtää aiheen olevan vaikea ystävälleen, joten hän poistuu pirtistä. Kalle seuraa kaimaansa ja pääsee näin pakenemaan paikalta.</p> <p>Kalle lähtee isänsä kanssa Kurtti-Herkon metsäpalstalle pöllintekoon. He yöpyvät Hoikkalassa. Kalle vie Hoikkalan Kallelle urheilulehtiä, joita ystävykset iltaisin tutkivat. Herkko varoittaa Kallea, että lehdet täytyy pitää isäntä Lassilta piilossa. Herkon tavoin Hoikkalan Lassikaan ei välitä poikansa luke-misharrastuksesta.</p> <p>Kurtti-Herkko, metsäpalstan omistaja, tulee pyytämään Kallea kesken pöllinteon muutamaksi päiväksi avukseen lehtimet-sään. Herkko lupaa, ja Kalle yöpyy tämän ajan Kurttilassa. Lehdentaitossa on mukana myös Kallen ystävä Reino.</p> <p>Lehtitöiden jälkeen Kalle palaa isänsä avuksi pöllintekoon. Kalle ja Herkko saavat palstanaapureita, kun pöllintekoon tu-levat myös Kurtti-Herkko ja Reino, kaksi kuusamolaista sekä Karjalasta lähtöisin oleva Vaseli.</p> <p>Kalle ja Herkko yöpyvät vielä Hoikkalassa, ja yhtenä iltana Kalle lähtee kaimansa kanssa Villinsaareen. Syksy on tulossa; pääskysset ovat jo lähteneet ja jo iltayöstä hämärtää. Viime vuosina ystävykset ovat viettäneet paljon aikaa yhdessä – heitä yhdistää kiinnostus kirjallisuuteen ja urheiluun. Viime aikoina he ovat myös jakaneet toisilleen unelmiaan ja tulevaisuuden-suunnitelmiaan. Kalle on kaimaansa Hoikkalan Kallea muuta-man vuoden nuorempi. Hoikkalan Kalle aloittaa seuraavan vuoden toukokuussa varusmiespalveluksen Mikkeliissä.</p>	
KOLMAS LUKU	Syksy on saapunut. Kallen äiti Riitu muistuttaa, että Kallionie-men omat peltotilkut pitäisi puida, mutta Herkolle ansiotyöt ovat kaikki kaikessa. Oman kodin töistä tulee riitaa. Myös pir-tin lattia pitää uusia.	19, 35
”Pitkän akselin” syksynä	Kalle kertoo äidilleen suunnitelmistaan tehdä Oulun-reissu.	
Mies ilman maahenkeä	Riitu vakuuttuu siitä, että Kalle tarvitsee pyhävaatteet ja lupaa puhua Herkon ympäri.	
Pikkutalon pirut	Kalle lähtee Hautalan metsäpalstalle pöllintekoon tienatakseen Oulun-matkan rahansa. Herkko jää kotiin töihin. Hautalan metsäpalsta sijaitsee Sammakkolammin reunamalla. Palsta on niin lähellä Kallioniemeä, että Kalle pääsee yöksi kotiin.	
Sammakkolam- min päiviä		
Puku ja patiinit	Riitu kertoo odottavansa lasta. Lapsi on perheen kahdeksas, mutta vanhin lapsista, Toivo, kuoli jo pienenä ennen Kallen syntymää.	
”...Saan mä sul- kea syliini sun.”		
Maalipensseli	Kalle pyytää työnjohtajalta ennakoon palkkaa 600 markkaa, jotta hän saisi rahaa Oulun-reissulleen. Isän kanssa on sovittu, että Kalle ottaisi ennakkoa vain 500 markkaa.	
Jälkiselvitykset	Kalle lähtee Ouluun ja viettää matkallaan yhden yön. Matkalla Kalle tutustuu ylikiiminkiläiseen vanhempaan mieheen, joka	

	<p>opastaa Kallea matkallaan. Hänen avullaan Kalle löytää sopivan yöpaikan sekä ostaa pyhävaatteet. Kallella on Oulun-reisulleen kaksi tavoitetta: kuunnella mahdollisimman paljon herrasväen puhetta, jotta oppisi itse kirjoittamaan kaupunkiin sijoittuvia kertomuksia, sekä löytää maksullinen nainen. Kalle ei pääse reissunsa aikana eroon poikuudestaan eikä hän myöskään saa tilaisuutta kuunnella herrasväen puhetta. Herrasväen tapoja hän kuitenkin pääsee seuraamaan, ja herrasväen hieno käytös tekeekin Kalleen vaikutuksen.</p> <p>Herkko on saanut Kallen Oulun-matkan aikana pirtin lattian melkein valmiiksi. Kotitöistä päästyään Herkko lähtee Kallelle pöllintekokaveriksi Hautalan metsäpalstalle. Herkko pyytää työnjohtajalta lattiaremontin takia ennakkoa, ja Kallen ”ylimääräinen satanen” paljastuu.</p>	
NELJÄS LUKU	Eletään syyskuun viimeisiä päiviä. Kalle ja hänen vanhin sisarensa Martta osallistuvat mikkelinpäivän juhlille. Juhlat ovat markkinahenkiset, ja siellä merimaista tulleet kauppiaat myyvät tuotteitaan. Nuoret tulevat juhlille viettämään aikaa ja seurustelemaan. Kallella on uusi puku yllään, mutta se ei istu hyvin eikä tunnu muutoinkaan sopivalta. Kalle tapaa juhlilla Hoikkalan Kallen, jolla on yllään suojeluskunnan puku. He käyvät yhdessä kirjastossa vaihtamassa kirjansa. Kirjastoon on tullut uusia kirjoja: Toivo Pekkasen Tehtaan varjossa, Mika Waltarin Surun ja ilon kaupunki sekä Dostojevskin Rikos ja rangaistus. Kirjastoreissun jälkeen Kalle palaa pian kotiinsa.	38, 50
Mikkelijuhlilla	Seuraavana aamuna Kalle lähtee veljensä Mannen kanssa linnunpyyntiin Pohjoissydänmaalle, jonka asumattomilla seuduilla on enemmän lintuja kuin Kallioniemen lähimetsissä. Arkipäivät Kalle työskentelee edelleen Herkon kanssa Hautalan metsässä pöllinteossa.	
Pohjoissydänmaalla	Mikkelinpyhien jälkeisenä lauantaina Väini houkuttelee Kallen lähtemään kanssaan Tyrämälle Poropellon iltamiin. Poropelto on tanssipaiikka, joka on syrjässä asutuksesta. Tyräjärven taloissa ei siedetä tanssimista. Kalle jää seuraamaan tansseja sivusta ja jää ulkopuoliseksi. Häntä lohduttaa ajatus, että hänessä ja Samuel Oinossa on paljon samanlaisia luonteenpiirteitä ja ettei Samuelkaan osaa tanssia. Kalle tapaa Tikkasen Villen, johon tutustui vuosia sitten juhannusjuhlilla.	
Poropellon iltamit	Työt Hautalan metsäpalstalla ovat jo loppuneet, ensilumi on satanut.	
VIIDES LUKU	Herkko on sopinut tukinkaadosta Kummun metsässä, vaikka hän ei olekaan hyvillään siitä, että Kummun Kalle rikastuu tukkimetsästään saamasta kovasta hinnasta.	11, 18, 39, 40, 41, 47, 51, 52
Patruuna rikastuu	Kalle ja Manne ovat tienanneet pyytämistään linnuista 200 markkaa. Isä on tarkkana kaikista ansioista, mutta Kalle ja Manne onnistuvat pimittämään rahoista hieman itselleen. Kalle tarvitsee rahaa ostaakseen Mika Waltarin Aiotko kirjailijaksi -kirjan. Linnunpyynnistä sekä Oulun-matkalta yli jääneillä rahoilla Kalle saa tilattua kirjan itselleen. Herkolle Kalle ei tästä mainitse sanaakaan, mutta äidilleen hän kertoo, koska	
Aiotko kirjailijaksi		
Kelosavotta		
Tukinkaadossa		
Elämä hymyilee		
Ottotytär		

	<p>haluaa varmistaa, ettei kirjatilauksen ilmoituskortti joudu Herkon käsiin.</p> <p>Kalle ja Herkko eivät ole vielä päässeet aloittamaan töitensä Kummun metsässä, joten he ovat olleet kotitöissä pari viikkoa. Herkko onkin mielissään, kun Kalle haetaan polttohonkien kaatomieheksi Kumpuun. Kalle lähtee matkaan heti voidakseen hakea samalla matkalla kirjansa postista. Ensilumen sadettua ja jäätyä maahan Kalle kulkee hiihtäen.</p> <p>Kalle on Ukkelin kanssa kelohonkien kaadossa. Ukkeli kun ei tunnusta sokeuttaan, Kalle ohjaa hänet aina kaadettavan kelon äärelle. Ukkeli tekee yksinomaan hakkuutyötä, Kalle toimii myös kankimiehenä ja auttaa ajuria kuorman teossa. Työnteon lomassa Kalle palaa ajatuksissaan Mika Waltarin opaskirjaan ja uppoutuu äänettömän ja lumisen metsän maisemaan.</p> <p>Kummun Kalle palkkaa Kallen honkien kaadon jälkeen vielä sahaamaan kelot pölkyiksi Ukkeli kaverinaan. Kalle on ihasunut Kummun uuteen palkolliseen.</p> <p>Kalle ja Herkko aloittavat tukinkaadon Kummun metsässä. Työnjakona Kalle valmistaa jatkuvasti pölkyjä ja Herkko toimii ”reillepanniana” eli raivaa tienurat ja on hevoshmiehen apuna kuormia tekemässä.</p> <p>Kallen perheen elämä on isän parantumisen ja nykyisen työ määrän ansiosta parantunut paljon: ruokaa on riittävästi, velkoja on saatu maksettua pois, ja myös vaatteisiin on varaa. Kalle nauttii kohentuneesta elämänlaadusta, työnteosta ja kirjallisista harrastuksistaan. Kalle saa työmiehenä paljon kehuja osakseen.</p> <p>Kummun vanhaemäntä Riitastiina huomaa, ettei Herkko välitä poikansa lukutouhuista, joten hän pyytää Kallea omaan kamariinsa, jossa tämä saisi vapaasti lukea iltaisin. Riitastiina on Hoikkalan Kallen täti ja lukee itsekin paljon. Kalle ottaa tarjouksen vastaan.</p> <p>Tukinkaadossa Kallen kirvesvarsi hajoaa lähes päivittäin, ja tämä hidastaa heidän työskentelyään. Lopulta Kalle hajottaa Herkonkin kirvesvarren.</p> <p>Kummun Kalle ottaa taloonsa ottolapsen, synnytykseen kuolleeseen sisarensa tyttären. Pikku-Hilma on Kumpuun muuttaessaan viisivuotias. Kummun Kallella ei ole omia lapsia.</p>	
KUODES LUKU	Uusi ”maahenki” eli innostus oman maan raivaamiseen levisi Kallen kotiselkosiin hitaasti. Varakkaimpien talojen varallisuus perustui usein suuriin porokarjoihin, ei omiin peltomaihin. Viime vuosisadan loppupuolella suuret puutavarayhtiöt olivat alkaneet savotoimaan Taivalkosken seuduilla, joten palkkatyö oli tarjonnut monille asukkaille elannon. Kallen kotiselkosissa alkoi kuitenkin näkyä oman maan viljelyn tuloksia: suopellot kasvoivat ohraa, kauraa ja timoteita.	14
Leveitten pyntkien aikaan		
Kummituslentäjät		

”Henkilukko”	Maatalousneuvonta on omalta osaltaan edistämässä selkoslaisten maahenkeä, varsinkin nuoremmissa isännissä.	
Isän unet		
Vesireissu	<p>1930-luvun puolivälissä Taivalkoskelle perustettiin ensimmäinen asutusalue Isonsuon ja Sorsavaaran korpiin. Tämä alueen suot todettiin varsin viljelyskelpoisiksi.</p> <p>Tuleva talvisota alkaa näkyä kertoja-Kallen puheesta. Myös selkosten asukkaat enteilevät tulevasta sodasta tai ”maalimanlopun enteistä”. Huolta tulevaisuudesta aiheuttavat muun muassa naisten pitkät housut ja taivaalta öisin kuuluvat lentokoneen äänet.</p> <p>Kalle kulkee Herkon kanssa edelleen Kummun tukkisavotassa. Viikonlopuiksi he palaavat aina Kallioniemeen.</p> <p>Kalle hiihtää Hoikkalaan tapaamaan kaimaansa. He keskusteleват lukemistaan kirjoista ja tilaavat yhdessä alekirjoja. Kirjatilauksensa he pitävät sekä Lassilta että Herkolta salassa.</p> <p>Hoikkalan Kallen kehotuksesta ja ehkä vähän myös painostuksesta Kalle päättää liittyä suojeluskunnan poikaosastoon. Herkko ei ole tähän päätökseen tyytyväinen, vaan vertaa suojeluskunnan toimintaa Kallen muihin ”höpöhommiin” eli kirjallisiin harrastuksiin.</p> <p>Seuraavan viikonlopun pyhänä Kalle osallistuu Hoikkalan Kallen kanssa suojeluskunnan hiihtokilpailuihin. Kalle ilmoittautuu poikaosastoon ja osallistuu myös kilpailuun.</p> <p>Työt Kummun metsässä loppuvat. Kalle ja Herkko saavat hyvät tienestirahat eivätkä jää palstanaapureitansa huonommille ansioille, vaikka tätä pelkäsivät. Kalle on viettänyt paljon aikaa Kummun palkollisen kanssa, ja yhteisellä vedenhakureisulla Kalle koettaa lähestyä tätä, käy jopa väkisin käsiksi. Palkollinen torjuu Kallen.</p>	
SEITSEMÄS LUKU	Kalle on seuraamassa äitinsä lähettämänä Mäkelän, synnyintalonsa, huutokauppaa. Mäkelän uusi omistaja kiinnostaa Riitua ja Kallea sen puolesta, että Kallioniemi oli ollut Mäkelän ulkopalsta siihen saakka, kunnes Herkko ja Riitu ostivat sen vuonna 1921. Kauppakirjoille ei ole haettu lainhuutoa, joten Riitua ja Kallea huolettaa, ovatko he todella Kallioniemen lailisia isäntiä.	15, 16, 20, 36, 37
Paheitten pesän loppu	Huutokaupassa Kalle tapaa Toivon, joka Kallen ja Hoikkalan Kallen tavoin on kova lukemaan. Pojat käyvät vuorotellen kirjastossa ja vaihtelevat lainaamiaan kirjoja. Toivo on Kallea muutaman vuoden nuorempi. Toivon äiti on kuollut, eikä hänellä ole vakituista asuinpaikkaa.	
Parkkuulansseilla		
Pelkäävä mies		
Lohijoella		

	<p>lämmittämällä puun runkoja. Kevät ja luonnossa tapahtuvat muutokset myös innostavat Kallea kirjoittamaan. Kalle ja Herkko yöpyvät Kallioniemessä.</p> <p>Kevät on jo pitkällä ja jää haurasta. Kalle ja Herkko joutuvat hiihtämään kiertotietä parkkuulanssilleen, ja läheltä Hoikkalaa hiihtäessään he näkevät Lassin ja Kallen. Hoikkalan Kalle sanoo lähtevänsä ylihuomenna sotaväkeen. Hän maksaa Kallelle kuusi markkaa, jotka jäivät velkaa yhteisestä kirjatilauksesta. Lassia harmittaa poikansa sotaväkeen lähtö, koska työtä olisi paljon. Kalle on Lassin ainoa poika.</p> <p>Eletään toukokuuta. Herkko lähtee Tyräjärven vesistön uittoon toplokkaaksi. Kalle puolestaan on lupautunut lähtemään Hiltu-Jakin matkaan Lohijoelle uittoon. Kalle on uittoreissullaan pari viikkoa. Kelit ovat huonot ja tukit liukkaista. Parin viikon jälkeen Kalle palaa yöksi Kallioniemeen, josta heti seuraavana aamuna lähtee Korvuanjärvelle.</p>	
KAHDEKSAS LUKU	Korvuanjärvellä Kalle nousee elämänsä ensimmäistä ja viimeistä kertaa ponttuun päälle työmiehenä. Lainojen hinaaminen ponttuilla on jo monissa paikoissa korvattu moottorihinaajilla. Tukkiponttuut ja niitä kuljettaneet uittomiehet olivat ilahduttaneet Kallea Jokijärvellä tämän ollessa pieni, mutta Jokijärven ponttuut korvattiin moottoripaateilla jo Kallen ollessa alle kymmenvuotias.	
Viimeisen ker- ran Korvuanjo- ella		
Järkyttävien ta- pahtumien kevät	Kalle tekee elämänsä pisimmän, kolme vuorokautta kestävän työrupeaman saapponilla. Saapponi on paikka, joka varustetaan joen uittokuntoon laittamisen aikana sillä tavoin, että siitä voidaan säätää joen kautta etenevän pinotavaran kulkua.	
Kaunan juuret	<p>Seuraavaksi Hiltu-Jakin porukka lähtee vonkasakiksi ala-Korvuanjoelle, jossa uitetaan yhtä kyytiä ilman nukkumataukoja. Tämän vuoksi yhteen vonkapaikkaan jää aina vähintään kaksi miestä, jotta miehet voivat nukkua vuoroissa. Kalle saa työparikseen Väinö Mannisen, jota Kallen tavoin pidetään hyvänä ja ahkerana työmiehenä. Kalle ja Väini työskentelevät vonkapaikassaan parisen viikkoa. Kelit ovat hyvät ja työ kevyttä ja helppoa. Hiltu-Jakki on antanut Kallelle ja Väinölle hyvän vonkapaikan palkinnoksi aiemmin tehdystä kovasta työstä.</p> <p>Pari viikkoa kestävän vonkatyön jälkeen Kalle ja Väinö liittyvät muiden miesten joukkoon ja jatkavat jokivartta alaspäin.</p> <p>Kalle saa kuulla, että Hoikkalan Kalle on kuollut ja haudattu Mikkeliin. Hän on kuollut hukkumalla, ja hänen kuolemansa arvellaan olleen itsemurha.</p> <p>Uittotyöt loppuvat, kun Korvuanjoen viimeisetkin pölkyt luovutetaan eteenpäin kuljetettaviksi. Kalle saa palkan ja lähtee muiden miesten kanssa kotimatalle.</p> <p>Kalle palaa Kallioniemeen ja näkee ensimmäistä kertaa pikku sisarensa. Kalle pettyy huomattavasti, ettei Hoikkalan Kallelta ole tullut kirjettä.</p>	

	<p>Kalle täyttää Kalle-sedälleen antamansa lupauksen ja lähtee konnuntekoajan tultua taas Kumpuun heinäjätkäksi. Herkko jää kontutöihin Kallioniemeen. Vuosi on kulunut, ja eletään jälleen heinäkuuta. Palkollinen, johon Kalle oli ollut ihastunut, seurustelee erään Kallen kotikylän nuoren miehen kanssa.</p> <p>Kallelle selviää Kummun heinätöiden aikana, miksi Herkko tuntee aina niin kovaa kaunaa veljeänsä Kummun Kallea kohtaan.</p> <p>Kallen äiti koettaa saada Kallea lähtemään muiden nuorten kanssa viettämään iltoja Villinsaareen. Riitu pelkää Kallen synkistyvän liikaa viettäessään paljon aikaa itsekseen. Kalle puolestaan arvelee äitinsä pelkäävän, että isän sairaus periytyisi myös hänelle.</p>	
YHDEKSÄS LUKU	Samalla kun Kallelta loppuvat työt Kummussa, myös Herkko saa heinätyöt valmiiksi Kallioniemessä. Näin Herkon sanojen mukaan Kalle ja Herkko pääsevät taas ”markanperrään” eli pöllintekoon.	5, 13
Lempi		
Ilmestyskirjan peto	Kalle ja Herkko lähtevät pöllintekoon erään talon ulkopals-talle. Työmatka on pitkä ja vaivalloinen, varsinkin Herkolle. Samalle työmaalle saapuvat muutaman päivän päästä Kuusa-mosta Aati, jonka kanssa Herkko on ollut aiemminkin samoissa savotoissa, sekä hänen tyttärensä Lempi. Lempi on suurin piirtein Kallen ikäinen. Siinä missä Kalle ja Herkko yöpyvät Kallioniemessä, Aati ja Lempi yöpyvät metsäpalstassa, konttikuusen juurella. Kallen ja Herkon käy Lempiä sääliksi, koska työ on liian raskasta nuorelle naiselle.	
Uusi haave		
”Kijannan maa-tallousjuhlat”		
Suojeluskuntata-lon ratulat		
Seisova pöytä	Kalle saa pöllinteosta kotiin palattuaan kuulla, että hänen vanha opettajansa on pyytänyt häntä käymään luonaan. Kalli-oniemessä arvuutellaan, mitä opettajalla on mielessään. Herkko kehottaa Kallea kieltäytymään, jos opettaja ehdottaa jatkokurssin suorittamista loppuun. Kalle on saanut johtokun-nalta laillisen vapautuksen jatkokurssista.	
Berliinin olym-pialaiset		
Öitä Iiviökosken myllypirtissä		
Räntäpäivä	Seuraavana aamuna Kalle pukee ylleen Oulusta ostamansa takkipuvun ja patiinit ja lähtee tapaamaan opettajaansa. Opet-taja on pyytänyt Kallen luokseen kehottaakseen tätä pyrki-mään opettajaseminaariin. Kalle menee sanattomaksi, kun opettaja kertoo uskovansa Kallen taitoihin ja lahjoihin. Opet-taja myös mainitsee, että monet suomalaisista nykykirjaili-joista ovat kansakoulunopettajia. Kalle kuuntelee opetta-jaansa, ja hänen mieleensä herää kuva itsestään opettajana, jopa kaupungissa. Kalle pohtii opettajan ammattia siitähän nä-kökulmasta, että hän saisi asua jatkuvasti kotona, jolloin myös kirjoittamistyö olisi mahdollista – toisin kuin savotoista käsin. Kotimatalla Kallen innostus kasvaa hänen miettiessään enti-sen opettajansa sanoja. Innostus laantuu viimeistään kotona, kun Herkko kertoo omat ajatuksensa Kallen opettajaopin-noista. Riitu koettaa puolustaa Kallea ja ilmaisee uskovansa tämän taitoihin sekä opettajan arvioon.	

Eletään jo syyspuolta. Kalle lähtee ystäviensä Kurtti-Reinon ja Teemun kanssa Suomussalmelle maatalousnäyttelyyn ”Kijanan maatalousjuhlille”. Kallen tavoitteena on nähdä kirjailijat Ilmari Kianto ja Jussi Kukkonen. Kianto lausuu suojeluskuntatalon juhlissa kirjoittamansa juhlarunon. Juhlat tekevät Kalleen vaikutuksen. Väliajalla Kalle eksyttää ystävänsä saadakseen rauhassa seurata kirjailijoita ja tarkkailla näiden keskusteluja. Heti juhlilta kotiin palattuaan Kalle kirjoittaa kertomuksen esikuvanaan Kiannon Punainen viiva.

Hoikkalan Kallen kuolema vaivaa Kallea edelleen. Taivalkoskella esitetään Berliinin olympialaisista kertova elokuva, jonka Hoikkalan Kalle odotti kovasti näkevänsä Mikkeliissä.

Haave opettajaseminaarista ei Herkon vastusteluista huolimatta täysin sammunut. Kalle lähtee Herkon kanssa pöllintekoon Iiviöjärvelle ja kantaa mukanaan vanhoja koulukirjojaan. Työmatka on pitkä, joten Kallioniemeen palataan vain pyhänseduiksi. Iltasella Kalle lukee, laskee ja tekee mittausopin tehtäviä. Myös Manne saa opettajalta luvan lähteä viikoksi pöllintekoon, kunhan lukee läksynsä. Martta sanoo Kallen saavan Mannesta ensimmäisen oppilaansa.

On räntäpäivä. Kalle, Manne ja Herkko työskentelevät likomärissä vaatteissa ja kengissä, tunnelma on ankea, ja riitaa syntyy helposti. Nuotiolla istuessaan Kalle syventyy kirjoihinsa. Herkko ottaa puheeksi kotoa löytämänsä kirjan, josta oli raaputettu hinta pois. Kallen opettajan ja kirjailijan haaveista syntyy niin suuri riita, että Kalle lähtee pöllimetsästä aikeenaan lähteä kotoa pois, aloittaa vaikka renkinä jossakin muualla. Myöhemmin Kalle palaa Herkon ja Mannen luokse. Herkko katuu riitaa ja kovia sanojaan, mutta muistuttaa Kallea, kuinka tärkeä osa Kallen työpanos koko perheelle on.